

دستور زبان کُردی هه ورامی

تألیف: فاتح رحیمی

چاپ سوم

natābi rawāta Naudhī;

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

Zarakî
raekha Naudêrî

	l.be	l.be
Nêr	ê	e ↗
Mê	a	↑ ↘
Pirjî mer	ê	an

l.uekha l.ugdêrî

	l.be	l.be
Nêr	o	ø
Mê	a	e
Pirjî ne	ê	↑

دستور زبان گُردی (هه‌ورامی)

تألیف : فاتح رحیمی

رحیمی، فاتح، ۱۳۴۰-

دستور زبان کردی (هه‌ورامی) / تألیف فاتح رحیمی - سنندج

۲۶۴ ص.: جدول، نمودار.

ISBN: 964-06-9754-0

فهرست‌نویسی براساس اطلاعات فیفا

کتابنامه: ص، [۲۶۳] - ۲۶۴: همچنین به صورت زیرنویس. واژه‌نامه

۱- کردی - دستور ۲- کردی - واج‌شناسی ۳- کردی - ریشه‌شناسی .

PIR ۳۲۵۶/الف ۲۸۳ ۱۳۸۵

ک ۴۹۴

۳۶۳۶۴ - ۸۵ م

کتابخانه ملی

❏ دستور زبان کُردی (هه‌ورامی)

❏ تألیف: فاتح رحیمی

📖 ناشر: مؤلف

❏ چاپ اوّل - ۱۳۸۶

❏ چاپ دوّم - ۱۳۸۹

❏ چاپ سوم - ۱۳۹۶

❏ شمارگان: ۱۰۰۰

❏ قیمت: ۱۵۰۰۰ تومان

❏ همه حقوق محفوظ است.

❏ شابک: ISBN: 964-06-9754-0

مرکز پخش:

سنندج: چهار راه شهدا پاساژ عزتی - کتابسرای زانکو ۰۸۷-۳۳۱۲۷۸۰۳ - ۰۹۱۸۸۷۷۰۷۱۸

فهرست مطالب

۱۱.....	گردّما پیوه جوانخاسینمی ^۷
۱۵.....	مقدمه
۱۹.....	وه لینه
۲۲.....	زبان گُردی (هه ورامی)
	بخش اوّل : مقدمات
۲۷.....	دستور زبان
۲۸.....	واح / صامت
۲۹.....	شیوه‌ی تلفظ صامتاها
۲۳.....	مصوّت
	بخش دوّم : صرف
۴۱.....	کلمه
	فصل دوّم : فعل
۴۵.....	تعریف
۴۶.....	زمان
۴۶.....	بُن فعل / بُن ماضی / بُن مضارع
۴۷.....	شناسه / نوع اوّل
۴۸.....	شناسه / نوع دوّم و سوّم
۴۹.....	لازم / متعدّی
۵۰.....	ساختمان فعل / فعل ساده

۵۱	فعل پیشوندی
۵۲	فعل مرکب
۵۲	فعل پسوندی
۵۳	عبارت‌های فعلی
۵۴	فعل ترکیبی
۵۶	معلوم / مجهول
۵۹	زمان فعل / فعل ماضی
۶۰	انواع فعل ماضی : ۱ - ماضی ساده (مطلق)
۶۷	۲ - ماضی نقلی
۷۲	۳ - ماضی التزامی
۷۵	۴ - ماضی بعید
۷۸	۵ - ماضی استمراری
۸۰	۶ - ماضی ملموس
	فعل : مضارع
۸۳	تعریف / ۱ - مضارع ساده
۸۸	۲ - مضارع اخباری
۸۹	۳ - مضارع التزامی
۹۰	۴ - مضارع ملموس
۹۴	فعل مستقبل (آینده)
۹۵	فعل امر
۹۸	فعل نهی
۹۹	فعل دعایی
۱۰۰	فعل خاص و فعل ربطی

فصل دوم: اسم

۱۰۷.....	اسم / انواع اسم / ذات و معنی
۱۰۸.....	عام و خاص
۱۱۰.....	تمرین
۱۱۱.....	شمار: مفرد / جمع
۱۱۷.....	اسم جمع
۱۱۸.....	معرفه / نکره / اسم جنس
۱۲۴.....	تمرین
۱۲۶.....	مذکر / مؤنث / اسم خنثی
۱۲۹.....	ساخت اسم / ساده / مرکب
۱۳۱.....	اسم مشتق
۱۳۳.....	اسم مشتق مرکب
۱۳۶.....	اسم آلت
۱۳۵.....	اسم مصغر
۱۳۷.....	اسم صوت
۱۳۸.....	اتباع
۱۳۹.....	مصدر
۱۴۰.....	انواع مصدر از نظر ساخت
۱۴۱.....	اسم مصدر
۱۴۲.....	مصدر مرخم
۱۴۳.....	گروه اسمی و وابسته‌های آن
۱۴۳.....	وابسته‌های پیشین اسم
۱۵۰.....	وابسته‌های پسین اسم

فصل سوّم : ضمیر

- تعریف ۱۵۵
- ضمیر شخصی / پیوسته / جدا ۱۵۵
- ضمیر شخصی پیوسته (متصل) نوع اوّل ۱۵۵
- ویژگیهای کاربردی ضمائر متصل نوع اوّل ۱۵۶
- ضمائر شخصی نوع دوّم و ویژگیهای کاربردی آنها ۱۵۷
- ضمائر شخصی نوع سوّم و ویژگیهای کاربردی آنها ۱۵۸
- ضمیر شخصی جدا (منفصل) ۱۵۸
- ویژگیهای کاربردی ضمائر جدا (منفصل) ۱۵۹
- ضمیر مشترک / کاربرد آن ۱۶۰
- ضمیر اشاره ۱۶۲
- کاربرد ضمائر اشاره ۱۶۳
- ضمیر پرسشی ۱۶۵
- ضمیر تعجبی / ضمیر مبهم ۱۶۶
- ضمیر شمارشی و انواع آن ۱۶۷
- ضمیر ملکی ۱۶۸

فصل چهارم : صفت

- تعریف / صفت بیانی ۱۷۱
- انواع صفت بیانی ۱۷۲
- صفت بیانی ساده ۱۷۲
- صفت فاعلی و نشانه‌های آن ۱۷۳
- صفت مفعولی مذکر و نشانه‌های آن ۱۷۷
- صفت مفعولی مؤنث و نشانه‌های آن ۱۷۸

۱۷۹.....	صفت نسبی و نشانه‌های آن
۱۸۰.....	صفت لیاقت و نشانه‌های آن
۱۸۱.....	انواع صفت از نظر ساخت
۱۸۲.....	درجات صفت بیانی
۱۸۳.....	کاربرد صفت بیانی
	انواع صفت غیربیانی
۱۸۵.....	۱- صفت اشاره
۱۸۶.....	۲- صفت شمارشی
۱۸۸.....	۳- صفت پرسشی
۱۸۸.....	۴- صفت تعجبی
۱۸۸.....	۵- صفت مبهم
۱۸۹.....	تمرین
	فصل پنجم: قید
۱۹۵.....	قید و انواع آن
۲۰۲.....	ساختمان قید و صورت‌های آن
۲۰۴.....	اقسام قید از نظر نقش قیدی
۲۰۷.....	تمرین
۲۱۱.....	فصل ششم: صوت (شبه جمله)
۲۱۲.....	صوت (شبه جمله) و انواع آن
	فصل هفتم: حرف
۲۱۷.....	حرف و انواع آن

بخش سوّم: نحو (نقش کلمات)

۲۲۱.....	تعریف / انواع نقش کلمه
۲۲۲.....	جمله
۲۲۵.....	نقش‌های کلمه
۲۲۵.....	۱- نقش نهادی
۲۲۶.....	۲- نقش مفعولی
۲۲۷.....	مطابقت فعل و مفعول
۲۲۸.....	۳- نقش متممی
۲۲۹.....	۴- نقش مسندی
۲۲۹.....	۵- نقش ندایی (منادا)
۲۳۱.....	نقش‌های فرعی
۲۳۱.....	نقش قیدی / نقش اضافی (مضاف الیه)
۲۳۳.....	اقسام اضافه
۲۳۵.....	ترکیب وصفی
۲۳۶.....	نقش بدلی
۲۳۶.....	شاخص
۲۳۷.....	ممیز
۲۳۷.....	معطوف
۲۳۸.....	تمرین
۲۴۳.....	واژه‌ها و اصطلاحات دستوری
۲۴۹.....	واژه‌نامه
۲۶۳.....	کتابنامه

گردما پيوه جوانخاسينمي

ئاخۇ كامشا سەلەمنەرۈۈ بىيەن؟ بەشەر يان زوان؟ سەرۈۈ ئى بابەتى
سەرنجى جياوازى ھەنئى كە لازم بە لۋاى دلى بابەتە كەيمەكەرۇ. ھەرچى
بۇ ھەردى ھەنئى «بەشەر- زوان». ئادىچ پيوه. جيايشا مەرگوو ھەردىن.
شارياۋەنيا كە بەشەر بە بى زوان ئەۋەلا كەۋتەيى بى دەرەتانا و رەنگە
جە فرەو گياندارەكاتەرى دەسەسەرىش نەبۇ. ھەرنانەن كە چنى
رەۋرەۋەو گلىاى ھزروو بەشەرى، ئاستوۈ زوانى نرخیان و سەرنجەى
توكمەش دریاينە پەنە.

جەلايى تەرۇ، بە پاۋ مەھالەكا، بەشەر زوانى تايبەش گرتەن و
بەكۆمەكش پرنسىبە بەشرىانەكاش جاپ دىنى و گەشنىنىشۇ. پۇكاى جە
ياگە زانستى و بەترخەمەكانە، بە زوانو ھەر دەقەرى بايەخ درىق و
پىسەو بەشپوۋە جە مىراسوۈ بەشەرى وانىۋوۈ. كۆمەك بە گەشەو
ھەرزەانئى، كۆمەكا بەگەشەو بەشەرى و ھەۋل دای پەى تەفرکەردەى و
تاۋنايىق و بىنرکەردەى ھەر زوانى ھەنگامەنە پەى ھورتلوورناى رەۋتوۈ
گەشەو بەشەرى. نانەن كە كەسى ژىر و پنەياۋا، بەبى سەرنج دای بە
ھاشوۈ ھوۋشەى رەگەزپەرستانەى و سەرکوئگەرانەى، زەحمەت كىشۇ
پەى خزمەت كەردەى زوانى بەشەرى جە ھەرلايىنە. جا چىش چانەى
خاستەر كە ئى خزمەتە فرسەتى فرەتەر و بە پەلەتەر پا زوانا بدۇ كە
ئىنى قەيرانەنە و نىمەمەرگىنى.

زوانی کوردی، پێسه‌و زوانوو ده‌یان ملیۆن که‌س جه‌ به‌شه‌ری، سه‌ره‌پاو ئانه‌ی که‌ جه‌ لاو برێ جه‌ به‌شه‌ره‌کاته‌ریوه‌ گوشارش وزیان سه‌ر و ته‌نانه‌ت په‌ی مرنايش ئه‌وپه‌روو کاری ناره‌وای کریان، به‌لام خزمه‌تی فره‌ش به‌ به‌رمو به‌شه‌ری که‌رده‌ن.

ئێ زوانه‌، وه‌روو ئانه‌ی هه‌لای نه‌بیه‌ن به‌ ساحیبوو ده‌سه‌لاتی سیاسی و ده‌رفه‌ته‌کێش وه‌نه‌ زه‌وت کریینی، یه‌کانگیریی ئیستانداردش نیا و له‌قه‌ سه‌ره‌کیه‌کێش هه‌رکام به‌ جیا خزمه‌تشا که‌رده‌ن.

هه‌ورامیچ پێسه‌و یۆ چا له‌قه‌ گه‌ورا، ساحیبوو میژووئی دێرینین و زیاته‌ر جه‌ هه‌زار سالێ ئاسه‌واری نویسیاش هه‌ن و به‌شیوه‌ گه‌وره‌ و دۆله‌مه‌ن جه‌ کولتووورو به‌شه‌ری به‌گردي و کولتووورو کوردی به‌ تایبه‌تی پی شیوه‌یه‌ نویسیان و پارێزیان. هه‌ر ئینه‌یچه‌ رۆچنیوه‌ بیه‌ن په‌ی گه‌شه‌و کولتوووری.

مه‌خابن پا جۆره‌ که‌ مه‌ره‌شیۆ (به‌ تایبه‌ت چی سه‌رده‌مه‌نه‌) سه‌رنجه‌ش پنه‌ مه‌دریۆ و خزمه‌تش پنه‌ مه‌کریۆوه‌. که‌ئینه‌یچ جه‌ویشه‌نه‌ جۆری ناسپاسین و به‌ که‌مه‌ته‌رخه‌می قه‌ره‌بوو نه‌کریاوه‌ زانیۆ. چوونکو ئێ شیوه‌ ئاخاوتنه‌، خزمه‌تش به‌ زوانی کوردی که‌رده‌ن و کورد په‌ی وانایۆ و سه‌له‌منای دێرینی ویش، ناچار مه‌شیۆ روه‌ش که‌رۆ وه‌نه‌. یان هه‌ر هه‌یج نه‌بۆ شیوه‌و دواي سه‌دان هه‌زار که‌سان که‌ دلشا په‌نه‌ش وه‌شا.

وه‌روو ئا تیشکانه‌، ئێ هه‌نگامی کاک فاتیح ره‌حیمی به‌ کاریۆه‌ بۆزه‌تیف زانوو. ئاره‌زووما که‌ جوانه‌مه‌رگه‌ نه‌بۆ و سه‌ره‌تایی بۆ په‌ی هه‌نگامه‌کاته‌ریچ.

دیارا له‌یه‌ک دایۆ و کارکه‌رده‌ی سه‌روو له‌قه‌کا زوانی کوردی، ده‌رفه‌ت ره‌خسنۆ په‌ی ئانه‌ی که‌ چی سه‌رده‌مه‌نه‌ که‌ کورد تا رادیۆه‌ فرسه‌توو په‌رسایۆ ئه‌و ویش که‌وته‌ن ده‌س، خه‌رمانیۆه‌ش وه‌رده‌سه‌نه‌ بۆ په‌ی مه‌رزنایره‌ زوانیۆه‌ ئیستانداردی که‌ جواب ده‌ره‌وه‌و نیازه‌کا سه‌رده‌می بۆ. حاشاش چنه‌ مه‌کریۆ که‌ هه‌رکام جه‌ له‌قه‌کا زوانی کوردی، تایبه‌تمه‌ندی وه‌رچه‌مشا هه‌ن و جه‌ ویشانه‌ برێ خالی عالیشا په‌روه‌رده‌

کەردینی کە تاوا کەلینەکا یۆتەرینی پەڕ کەراوە و پێوەرە خەرمانیۆه بە
بایەخ ھوروزا کە نەوہکا ئایەندە ی شانازیش پەنە کرا و تاوا پی زوانیە
خزمەتی فرەتەر بە بەشەری کەرا.

چەنی ئانە یچە، ئی زەحمەتە ھەنگامینە پە ی وەرگیری کەردە ی جە
مەرگوو بەشیۆه جە زوانی کە شارایێۆه جە کولتووریش ئینا دلەنە.

دادە ی؛ با دوور جە دەمارگرژی و رەگەزپەرەستی، کە سەوقتوو
فاشیستەکا و دیکتاتۆرەکان، گنمی ھەولێ پە ی پارێزنای ئی بەشە جە
زوانە کە یما و گەشە پەنەدایش. گرنگ ئانەن جمە بۆ. ئەگینا ھیچ کاری
بێ کەم و کورتی نیا. کەم و کورتیەکی مەشیۆ جە رەوتەنە قەرەبوو
کریاوە و کەلینەکی پەری باوە.

کاک فاتیح دەسش وەش بۆ و نوخشە بۆ ھەنگامەش.

رەووف مەحموودپوور «««««««««« مەریوان ————— ۱۳۸۵ کۆچی مانگی.

یادداشتی بر چاپ دوم

چاپ اول کتاب چنان مورد استقبال دوستداران فرهنگ و علم قرار گرفت که نسخه‌های آن طی ۶ ماه نایاب گردیدند. و طی این سه سالی که از چاپ اول آن می‌گذرد اینجانب مورد لطف و محبت بسیاری از دوستان و آشنایان قرار گرفت. و بارها و بارها خواهان چاپ مجدد آن بودند، اما به دلایلی چند، چاپ مجدد میسر نمی‌شد.

اینک در این برهه از زمان بسیار خوشحالیم که این فرصت پیش آمد تا بار دیگر چاپ دوم آن را به پیشگاه همه‌ی عزیزان تقدیم نماییم. هر چند لازم بود بعضی از اشتباهات کلمات، مورد بازبینی و ترمیم قرار بگیرد اما هیچگونه تغییری در چاپ مجدد آن به عمل نیامد. و همچنان در انتظار نظرات اصلاحی صاحب‌نظران خواهیم بود. بار دیگر اظهار سپاس و تشکر فراوان به همه‌ی این بزرگواران کوچک‌ترین وظیفه‌ی است که نویسنده خود را به انجام آن موظف می‌داند.

فاتح رحیمی

پاییز ۱۳۸۹

اما چند کلمه‌ی درباره‌ی این رساله :

- ۱ - چون بیشتر مخاطبان آن، کسانی هستند که با خط و زبان فارسی آشنایی دارند، متن اصلی آن به زبان فارسی نوشته شد، تا بیشتر مورد استفاده قرار گیرد.
- ۲ - برای عزیزانی که با خط کُردی آشنایی ندارند، تلفظ کلمات، جملات و ابیات با حروف لاتینی آوانگاری گردیدند.
- ۳ - چون آثار موجود و به جا مانده از این زبان، آثاری است که به صورت شعر و نظم نگارش یافته‌اند، در آوردن امثال و نمونه‌ها بیشتر از شعر شاعران استفاده شده‌است تا از نثر و یا جملاتی از خویش.
- ۴ - به علت پراکندگی و نبودن رویه‌ای همسان در مناطق اورامان، در صرف افعال و یا سایر قسمت‌های دستوری اختلافاتی وجود دارد؛ ضمن در نظر گرفتن گویش‌های مختلف مناطق، سعی بر آن بود در هر قسمت آنچه که در چارچوب قواعد و ضوابط (قواعد قیاسی نه سماعی) قرار می‌گیرد به نگارش درآید.
- ۵ - در قسمت واج‌ها، واج جدیدی ابداع نشده‌است، بلکه چند واج مورد اشاره یعنی واج‌های (ډ، ځ، ښ، پ) قبلاً هم وجود داشته‌اند ولی تاکنون مورد توجه قرار نگرفته‌اند اینک بنا به ضرورتی که در بخش‌های مختلف مشاهده می‌گردد؛ تشخیص داده شد که در جای خود مورد اشاره قرار گیرند.
- ۶ - خط و نگارش زبان کُردی هه‌ورامی همان خط و نگارش زبان کُردی است که در سراسر کردستان رواج دارد، تنها چند واج (ډ، ځ، پ) در این زبان وجود دارد که در بقیه‌ی زبان‌های کُردی دیده نمی‌شود.
- ۷ - در بسیاری از کتاب‌ها و نوشته‌ها، زبان کُردی هه‌ورامی را به عنوان لهجه‌ی "مورانی" ذکر کرده‌اند اما در این نوشته بنا به دلایلی با عنوان "زبان کُردی هه‌ورامی" بیان شده‌است.

در پایان از جناب آقای محسن نقشبندی دوست ارجمندم که هم مشوقم بود و هم در قسمت‌های مربوط به گویش پاوه، مرا یاری کردند، تشکر وافر داریم و هم چنین زحمات آقای کامیل صفریان - نویسنده و منتقد توانا - را که با صبر و دقت فراوان این نوشته را بازنگری نمودند و نکاتی را یادآوری کردند بردیده می‌نهم و هم‌چنین از کلیه‌ی عزیزانی که به نحوی در تهیه‌ی این نوشته مرا یاری نموده‌اند، تشکر فراوان داریم.

آنچه گردآوری شده‌است عاری از خطا و اشتباه نیست قطعاً دستورشناسان و استادان فن، کاستیها و لغزشهای را در آن خواهند یافت. امیدواریم با ابراز نظرات و انتقادات خویش بر دیده‌ی این حقیر منت نهاده و موجبات تکامل مسیر شروع شده را فراهم نمایند.

فاتح رحیمی

مربوان - ۱۳۸۵

وهلینه (مقدمه)

ئارو دنیا به پاو ویهردی ئینا جه حالوو لوا وهری و تروقینه وه
ههرچی ئی تروقیه زیاتهر بو، په یوهندی ملله ته کا و قومه کا به یوی نزیکتهر
بووه، نزیک بیهی ئادیشایچ تهئسیر منیو ملوو یه کترینیره، نه گهر ملله تیو یا
قهومیو چهنی ئی حهره که تیه ویش نه گونجنو، خه تهر وو زایف بیهی و جه
بهین شیهی هه.

جا ئیمه یچ مشیو ویم چهنی ئی حهره که تیه یا جه پالوو ئادینه به پاو
وانا و دیزیم، جمپیره و بلمی وهر و تا خه تهروو جیامه نهی و جه
بهین شیهی بارمپیره وار.

دیسان، ئارو جه گرد و هختی تهری باسوو جه بهین شیهی و تاویایو
زوانا فره تهر مژنهومی، وه ههر ئی باسیچه جه هه ورامانه نه هه. وه پاسه
ماچیو زوانوو هه ورامی یوچا زوانانه که تا چن سالی تهر مه مه نو وه جه
بهین مشو. ههرچن باسه که باسی و ههش نیا به لام واتهیش فره به یاگی و
لازموو زهرووریا تا دلسوزی ئی زوانیه چلاکیاره وه پهی پاریزنایش،
حه ولووته قه لا بدآ و ههر تهس به یاگی ویش و به تهوانای ویش ته کییری
کهرو.

چنّ وهختین چیلاوچولاوه، باسوو هه‌ورامانی مژنه‌ومی و ماچا :
 سروشت و ته‌بیعه‌توو هه‌ورامانی وه‌شا و ده‌س نه‌واردن یا گو‌رانیه‌کیش به
 تاییه‌ت سیاچه‌مانه‌ش، ئه‌هوورایی و بی‌وینه‌ن. وه یا وه‌هارش یا پاییزش وه
 یا ... چینه‌و چانه‌ن.

به‌لام با ئیمه‌ جه ده‌لاقیت‌ه‌رو ب‌دیه‌یمی په‌ی هه‌ورامانی و واچمی
 زوانوو هه‌ورامانیچ زوانیوه‌ن که بری‌ تاییه‌تمه‌ندی سهره‌ویش هه‌نیش که
 چه‌نی ماباقی زوانه‌کایته‌ری جیاوازیش هه‌ن، وه ئاتاییه‌تمه‌ندی ته‌نیا جه
 رازوانه‌نه (دستورزبان) گنابه‌رو.

چون په‌ی ئه‌شناسای درۆس و عیلمی زوانی و په‌ی وه‌رگیری جه
 په‌شیوی نابه‌یاگی و اتا (واژه‌ها) و یا واته‌سازی (واژه‌سازی) جه وه‌راوه‌روو
 واته‌ تازه‌کانه که جه زوانیته‌ره‌نه مه‌یا دلی‌ کو‌مه‌لی و دیسان په‌ی فیریه‌ی
 زوانه‌ خه‌واره‌کا، فیریه‌ی راوزوانی (دستورزبان) ئه‌گهر زه‌رووری نه‌بو،
 قازانجش هه‌ن و ئی قازانجه‌ تا رادی‌وه‌ن که ئیمه‌ کیانو شو‌نو فیریه‌ی
 رازوانیره. و دیسان مشیو واچمی بنه‌ره‌توو زانشتوو زوانشناسی، زانای و
 فیریه‌ی راوزوانیا.

منیچ دماو چنّ سالا خزمه‌ت به زوانوو ئه‌ده‌بیات فارسی - به واته‌ی
 ده‌رسوو ئه‌ده‌بیاتی فارسی جه ده‌بیرستانه‌نه - به ئه‌رکوو سه‌رشانوو ویم
 زانام به زوانه‌که‌و ویم خزمه‌تی که‌روو تا هه‌نگامیوه‌ما - هه‌رچن گو‌لالی -
 چی رینی هورگرتی بو.

نوێسته‌ی وه له‌یه‌ک‌دایو رازوانی ئاسان نیا به‌لکوو فره‌ سه‌خ‌له‌تا وه
 فره‌ وریایش گه‌ره‌کا. ئه‌وه‌ل زاتم نه‌بی ویم ده‌و دلی‌ ئی ده‌ریایه‌ و واچینی

نقم بوو به لّام جه قه دیمه نه واته نشا «که ردّه ی پشه یمان جه نه که ردّه ی پشه یمانی خاسته را». وه هه ر ئانه، بی بایس تا ته جره بیوه که چی چنّ ساله نه ده سم که وته بی، ئیسه که لکش چنه گیروو، بارووش سه روو کاغه زی.

سا، جه شمه ی ئازیزی داوا که روو به وردی و به قوولای وه بهش بهش، مه تله به کا واندی و سه رنجشا ده ی دی تا گه وره ی و ریکوو پیکی ئی زوانیتا په ی گنوّ به رو، وه هه ر یاگیچه نه عه یبوو ئیرادش چنه نه، په یما بنویس دی تا دما ته ره جه یاگی ویشه نه به یان کریو. ئیتر پیشکهش به گردیتا. و فه رمایسته که و ما مو سا سه یدیچتا یاد بو که فه رماوو:

دایم به ی ده ستوور خاتر شاد که ران

به لکم وه ختی سه یر، ئیمه یچ یاد که ران

زبان کردی هه‌ورامی (گورانی) از نظر بزرگان :

قول شمس قیس رازی در اثر معروفش - المعجم فی معاییر اشعار العجم - که در اوّل سده هفتم هجری نوشته شده است:

« خوشترین اندازها فهلویات است که آهنگ آن را اورامان خوانند و آوای اورامن یا اورامان، نمودار آهنگ مردم اورامان کردستان است ».

جناب دکتر فاروق صفی‌زاده در کتاب « پیرامون ادب و زبان کردی باستان در سنجش با دیگر زبانهای آریایی، هند و اروپایی » به نقل از دکتر نامیق صفی‌زاده در کتاب آذری یکی از گویشهای باستانی زبان کردی و هم چنین به نقل از پروفسور صدیق صفی‌زاده از کتاب همانندی واژه‌های فارسی و کردی (اورامی) می‌نویسد:

« گویش گورانی یا اورامی، که کارنامه نگاران و نویسندگان، آن را پهلوی و نوشته‌ها و ادب به رشته کشیده‌اش را فهلویات نام برده‌اند، از گویش‌های زبان کردی به شمار می‌رود و برخی از نکته‌ها و گفته‌های درخور دستور زبانهای باستانی ایران را نیز در خود پاس و نگه‌داری کرده، چرا که در به‌کاربردن کرده‌ها (فعلها)، نامها، گواژه‌ها و گونواژه‌ها، نشانه‌ی نرینه و مادینه به کار می‌رود ».

و در پاراگرافی دیگر می‌نویسد: « در گورانی، برای گونه‌های آوا، ۲۱۵ واژه در این زبان هست که در بیشتر زبانهای بزرگ از ۴۰ واژه بیشتر نیست. در این زبان، از کُنش جانشین هم می‌توان به جای هر کُنشی در هر هنگامی گذاشت که در هیچ زبانی، چنین ویژگی و گستردگی و کُنش دیده نمی‌شود ».

و جناب دکتر محمد امین هورامانی در کتاب « گویش‌های هورامان - جلد اوّل - صفحه‌ی ۳۹ - » می‌نویسد: « هه‌ورامی یان شیوه‌ی ناوچه‌ی هه‌ورامان نه‌وی

نویی زمانی ئاویستاییه ».

و. جناب استاد محمد محمد باقی (ماموستا همه‌ی همه‌ی باقی):

« سهره تا ئه‌بی ئه‌وه بلیم که ئهم دیالیکته‌ی مه‌وله‌وی شیعی پی نووسیوه، سهدان سال بهر له مه‌وله‌وی - ش ئه‌ده‌بی پی نووسراوه. چونکه کوئترین میژنه‌ی ئه‌ده‌بی شیعی، زمانی کوردی، که له بهر ده‌ستدایه، پاش داهاتی ئایینی ئیسلام و راسته‌وخوش له سهره‌تای هاتی ئایینی ئیسلامه‌وه ده‌ست پیئه‌کا، تا سه‌ده‌ی سیانزه‌هه‌می کوچی، واته: تا نزیک کوئایی سه‌ده‌ی نوژده‌یه‌می زایینی، که ئهم دیالیکته زمانی ئه‌ده‌بی و ئایینی ناوچه‌ی ناوه‌ندی و باشووری کوردستان بووه. بویه ته‌مه‌نی ئه‌ده‌بی ئهم دیالیکته، له ته‌مه‌نی ئه‌ده‌بی تیکرای دیالیکته‌کانی تری زمانی کوردی درێژتره ...

بۆمان ده‌رئه‌که‌وی که ئهم شیوه زمانی، له دیرینه‌کی هه‌زار سال زیاتره‌وه، جگه له زمانی ئه‌ده‌بی، زمانی ئایینیش بووه ...

له ته‌مه‌نی ئهم هه‌زار سال به‌خشینه‌شدا، بی‌پشوو، به ته‌وژم و تین و دره‌وشاوه‌بی هاتووه و، زور کهم وابوو له و ته‌مه‌نیدا، له به‌خشین کهوتی ...

سیماکانی ئه‌ده‌بی دیالیکتی گۆران، له چاو سیماکانی به‌ره‌هه‌می ئه‌ده‌بی دیالیکته‌کانی تر ماندا، زورتر شه‌قل و هه‌وینی خۆمالیانه و بوون و به‌رامه‌ی کورده‌واریان پیوه دیاره، که له به‌کار هینانی کیشی خۆمالی (کیشی ده بره‌گه‌بی)، له تیکرای به‌ره‌هه‌مه‌کانی ئهم دیالیکته‌دا، دیارده‌ی به‌لگه نه‌ویسته، که بلێن ئه‌ده‌بی ئهم دیالیکته، تا چ راده‌یه‌ک هه‌لقولا و گو‌شکراوی ره‌سه‌ن و کوردستانییه^۱.

بخش اوّل

واج شناسی

دستور زبان

دستور زبان هر زبانی ، مجموعه قواعد و ضوابطی است که قواعد و اصول حاکم بر آن زبان را تشریح می کند.

انسان مقاصد (کلام و سخن) خویش را - صرف نظر از زبان اشارات و حرکات - در قالب جملات بیان می کند که جمله خود از واحدهای کوچکتري به نام « کلمه یا واژه » ساخته می شود و خود کلمه یا واژه نیز از نشانه های کوچکتري تشکیل شده است که شکل گفتاری این نشانه ها را « واج » و صورت نوشتاری آنها را « حرف » می گویند.

واج (phonem)

واج کوچکتري واحد صوتی زبان است که خود معنا ندارد اما باعث اختلاف معنا می شود، مانند واج (ب / b) که اگر جانشین واج (ت / t) در واژه ی (تاج / tāj) شود کلمه به (باج / bāj) تبدیل می شود و در نتیجه معنی آن تغییر می کند.

واج‌ها در زبان کردیی هه‌ورامی به دو دسته‌ی زیر تقسیم می‌شوند:

۱- صامت (consonant)

در این زبان (۳۱) صامت وجود دارد که عبارتند از:

«ء - ب - پ - ت - ج - چ - ح - خ - د - ډ - ر - ږ - ز - ژ - س - ش - ع - غ - ف - ق - ک - گ - ل - ڭ - م - ن - ڻ - و - ه - ی»
آوانگاری صامت‌ها:

ʔ - b - p - t - j - ɕ - h̥ - x - d - ɖ - r - ʀ - z - ʒ - s - ʃ - γ -
f - v - q - k - g - l - l̥ - m - n - ŋ - w - h - y

تعدادی از صامت‌های ذکر شده، در بین زبان‌های عربی، فارسی و کردی
مشترک می‌باشند که به صورت زیر به آنها اشاره خواهیم کرد:

۱/۱- صامت‌های مشترک بین هر سه زبان (۲۲) صامت:

«ء - ب - پ - ت - ج - چ - ح - خ - د - ر - ز - س - ش - ع - غ - ف - ق -
ک - ل - م - ن - و - ه - ی»

ʔ - b - t - j - h̥ - x - d - r - z - ɕ - ʃ - γ - f - q - k - l -
m - n - w - h - y

۱/۲- صامت‌های مشترک بین زبان فارسی و زبان کردی (۲۶) صامت:

«ء - ب - پ - ت - ج - چ - ح - خ - د - ر - ز - س - ش - ع -
غ - ف - ق - ک - گ - ل - م - ن - و - ه - ی»

ʔ - b - p - t - j - ɕ - h̥ - x - d - r - z - ʒ - s - ʃ - γ - f - q -
k - g - l - m - n - w - h - y

۱/۳- صامت‌های ویژه زبان کردی [اورامی] (۵) صامت:

«ډ - ږ - ڭ - ڻ» ← (ɖ - ʀ - v - l̥ - ŋ)

شیوه‌ی تلفظ صامت‌ها:

تلفظ صامت‌های مشترک ، بین زبان فارسی، عربی و کردیی هه‌ورامی یکسان است و چون خوانندگان گرامی به نحوه‌ی تلفظ‌ها آشنائی کامل دارند از تکرار آنها خودداری می‌گردد اما تلفظ آن دسته از صامت‌ها که تنها در زبان کردیی هه‌ورامی ← (۱/۳) وجود دارند، برای کسانی که به تلفظ آنها آشنا نیستند ، به شیوه‌ی زیر بیان می‌گردد:

الف) صامت (پ / ɸ) - شیوه‌ی تلفظ این صامت مانند تلفظ صامت (ر / r) است اما درشت‌تر و سنگین‌تر از آن ؛ یعنی هنگام تلفظ آن، نوک زبان با لثه‌ی بالا تماس بیشتری پیدا می‌کند.

ب) صامت (ل / l̥) - تلفظ این صامت مانند تلفظ صامت (L / l) است ولی درشت‌تر از آن ؛ یعنی نوک زبان با لثه‌ی بالا تماس بیشتری پیدا می‌کند.

ج) صامت (ڤ / v) - برای تلفظ آن باید صامت (ف / f) را کشیده‌تر و سنگین‌تر ادا نمود یعنی لب پائین با دندانهای بالا بیشتر به هم می‌چسبند.

لازم به توضیح است که صامت (ڤ / v) تنها در بعضی مناطق کاربرد دارد و اکثراً به جای آن صامت (و / w) به کار می‌رود.

د) صامت (ن̥ / ñ) - تلفظ آن شبیه به (ن / n) است ولی نوک زبان با پشت دندانهای بالا تماس بیشتری پیدا می‌کند و صدای آن از طریق بینی ظاهر می‌گردد.

هویه و سه‌رهویه به‌نهن بیساران

سه‌رهویه وه‌شا جای شده لاران

فولکلور

ه) صامت (ð / ځ) - برای تلفظ این صامت ، دندانهای بالایی به دو طرف نوک زبان می چسبند. این صامت در ابتدای واژه نمی آید بلکه در میان و پایان واژه آورده می شود.

لازم به یادآوری است که صامت (d / د) اگر در میان و پایان واژه بیاید در بسیاری از موارد به صورت (ð / ځ) تلفظ می گردد^۱.

^۱ - با توجه به شواهد زیاد به نظر می رسد در زبان فارسی این حرف (ð / ځ) وجود داشته است ولی بر اثر گذشت زمان ، این حرف جای خویش را به حرف (د) داده است ، زیرا در کتابهایی که در قرنهای اوکیه هجری به زبان فارسی نوشته شده اند در بیشتر موارد ، در ابتدای واژه ها حرف (د) دیده می شود ولی در میان و پایان واژه ها بیشتر به صورت (ځ / ځ) آمده است.

و در کتاب - دستور زبان پنج استاد - صفحه ۲۳ - آمده است :

« اُذْبايِ قديم ، میان « د » و « ځ » فرقی گذاشته اند . « د » در بسیاری از کلمات فارسی در قدیم ، « ځ » بوده و مثل « ځ » تلفظ می شده و به مرور زمان تلفظش تبدیل شده و « د » شده است ... »
اینک نمونه های که در کتاب - سبک شناسی جلد ۲ - اثر محمد تقی بهار، مورد کنکاش قرار گرفته اند به صورت زیر آورده می شود - صفحه ۵ :

چو سی سالی بگیتی پادشا بود کی فرمانش بهر جانی روا بود

در صفحه ۱۰ از داستان بهرام چوبین در کتاب تاریخ بلعمی چنین آمده است :

« و پرویز برفت با یاران تا بسه روز از عراق بیرون شدند و روز و شب همی تاختند تا بحد شام برسیدند ، اینم شدند ، و از دور صومعه دیدند ، راهبی آنجا ، بدان صومعه شدند و فروز آمدند ... »
و در صفحه ۲۹ از کتاب - التفهیم لاوائل صناعةالتجیم - ابو ریحان بیرونی :

« گروهی زیر فلک هشتم فلکی دیدند - آرمیده [و] بیحرکت و این آنست که هندوان او را بر همانند خوانند - زیراک محرک نخستین جنبنده نشاید . وز بهر این او را آرمیده کردند و لیکن نیز جسم نشاید ... »
در صفحه ۳۶ از مقدمه - دانشنامه علانی - ابوعلی سینا :

« سپاس و ستایش مر خداوند آفریدگار بخشاینده خرد را و درود بر پیامبر گزیده وی محمد مصطفی و بر اهل بیت و یاران وی »

جدول صامتهای زبان و جایگاه هر کدام در واژه
الف (صامت‌ها) (جدول شماره - ۱)

شماره	صامت	جایگاه در واژه			شماره	صامت	جایگاه در واژه		
		آغاز	میان	پایان			آغاز	میان	پایان
۱	ث	+	+	-	۱۷	ع	+	+	+
۲	ب	+	+	+	۱۸	غ	+	+	+
۳	پ	+	+	+	۱۹	ف	+	+	+
۴	ت	+	+	+	۲۰	ث	+	+	+
۵	ج	+	+	+	۲۱	ق	+	+	+
۶	چ	+	+	+	۲۲	ک	+	+	+
۷	ح	+	+	+	۲۳	گ	+	+	+
۸	خ	+	+	+	۲۴	ل	+	+	+
۹	د	+	+	+	۲۵	ل ^۷	-	+	+
۱۰	ذ	-	+	+	۲۶	م	+	+	+
۱۱	ر	-	+	+	۲۷	ن	+	+	+
۱۲	ر _۷	+	+	+	۲۸	ن ^۷	-	+	+
۱۳	ز	+	+	+	۲۹	و	+	+	+
۱۴	ژ	+	+	+	۳۰	هـ	+	+	+
۱۵	س	+	+	+	۳۱	ی	+	+	+
۱۶	ش	+	+	+					

صامت‌ها [آوانگاری (لاتین) و برابری خط فارسی]

خط کُردی	آوانگاری لاتین	خط فارسی	خط کُردی	آوانگاری لاتین	خط فارسی	خط کُردی	آوانگاری لاتین
ا	ئ	؟	ء	۱۷	ع	؟	ع
ب	ب	b	ب	۱۸	غ	γ	غ
پ	پ	P	پ	۱۹	ف	f	ف
ت	ت	t	ت	۲۰	ث	v	—
ج	ج	j	ج	۲۱	ق	q	ق
چ	چ	č	چ	۲۲	ک	k	ک
ح	ح	h	ح	۲۳	گ	g	گ
خ	خ	x	خ	۲۴	ل	L	ل
د	د	d	د	۲۵	ڤ	í	—
ډ	ډ	đ	—	۲۶	م	m	م
ر	ر	r	ر	۲۷	ن	n	ن
ړ	ړ	ř	ر	۲۸	ڼ	ñ	—
ز	ز	z	ز	۲۹	و	w	و
ژ	ژ	ž	ژ	۳۰	ه	h	ه
س	س	s	س	۳۱	ی	y	ی
ش	ش	š	ش				

۲- مصوّت (vowel)

مصوت‌ها به سه دسته‌ی زیر تقسیم می‌شوند:

الف) مصوت‌های کوتاه «a/ — e/ — o/» که معادل با مصوت‌های کوتاه «ا — —» زبان فارسی و عربی هستند.

ب) مصوت‌های بلند «â/ — u/ — i/» برابر با مصوت‌های بلند «ا — و — ی» زبان فارسی و عربی می‌باشند.

ج) مصوت‌های میانه «o/ — ی^۲ / ē — e/» که تلفظ آنها مابین تلفظ مصوت‌های کوتاه و بلند است و در زبان فارسی و عربی معادل ندارند.

یادآوری ۱- هیچ کلمه‌ای با مصوت شروع نمی‌شود بلکه مصوت همیشه دومین حرف هجا (بخش) می‌باشند.

یادآوری ۲- مصوت کوتاه «ا —» در خطّ کردی نوشته نمی‌شود.

یادآوری ۳- مصوت میانه‌ی «ی^۲» کشیده‌تر از مصوت «ی^۱» می‌باشد یعنی؛ هنگام تلفظ آن، لب پایین از ناحیه‌ی چپ، افتادگی بیشتری دارد، مانند:

کوړې^۱ ئاما. (پسری آمد)

کوړې^۲ ئامې. (پسرانی آمدند)

^۲ - در مقدمه کتاب «دستور زبان پنج استاد - صفحه ۲۸ و ۲۹ مصوت میانه (ی) را یاء مجهول خوانده و آمده است؛ قبل از اسلام در خطّ پهلوی وجود داشته است «ولی بعد از اسلام که خطّ پهلوی بدل به خطّ عربی شد و در حروف هجای عربی برای تلفظ «و» و «ی» مجهول، حروف مخصوصی موجود نبود، به مرور زمان «و» و «ی» مجهول را مانند [ی] معروف خواندند».

ب (مصوَّت‌ها) (جدول شماره - ۲)

شماره	مصوَّت	آوانگاری لاتین	خط فارسی	جایگاه در واژه		
				آغاز	میان	پایان
۱	و	ō	اُ	-	+	+
۲	ه هـ	a	اَ	-	+	+
۳	یِ ی	ē	-	-	+	+
۴	ا	â	ا	-	+	+
۵	وو	u	و	-	+	+
۶	یِ یِ ی	i	یِ ی	-	+	+
۷	و	o	-	-	+	+
۸	یِ	e	-	-	+	+
۹	-	e	-	-	+	+

چگونگی قرار گرفتن مریک از واج ها در واژه

جدول شماره - ۳

جایگاه آن در واژه						واج
پایان		میان		آغاز		
—	—	našša	نه ششه	šârō	ثارو	ئ
kabâb	که باب	beľbeľ	بلبل	bara	به ره	ب
qâp	قاپ	tapa	ته په	pir	پیر	پ
mât	مات	keta	کته	tâš	تاش	ت
sâj	ساج	jâjem	جاجم	jewân	جوان	ج
qâč	قاج	wâča	واچه	čani	چه نی	چ
săleĥ	سالح	daĥbâ	ده جا	ĥasâra	حه ساره	ح
băx	باخ	saxti	سه ختی	xăs	خاس	خ
zid	زید	medrây	مدرای	deľ	دل	د
ʔăzâđ	آزاد	ʔăđâ	آه دا	—	—	ذ
băr	بار	beră	برا	—	—	ر
kař	که پ	geřa	گه	řewâsa	پواسه	پ
barz	به رز	ʔăzâ	آزا	zewân	زوان	ز
pež	پژ	mažga	مه ژگه	žir	ژیر	ژ
băs	باس	řăsi	پاسی	sawz	سه وز	س
tâš	تاش	ništay	نیشته ی	šamăľ	شه مال	ش
qănê?	قانتع	jem?a	جمعه	ʔăľ	عال	ع
sablây	سه بلاغ	mayâr	مه غار	yarib	غهریب	غ
tâf	تاف	tefang	تفه نگ	fera	فره	ف

ادامه جدول در صفحه بعد

ادامه جدول شماره ۳

sâq	ساق	čaqał	چه‌قل	qal	قل	ق
tăv	تاف	levō	لفو	vă	فا	ف
tuk	توک	tēkał	تیکه‌ل	kō	کو	ک
warg	وه‌رگ	dagă	ده‌گا	găwa	گاوه	گ
dal	ده‌ل	gala	گه‌له	lăr	لار	ل
beł	بل	kamâla	که‌مالا	—	—	ل ^۱
čam	چم	diman	دیمه‌ن	mâr	مار	م
nân	نان	penē	پنی	nâmē	نامی	ن
kañ	که‌ن ^۲	bañnan	به‌ننه‌ن	—	—	ن ^۳
yâw	یاو	pâwa	پاوه	warwa	وه‌روه	و
mây	مای	peyă	پیا	yō	یو	ی
ʔârō	ئارو	nōba	نۆبه	—	—	و ^۴
bara	به‌ره	deraxt	دره‌خت	—	—	ه ^۵
yâgē	یاگی	řēxa	ریخه	—	—	ی ^۶
ʔâzâ	ئازا	mâr	مار	—	—	ا
mu	موو	sur	سوور	—	—	وو
tefi	تفی	pir	پیر	—	—	ی
bo	بو	gol	گول	—	—	و
yâne	یانی ^۷	ʔer	ئیر ^۸	—	—	ی ^۹

اینک بعد از آشنا شدن با واج‌های زبانِ گُردیی هه‌ورامی ، چند نمونه‌ای
جهت آشنایی با نوشتن و خواندن آن ، به صورت زیر نوشته می‌شوند:
یک بیت از حافظ به خط فارسی:

گُفتم غَم تو دارم ، گُفتا غَمَت سر آید

گُفتم که ماه مَن شو ، گُفتا اگر بر آید

به خطِ گُردیی هه‌ورامی چنین نوشته می‌شود:

گُوفته‌م غه‌م تو داره‌م ، گُوفتا غه‌مه‌ت سه‌رئایه‌د

گُوفته‌م که ماه مَه‌ن شو ، گُوفتا نه‌گه‌ر به‌رئایه‌د

بیتی از مولوی گرد که به زبان و خطِ گُردیی هه‌ورامی نوشته شده است:

گول چوَن روی نازیز نه‌زاکه‌ت پوشان

به‌فراوان چوَن سه‌یل دیدِهی مَن جوْشان

بازنویسی آن به خط فارسی:

گل چوَن روی آریز نراکت پوشان

بفراوان چوَن سیل دیده‌ی من جوشان

بخش دوّم

صرف

(کلمه و انواع آن)

کلمه

کلمه (واژه) لفظی است که از دو یا چند واج تشکیل شده باشد و از نظر معنی دو نوع است:

۱- یا دارای معنی است؛ مانند:

هیلَه (hḗla)، بهرز (barz)، ههشت (hašt)، وارا (wârâ)، ئیسه (řisa)
ئیمه (řēma)، قاسپه (qâspa)

۲- یا به تنهایی معنی ندارد بلکه در میان جمله و یا همراه کلمه دیگری معنی پیدا می کند، مانند: جه (ja)، وه (wa)، بی (bē)
کلمه انوعی دارد که عبارتند از:

۱- فعل ← لوانی (lewânē)، واتش (wâteš)، ئاما (řâmâ)

۲- اسم ← کهش (kaš)، یانه (yâna)، هیمن (hēmen)، گول (gol)

۳- ضمیر ← نهز (řaz)، تو (tō)، ئادیشا (řadišâ)

۴- صفت ← نزم (nezem)، گهوره (gawra)، خاس (xâs)

۵- قید ← سهوای (sawây)، سهر (sar)، ناخه‌لاف (nâxaľâf)

۶- صوت ← گرمه (germa)، هاژه (hâža)، شریخه (řerēxa)

۷- حرف ← پهری (parē)، نه (na)، چهنی (čani)

کلمات فوق را در هفت فصل و به صورت جداگانه بیان خواهیم کرد.

فصل اوّل

فعل و انواع آن

فعل

۱ - فعل: کلمه‌ای است که برانجام دادن کاری یا روی دادن حالتی در یکی از زمان‌های ماضی، مضارع یا آینده دلالت کند و اغلب در هر فعلی چهار مفهوم وجود دارد:

۱ - شخص ۲ - شمار ۳ - زمان ۴ - عمل

۱/۱ - شخص

در زبان گُردی هه‌ورامی هر فعل دارای (شش، هفت، نه و یا دوازده) شخص (صیغه) می‌باشد که با توجه به زمان فعل، تعداد اشخاص آن تغییر می‌کنند، زیرا شخص (صیغه) های مفرد بعضی از فعل‌ها - از نظر مذکر و مؤنث - باهم تفاوت دارند.

۱/۲ - جمع و مفرد

فعل یا به یک نفر و یا یک چیز نسبت داده می‌شود که به آن «مفرد» گفته می‌شود و یا به چند نفر و یا چند چیز نسبت داده می‌شود که به آن «جمع» گفته می‌شود.

۱/۳ - زمان

فعل از نظر زمان سه نوع است:

یا آن فعل قبلاً انجام گرفته است که به آن «ماضی» می‌گویند و یا اکنون در حال انجام گرفتن است که «مضارع» نام دارد و یا بعداً انجام می‌گیرد که به آن «آینده یا مستقبل» گفته می‌شود.

۱/۴ - بُن فعل

در ساختمان هر فعلی، قسمتی یا جزئی از فعل وجود دارد که مفهوم کار یا حالت از آن جزء دریافت می‌شود که به این جزء «بُن» فعل می‌گویند؛ مانند:

واردَم (wârdem) - واردَت (wârdet) - واردَش (wârdeş)

واردَمان (wârdmân) - واردَتان (wârdtân) - واردشان (wârdşân)

در فعل‌های ذکرشده‌ی فوق کاری که انجام گرفته «واردِی/wârday» است و جزء «وارد/ wârd» در همه‌ی صیغه‌ها تکرار شده است که مفهوم اصلی فعل آن دریافت می‌شود و همچنین در ساخت فعل زیر:

وه‌روو (waru) - وه‌ری (wari) - وه‌رو (warō)

وه‌رمی (warmê) - وه‌ردی (warde) - وه‌را (warâ)

مفهوم فعل از جزء «وه‌ر/war» دریافت می‌گردد که در همه‌ی صیغه‌ها یکسان است، این جزء‌های تکراری فعل را «بُن» فعل می‌گویند. و هر فعلی دو «بُن» دارد:

الف) بُن ماضی، که فعل‌های ماضی از آن ساخته می‌شود؛ مانند:

واردِی (wârday) ← وارد (wârd)

نحوه‌ی ساختن بُن ماضی:

با حذف نشانه‌ی مصدری در آخر مصدر، از آن «بُن ماضی» ساخته می‌شود.
 ب) بُن مضارع، که فعل‌های مضارع، مستقبل و ماضی استمراری از آن ساخته می‌شود؛ مانند: (وهر / war)، که با حذف مصوّت (a/ه) در پایان فعل امر (دوم شخص مفرد) «بُن مضارع» بدست می‌آید:

واردّه‌ی / wârday ← فعل امر ← وهره / wara ← بن مضارع ← وهر / war
 ۱/۵ - شناسه

اجزایی که در پایان فعل آورده می‌شوند و نشان دهنده‌ی شخص فعل (اول شخص، دوم شخص و...) می‌باشند «شناسه» نامیده می‌شوند شناسه در زبان کردی اورامی سه نوع است:

الف) نوع اول - شناسه‌های فعل ماضی لازم:

مثال		شناسه		مفرد/ جمع	شخص
tarsânâ	تەرسانا	â	ا	مفرد/ مذکر	اول شخص (گوینده)
tarsênâ	تەرسینا	â	ا	مفرد/ مؤنث	
tarsâni	تەرسانی	i	ی	مفرد/ مذکر	دوم شخص (مخاطب)
tarsêni	تەرسینی	i	ی	مفرد/ مؤنث	
tarsân	تەрсан	-	Φ	مفرد/ مذکر	سوم شخص (غایب)
tarsêna	تەرسینه	a	ه	مفرد/ مؤنث	
tarsênme	تەرسینمی	me	می	جمع	اول شخص (گوینده)
tarsênde	تەرسیندی	de	دی	جمع	دوم شخص (مخاطب)
tarsêne	تەرسینی	e	ی	جمع	سوم شخص (غایب)

(ب) نوع دوّم - شناسه‌های فعل ماضی متعدّی:

مثال		شناسه		شخص
keyâstem	کیاستم	em	م -	اوّل شخص (گوینده) مفرد
keyâsted/t	کیاستد/ت *	eđ	د/ت -	دوّم شخص (مخاطب) مفرد
keyâsteš	کیاستش	eš	ش -	سوّم شخص (غایب) مفرد
keyâstmâ/n	کیاستما/ن **	mâ/n	ما/ن -	اوّل شخص (گوینده) جمع
keyâsttâ/n	کیاستتا/ن	tâ/n	تا/ن -	دوّم شخص (مخاطب) جمع
keyâstšâ/n	کیاستشا/ن	šâ/n	شا/ن -	سوّم شخص (غایب) جمع

* در بعضی از مناطق مثل اورامان تخت و اطراف آن، برای شناسه‌ی دوّم شخص مفرد (ت -) را به کار می‌برند.

** در بیشتر مناطق اورامان شناسه‌ی صیغه‌های جمع (ما/ma, تا/tâ, شا/šâ) می‌باشند، امّا در بعضی دیگر از مناطق اورامان مثل پاوه بعد از شناسه‌های جمع حرف ن - (مان/mân, تان/tân, شان/sân) هستند.

(ج) نوع سوّم: شناسه‌های فعل مضارع و ماضی التزامی لازم

مثال		شناسه		شخص
mâču	ماچوو	u	وو	اوّل شخص مفرد (گوینده)
mâči	ماچی	i	یی	دوّم شخص مفرد (مخاطب)
mâčō	ماچوو	ō	وو	سوّم شخص مفرد (غایب)
mâčmę	ماچمی	mę	می	اوّل شخص جمع (گوینده)
mâčdę	ماچدی	dę	دی	دوّم شخص جمع (مخاطب)
mâčâ	ماچا	â	ا	سوّم شخص جمع (غایب)

۱/۶- لازم و متعدی

فعل لازم، فعلی است که معنی آن با فاعل تمام شود و احتیاجی به مفعول نداشته باشد؛ مانند فعل‌های (لوای، خوای، واری) در جمله‌های زیر:

من ئارو لوانی. men sârō lewânē.

فاعل فعل

تو خوای. tō xewây.

فاعل فعل

واران وارا. wârân wârâ.

فاعل فعل

فعل متعدی، فعلی است که معنی آن با فاعل تمام نمی‌شود، بلکه برای کامل شدن معنی، به مفعول هم نیاز دارد؛ مانند فعل‌های (فاریو، وانی) در جمله‌های زیر:

من یانه کهم فاریو. men yânakam fâřâwa.

فاعل مفعول فعل

سوران دهرسش وانا. sōrân darseš wânâ.

فاعل مفعول فعل

یادآوری: تعدادی از فعلهای متعدی دارای دو مصدر می‌باشند که به آنها فعل‌های دو مصدری گفته می‌شود، مانند:

فاری، واری - مارای، میریای - وانی، وهنه‌ی ...

Fâřây, wâřây - mâřây, mēřây - wânây, wantay ...

۱/۷ - ساختمان فعل

فعل در زبان کردی اورامی از نظر ساخت به شش دسته‌ی زیر تقسیم می‌شود:

الف) ساده ب) پیشوندی ج) مرکب

د) پسوندی و) عبارت فعلی ه) ترکیبی

الف) فعل ساده - فعلی است که مصدر آن صرف نظر از نشانه‌ی مصدری یک کلمه باشد، یا به عبارت دیگر نمی‌توان آن را به اجزای دیگری تقسیم کرد؛ مصدر تعدادی از فعل‌های ساده؛ مانند:

واته‌ی (wâtay) - ئارد‌ه‌ی (sârday) - ژنیه‌ی (ženyay)

مانیای (mânyây) - گریای (geryây) - ریزای (rêzây)

نمونه‌های در اشعار شاعر برجسته‌ی اورامان "مولوی کُرد":^۱

زوانه‌که‌ی سۆز، ده‌سه‌که‌ی ناله

بکیانو، پێژۆ، ره‌حمه‌ت، پیاله^۱

سۆبچه‌ن، بۆی گولان میاوتۆم نه‌سیم

وێنه‌ی وای ره‌حمه‌ت خه‌زانه‌ی که‌ریم^۲

سه‌حراو دهر و ده‌شت به‌هه‌شت منمانۆ

مۆره‌ی هه‌وای وه‌ش وه‌ شه‌ش دهر شانۆ^۳

جه‌هه‌ر ته‌ره‌فدا موینوون گولزار

ره‌نگ ره‌نگ مه‌درۆشۆ به‌ وێنه‌ی دلدار^۴

مه‌وله‌وی

^۱ - zewânakay sôz , dasakay nâla // bekyânô , rêzô , rahmat , peyâlâ

^۲ - sôbhan , bôy golân meywânôm nasim // wênay wây rahmat xazânay karim

^۳ - sahrâ w dar u dašt bahašt menmânô // mōray hawây waš wa šašdar šânô

^۴ - ja har tarafdâ mewinun gôlzâr // řang řang madrôšô ba wênay deldâr

ب) فعل پیشوندی - فعلی است که از یک جزء بی معنی (پیشوند) و یک فعل ساده ساخته شده باشد یا به عبارتی دیگر فعلی است که یک جزء بی معنی (پیشوند) به ابتدای آن اضافه شده باشد؛ مانند:

هورنامای (hōrśāmây) ← هور (hōr) + نامای (śāmây)

نهرپوژنای (sarapožnây) ← نهره (sara) + پوژنای (požnây)

نهرسه‌یای (śawasayây) ← نهره (sawa) + سه‌یای (sayây)

وهربی‌ی (warbeyay) ← وهر (war) + بی‌ی (beyay)

مثال:

نهرگونای رای راس به‌رده‌نی جه ویر

شۆن پای کردار، هام فەردان هۆرگیر^۱

مه‌وله‌وی

ئید وات ته‌همته‌ن قوه‌ت دا به‌قین

هۆرکه‌ندش ته‌یموور نه‌پوی سه‌ر زه‌مین^۲

شاهنامه‌کردی

دل به‌ردم وه به‌حر مه‌وج مالامال

به‌راوه‌رد دانه‌ی جه‌واهر وه لال^۳

نهمیر نه‌حمه‌د زه‌نگه‌نه

^۱ - sar gōnâ rây râs bardani ja wir // šōn pây kerdâr , hām fardân hōrgir

^۲ - ēd wât tahemtān qewatdâ ba qin // hōrkandēš taymur nâ roy sar zamin

^۳ - deî bardem wa baîr mawj e mâlâmâl // barâward dānay jawâher wa lâl

ج) فعل مرکب - فعلی است که از یک کلمه‌ی معنی دار و یک فعل ساده ساخته می‌شود و مجموعاً معنی واحدی را می‌رسانند؛ مانند:

خه‌م‌وه‌رڤه‌ی (xam warday) ← خه‌م (xam) + وه‌رڤه‌ی (warday)

تاقی‌که‌رڤه‌ی (tâqi karday) ← تاقی (tâqi) + که‌رڤه‌ی (karday)

یاد‌گرته‌ی (yâd gertay) ← یاد (yâd) + گرته‌ی (gertay)

نایردای (nâyir dâ) ← نایر (nâyir) + دای (dâ)

امثالی از ابیات شاعران:

جه‌دووری بالآت، بالام، خه‌م‌وه‌رڤه‌ن
 ئەندامم، دایم، گیرۆدە‌ی دەرڤه‌ن^۱
 زام دووریه‌ن جه‌دل که‌رڤه‌ن‌کار
 مه‌واچان مه‌رڤه‌ن، که‌س نه‌که‌رڤه‌ن‌چار^۲
 بێسارانێ

پیری حه‌لقه‌سان، خه‌م‌په‌نه‌م‌وه‌رڤه‌ن
 په‌ی دەرگای عه‌ده‌م، ئاماده‌م که‌رڤه‌ن^۳
 مه‌وله‌وی

د) فعل پسوندی - فعلی است که یک جزء بی معنی (پسوند) به آخر آن اضافه شده باشد؛ مانند:

گێلایۆ (gēlâyō) ← گێلای (gēlây) + و (ō)
 کێشیاره‌ی (kēšyâray) ← کێشیا (kēšyâ) + ره‌ی (ray)

^۱ - ja duri bâlât , bâlâm xam wardan // sandâmem , dâjem girōday dardan

^۲ - zâm e duryan ja deî kardân kêr // mawâcân mardân , kas nakardân çâr

^۳ - piri hâlqasân xam panam wardan // pay dargây ?adam şâmâdam kardân

واچانه‌وه (wâčânawa) ← واچان (wâčân) + وه (awa)

هر واچانه‌وه تا هزار و نه‌ند

فهرهاذ^۱ په‌ی شیرین دل جه دنیا که‌ند^۱

میرزا ش‌فیع پاوه‌یی

دل ته‌م که‌ردنه‌وه گرتنه‌وه کاوان

دیسان دووی نامه‌ی توش وه‌لا یاوان^۲

مه‌وله‌وی

هاشاله‌م دا ئه‌و ئاسمانی

تا بارووره^۳ چند هه‌ساری

لوانیره^۴ واری وارین، هه‌تا بنه‌و زه‌لیا مه‌نگا

که چی چنگم کوا پهری هه‌ر گه‌وه‌ری

په‌ما.....

مه‌حموودپور

ه) عبارت‌های فعلی - شامل دسته‌ای از کلمات است که از مجموع آنها معنی فعل واحدی به دست آید، عبارت فعلی معمولاً بیش از دو کلمه است و یکی از کلمات آن یک حرف اضافه است:

جه پاکه‌وته‌ی (ja pâ kawtay)

ده‌س په‌نه‌که‌رده‌ی (das pana karday)

وه‌ش په‌نه‌که‌وته‌ی (waš pana kawtay)

وه‌ر چه‌م بیه‌ی (war čam beyay)

^۱ - har wâčânawa tâ hazâr o şand // farhâd pay širin del ja denyâ kand

^۲ - del tam kardawa gertawa kâwân // disân duy nâmay tōš wa lâ yâwân

^۳ - bârura

^۴ - lewânêra

به‌رقه‌ی ئاخیرەت کیشا به‌سه‌ردا

خوسره‌و که‌رد^۱ وه یاد، بانگش نه‌وه‌ردا^۱

میرزا شه‌فیع پاوه‌یی

شابی تۆ بان گولالانی مه‌ست

سه‌یدی خارخاسه‌ن بگێرو وه‌ده‌ست^۲

خه‌م وینه‌ی که‌مان قامه‌ت خه‌م بیه‌ن

هه‌وارگه‌ی قه‌دیم نه‌ده‌شش شیهن^۳

مه‌وله‌وی

ه) فعل ترکیبی - فعلی است که از سه جزء تشکیل شده باشد و خود بر سه نوع است:

۱- فعل پیشوندی + یک پسوند:

قه‌ده‌م ره‌نجه‌که‌ر وه‌لای کاره‌وه

بنچینه‌م وه‌ته‌رح مه‌ی هۆرداره‌وه^۴

بیناییم وه‌چه‌م بازئاورده‌وه^۵

مه‌رده‌بیم دیسان ئی‌حیام که‌رده‌وه^۶

مه‌وله‌وی

هۆرگیلانه‌وه شیران هه‌ونخار

خوداوه‌ند ره‌خش وات ئه‌ی هه‌رزه‌کار^۶

شاهنامه‌کردی

¹ - barqay êxêrat kêşê ba sardê // xosraw kardê wa yêd bangeş nawardê

² - şabî tî bân golâlânî mast // saydî xâr xâsan begêro wa dast

³ - xam wenay kamân qâmat xam beyan // hawêrgay qadim na daseş şeyan

⁴ - qadam ranja kar wa lîy kêrawa // bençinam wa tarî may hêrdêrawa

⁵ - binâyim wa çam bîz îwêdawa // marda bêm disân şehyâm kardawa

⁶ - hêrgêlânawa şêrân e hunxâr // xodêwand e raxê wat şay harzakâr

۲- فعل مرکب + یک پسوند:

ئەو شۆلە دیسان مهیل ئاوردەوہ

ئەو لای پەردەوہ تەشریف بەردەوہ^۱

دل پەی تەئریخ وات وە دەم دەردەوہ

ئەی وای وەی دنیا تاریک کەردەوہ^۲

مەولەوی

۳- عبارت فعلی + یک پسوند، مانند:

دوو باد کەردەوہ (du bâd kardawa)

سەر لە تەرەوی خەم ، خۆل ئاوردەوہ

تای کرژ مەینەت ، دوو باد کەردەوہ^۳

مەولەوی

۴- پیشوند + فعل مرکب:

خاری خەم خەیاڵ، نە ڕێزەوی جەرگم

سەرھۆردان، مەدۆ نیشانەوی مەرگم^۴

بێسارانی

^۱ - şaw şōlā disān mayl şāwardawa // şaw lāy pardawa taşrif bardawa

^۲ - del pay tasrix wāt wa dam dardawa // şay wāy way denyâş târik kardawa

^۳ - sar lataray xam xōl şāwardawa // tây kerž e maynat du bâd kardawa

^۴ - xârî xam xayâl , na řēzay jargem // sarhōrdân , madō nēşānay margem

۱/۸ - معلوم و مجهول

فعل معلوم فعلی است که فاعل^۱ آن مشخص باشد:

من + وانام ← من وانام. (men wânâm) من خواندم

↓ ↓

فاعل فعل

فعل مجهول فعلی است که فاعل آن نامشخص باشد:

کتیبه که + بریا ← کتیبه که بریا. (ketebaka beryâ) - کتاب برده شد.

↓ ↓
فعل مفعول

نانه که + وریا ← نانه که وریا. (nânaka weryâ) - نان خورده شد.

↓ ↓
فعل مفعول

نحوہ مجهول کردن فعل معلوم:

جمله با فعل ماضی معلوم ← فاعل + مفعول + فعل معلوم

ئیمه زهره ژیمه کوشته . (ēma žaražimâ kōšta) - ما کبکی را شکار کردیم.

ثُمَّ (فاعل) + زهره‌ری (مفعول) + کوشته‌ما (فعل)

جملہ با فعل ماضی مجہول ← مفعول + فعل مجہول

ژهره ژي کوشيا . (žaraži kōsyâ) - کبک شکار شد.

~~(فَاعِل)~~ ژهره ژى (مفعول) + کوښيا (فعل)

برای مجهول کردن فعل ماضی، روش زیر به کار برده می شود:

فعل ماضی ← بُن مضارع + یا / yâ + شناسه

کوشته‌ی (kōštay) ← کوش (kōš) + یا (yâ) ← کوشیا (kōšyâ)

فعل معلوم ← کا که م ماشینه کهش بهرد. (kâkam mâšînakaš bard)

فعل مجهول ← ماشینه که بریا. (mâšînaka beryâ)

سۆزیام، هه ی سۆزیام وینه ی شوّعله ی نوور

بیم سۆرمه ی سۆبحان ئاوهرده ی کۆی توور^۱

مهوله ی

صرف فعل ماضی ساده ی مجهول (کوشتنه ی - کشتن)

صیغه	ضمیر	فعل	معادل فارسی
اوّل شخص مفرد	من (من)	کوشتیانئ ^۱	کشته شدم
دوّم شخص مفرد	تو (تو)	کوشتیای	کشته شدی
سوّم شخص مفرد	ئاد- ئاده (او)	کوشتیا	کشته شد
اوّل شخص جمع	ئیمه (ما)	کوشتیایمی	کشته شدیم
دوّم شخص جمع	شمه (شما)	کوشتیایدی	کشته شدید
سوّم شخص جمع	ئادی (ایشان)	کوشتیی	کشته شدند

نحوه مجهول کردن فعل مضارع:

مجهول کردن فعل مضارع به دو صورت زیر است.

کوشتیو (kōšyō)

مه کوشتیو (makōšyō)

جمله با فعل مضارع معلوم ← هیوا ژهره ژری کوشتو. (hiwâ žaraži kōšō)

جمله با فعل مضارع مجهول ← ژهره ژری کوشتیو. (žaraži kōšyō)

^۱-sōzyām hay sōzyām wēnay šō?lay nur// bim sōrmay sōbhân rāwarday kōy tur

صرف فعل مضارع مجهول (کو‌شته‌ی - کشتن)

صیغه	ضمیر	فعل	معادل فارسی
اوّل شخص مفرد	من (من)	کو‌شیه‌و	کشته‌می‌شوم
دوّم شخص مفرد	تو (تو)	کو‌شیه‌ی	کشته‌می‌شوی
سوّم شخص مفرد	ئاد- ئاده (او)	کو‌شیو	کشته‌می‌شود
اوّل شخص جمع	ئیمه (ما)	کو‌شیه‌یمپ	کشته‌می‌شویم
دوّم شخص جمع	شمه (شما)	کو‌شیه‌یدی	کشته‌می‌شوید
سوّم شخص جمع	ئادی (ایشان)	کو‌شیا	کشته‌می‌شوند

یادآوری: فعل مجهول از فعل متعدی ساخته می‌شود بنابر این نمی‌توان از فعل لازم فعل مجهول ساخت.

۱/۹ - زمان فعل

فعل از نظر زمان سه نوع است:

۱ - ماضی ۲ - مضارع ۳ - مستقبل (آینده)

۱ - فعل ماضی: فعلی است که در گذشته انجام گرفته است و بر پایه‌ی زمان گذشته آن اقسامی دارد.

انواع فعل ماضی:

ماضی ساده (مطلق)، ماضی نقلی، ماضی التزامی، ماضی بعید، ماضی استمراری، ماضی ملموس

نکته‌ی مهم: قبل از پرداختن به انواع فعل ماضی و نحوه‌ی ساخت هریک از آنان، باید هریک از فعلهای ماضی را از نظر لازم (ناگذر) یا متعدی (گذرا) بودن شناخت، زیرا هم شناسه‌های فعل لازم با شناسه‌های فعل متعدی متفاوتند و هم صیغه‌های فعل از نظر مؤنث و مذکر بودن باهم تفاوت دارند.

شناسه‌های فعل متعدی عبارتند از:

مفرد: (م/م، em، د/ت ed(t، ش/ش eš)

جمع: (ما/ن mâ/n، تا/ن tâ/n، شا/ن šâ/n)

شناسه‌های فعل لازم عبارتند از:

مفرد: (انی â/nē، ی i/y، ِی ē/، ِی ę)

جمع: (می me/، دی de/، ِی ę)

فعل ماضی ساده

۱- ماضی ساده (مطلق): فعلی است که در گذشته‌ی کامل، بدون در نظر گرفتن: دوری، نزدیکی، استمرار و یا تردید و آرزو انجام گرفته باشد، این فعل براساس نشانه‌ی مصدری آن به صورت‌های زیر صرف می‌شود:

۱/۱ - صرف فعل ماضی ساده‌ی لازم با نشانه‌ی مصدری [ای / ây]

لوای (lewây = رفتن)

معادل فارسی	فعل	ضمیر	صیغه
رفتم	lewânê	لوانی ^۱	اوّل شخص مفرد
رفتی	lewây	لوای	دوّم شخص مفرد
رفت	lewâ	لوا	سوّم شخص مفرد
رفتیم	lewâyme	لوایمی	اوّل شخص جمع
رفتید	lewâyde	لوایدی	دوّم شخص جمع
رفتند	lewe	لوی	سوّم شخص جمع

نحوه‌ی ساخت فعل ماضی ساده‌ی لازم با نشانه‌ی مصدری [ای]:

الف - صیغه‌های مفرد:

اوّل شخص مفرد: لوا (مصدر مرخم ^۱) + نی ^۲ (شناسه‌ی اول شخص مفرد) - لوانی ^۳
دوّم شخص مفرد: لوا (مصدر مرخم) + ی (شناسه‌ی دوّم شخص مفرد) - لوای
سوّم شخص مفرد: لوا (مصدر مرخم) (بدون شناسه) - لوا

۱- مصدر مرخم: مصدری است که نشانه‌ی مصدری (ی/ y) در پایان آن حذف شده باشد

ب - صیغه های جمع:

اوّل شخص جمع: لوای (مصدر) + می (شناسه ی اوّل شخص جمع) - لوایمی
دوّم شخص جمع: لوای (مصدر) + دی (شناسه ی دوّم شخص جمع) - لوایدی
سوّم شخص جمع: لو (بن ماضی) + ی (شناسه ی سوّم شخص جمع) - لوی

نحوه ی منفی کردن:

پیشوند منفی ساز (نه) + فعل

لوانی^۱ (lewânē) ← نه لوانی^۲ (nalewânē)

ته رسا (tarsâ) ← نه ته رسا (natarsâ)

۱/۲ - صرف فعل ماضی ساده لازم با نشانه ی مصدری [ay/ه ی]

نیشته ی (ništay = ماندن)

صیغه	ضمیر	فعل	معادل فارسی
اوّل شخص مفرد	من (من)	نیشتانی ^۱	ماندم
دوّم شخص مفرد	تو (تو)	نیشتی	ماندی
سوّم شخص مفرد	ئاد (او) مذکر	نیشت	ماند
	ئاده (او) مؤنث	نیشته	
اوّل شخص جمع	ئیمه (ما)	نیشتیمی ^۲	ماندیم
دوّم شخص جمع	شمه (شما)	نیشتیدی ^۳	ماندید
سوّم شخص جمع	ئادی (ایشان)	نیشتی ^۴	ماندند

توجه: این ساخت فعلی دارای هفت صیغه می باشد، و به صورت زیر ساخته می شود:

الف - صیغه‌های مفرد:

اوّل شخص مفرد:

نیشت (بن ماضی) + انی^۱ (شناسه‌ی اوّل شخص مفرد) - نیشتانی^۲

دوّم شخص مفرد:

نیشت (بن ماضی) + ی (شناسه‌ی دوّم شخص مفرد) - نیشتی

سوّم شخص مفرد (مذکر): نیشت (بن ماضی بدون شناسه) - نیشت

سوّم شخص مفرد (مؤنث): نیشت (بن ماضی) + ه (نشانه‌ی تأنیث) - نیشته

ب - صیغه‌های جمع:

اوّل شخص جمع:

نیشتی (مصدر با حذف حرف ماقبل آخر) + می (شناسه اوّل شخص جمع) - نیشتیمی

دوّم شخص جمع:

نیشتی (مصدر با حذف حرف ماقبل آخر) + دی (شناسه دوّم شخص جمع) - نیشتیدی

سوّم شخص جمع:

نیشت (بن ماضی) + ی (شناسه سوّم شخص جمع) - نیشتی

اوّل شخص مفرد این فعل به صورت (بن ماضی + ا) هم کاربرد زیادی دارد:

رێژام جه هه‌وای دوووری دلدارم

سوّتا جه کوّره‌ی دلی خه‌مبارم^۱

سابیره‌ی عیدی^۲

^۱ - rēzām ja hawây duri deldârem // sôtâ ja kōray deli xambârem

^۲ - صابره‌ی عیدی یکی از شاعران توانا و خوش ذوق اورامان که در روستای شرکان از توابع منطقه‌ی نوسود متولد شده‌است، هم در سرودن شعر کلاسیک و هم در شعر نو کردی اورامی و سورانی، بسیار توانا و کم‌نظیر است تاکنون یک دفتر شعر به نام "هه‌نگی روّح" از ایشان منتشر شده‌است.

۱/۳- فعل ماضی ساده متعدی:

الف - با نشانه‌ی مصدری [ای / ây]

وانای (wânây = خواندن)

صیغه	ضمیر	فعل	معادل فارسی
اوّل شخص مفرد	من	وانام	wânâm خواندم
دوّم شخص مفرد	تو	وانات/د	wânât/đ خواندی
سوّم شخص مفرد	ئاد/ئاده (او)	واناش	wânâs خواند
اوّل شخص جمع	ئیّمه (ما)	واناما/ن*	wânâmâ/n خواندیم
دوّم شخص جمع	شمه (شما)	واناتا/ن	wânâtâ/n خواندید
سوّم شخص جمع	ئادی (ایشان)	واناشا/ن	wânâsâ/n خواندند

یادآوری: در بعضی از مناطق هورامان مثل پاوه، بعد از صیغه‌های جمع در

انواع فعل ماضی با مصدر متعدی، حرف «ن/ n» معمولاً اضافه می‌شود.

نحوه‌ی ساخت: بُن ماضی^۱ + شناسه‌ها

شناسه‌های مفرد: (_م/ em ، _د/ ed (ت/ t) ، _ش/ es)

شناسه‌های جمع: (ما/ n mā ، تا/ n tâ ، شا/ n šâ)

تا وانام کتاب، ده‌رسی عه‌شقم وه‌ند

مؤری دل به سه‌جع، نامی عه‌شقم که‌ند^۲

سه‌یدی

۱- ساخت «بُن ماضی» از مصدر متعدی با نشانه‌ی مصدری (ای / ây) به صورت زیر می‌باشد:

مصدر با حذف (ی) مصدری در پایان آن ← وانای ← وانا

۲- tâ wânâm ketâb , darsi ?âsqem wand // mōri deî ba saj?, nâmi ?âsqem kand

- در بعضی موارد سوّم شخص مفرد نیز بدون شناسه به کار برده می‌شود:

نۆبه ههم وه ده‌ست ئاسمان یاوا

نرکنا و نالا ، ههر تا که تاوا^۱

میرزا ئولقادر

۱/۴ - صرف فعل ماضی ساده متعدی با نشانه مصدری [ه ی / ay]

نکته: با توجه به اینکه فعل متعدی، فعلی است که احتیاج به مفعول^۲ دارد، و

در زبان کردی اورامی، فعل متعدی از نظر مذکر و مؤنث با مفعول مطابقت

می‌کند بنا براین نحوه‌ی صرف فعل به دو صورت زیر می‌باشد:

الف) صرف فعل با مفعول مذکر:

(واردّه‌ی / wârday = خوردن)

صیغه	ضمیر	فعل	معادل فارسی
اوّل شخص مفرد	من	واردم	خوردم
دوّم شخص مفرد	تو	واردد/ت	خوردی
سوّم شخص مفرد	ئاد/ ئاده (او)	واردش	خورد
اوّل شخص جمع	ئیمه (ما)	واردما/ن	خوردیم
دوّم شخص جمع	شمه (شما)	واردتا/ن	خوردید
سوّم شخص جمع	ئادی (ایشان)	واردشا/ن	خوردند

نحوه‌ی ساخت:

بُن ماضی + شناسه‌های مفرد و جمع

شناسه‌های مفرد: (_ م / em ، _ د (ت) / ed ، _ ش / es)

^۱ - nōba ham wa dast rāsmān yāwā // nerknā w nālā , har tā ka tāwā

^۲ - به بخش سوّم (نحو) مبحث مفعول مراجعه شود

شناسه‌های جمع: (ما / ن / mâ / n ، تا / ن / tâ / n ، شا / ن / šâ / n)

نمونه در میان جمله:

دل گیروده‌ی دام زوَلَفی تو که ردَم

په‌ی خالت، جه، مال دنیا ویه ردَم^۱

په رسام ته‌ی عه‌تار، یه چیش بارتەن

وات: بۆ‌ی عه‌تری زوَلَف گیسووی یارته‌ن^۲

سه‌یدی

ره‌ما

واتش: هه‌رسی گه‌شیش!

به‌لام پرپی، واتشا: چه‌میش!^۳

مه‌حموودپوور

نکته: چون بُن ماضی مصدرهای (دزیه‌ی، ژنیه‌ی، چنیه‌ی، بریه‌ی) استثنائاً به صورت (دزی، ژنی، چنی، بری) می‌باشد و مختوم به مصوّت بلند (ی) است شناسه‌های مفردی که به انتهای آنها متصل می‌شود، عبارتند از:

«م / م - d / د (ت / t) - ش / š»

- دزیم ، دزید (دزیت) ، دزیش

dezim, deziđ(dezit), deziš

^۱ - del girōday dām zōlfi tō kardem // pay xālet , ja , māl denyā weyardem

^۲ - parsām ray ?atār , ya čēš bâretan // wāt: boy ?atri zōlf gisuy yâretan

^۳ - řamâ // wâteš : harsi gašêš ! ... // balâm peř , wâtšâ : camêš !

ب) صرف فعل با مفعول مؤنث:

(وارده‌ی / wârday = خوردن)

صیغه	ضمیر	فعل	معادل فارسی
اوّل شخص مفرد	من	وارده‌م	wârdam خوردم
دوّم شخص مفرد	تو	وارده‌د/ت	wârdađ/t خوردی
سوّم شخص مفرد	ئاڤه/ ئاڤه (او)	وارده‌ش	wârdaš خورد
اوّل شخص جمع	ئیمه (ما)	وارده‌مان	wârdamâ/n خوردیم
دوّم شخص جمع	شمه (شما)	وارده‌تان	wârdatâ/n خوردید
سوّم شخص جمع	ئاڤی ایشان	وارده‌شان	wârdašâ/n خوردند

نحوه‌ی ساخت:

مصدر مرخم + شناسه

شناسه‌های مفرد: (م / m ، د / đ (ت/ t) ، ش / š)

شناسه‌های جمع: (مان / mâ ، تان / tâ ، شان / šâ)

نحوه‌ی ستفی کردن:

(نه / na) نفی در اوّل فعل آورده می‌شود:

قه‌در عافیەت وه‌سلەت نه‌زانام

شوکرانه‌ی شه‌که‌ر رازت نه‌وانام^۱

مه‌ولانا خالد نه‌قشبه‌ندی

^۱ - qadr e ?âfyat waslét nazânâm // šōkrânay šakar râzet na wânâm

۲- ماضی نقلی

ماضی نقلی: فعلی است که در زمان گذشته شروع شده و ممکن است اثر آن تا حال باقی باشد.

تازیز، تن وه نیش زامانت خه‌سته‌ن

مهینه‌ت پای ئامام وه زه نجیر به‌سته‌ن^۱

مهوله‌وی

۲/۱- صرف فعل ماضی نقلی با مصدر لازم:

(تهرسای / tarsây = ترسیدن)

معادل فارسی	فعل		ضمیر	صیغه
ترسیده‌ام	tarsânâ	ته‌رسانا	من / مذکر	اوّل شخص
	tarsênâ	ته‌رسینا	من / مؤنث	مفرد
ترسیده‌ای	tarsâni	ته‌رسانی	تو / مذکر	دوّم شخص
	tarsêni	ته‌رسینی	تو / مؤنث	مفرد
ترسیده‌است	tarsân	ته‌رسان	ئادّ (او) / مذکر	سوّم شخص
	tarsêna	ته‌رسینه	ئاده (او) / مؤنث	مفرد
ترسیده‌ایم	tarsênme	ته‌رسینمی	ئیمه (ما)	اوّل شخص جمع
ترسیده‌اید	tarsênde	ته‌رسیندی	شمه (شما)	دوّم شخص جمع
ترسیده‌اند	tarsêne	ته‌رسینپی	ئادی (ایشان)	سوّم شخص جمع

نحوه‌ی ساخت فعل ماضی نقلی با مصدر لازم:

الف - صیغه‌های مفرد:

[صفت مفعولی^۱ + ن (نشانه‌ی ماضی نقلی) + شناسه]

اوّل شخص مفرد مذکر: ته‌رسا (صفت مفعولی) + ن + شناسه (ا) ← ته‌رسانا

اوّل شخص مفرد مؤنث: ته‌رسی^۲ (صفت مفعولی) + ن + شناسه (ا) ← ته‌رسینا

دوّم شخص مفرد (مذکر): ته‌رسا (صفت مفعولی) + ن + شناسه (ی) ← ته‌رسیانی

دوّم شخص مفرد (مؤنث): ته‌رسی^۲ (صفت مفعولی) + ن + شناسه (ی) ← ته‌رسینی

سوّم شخص مفرد (مذکر): ته‌رسا (صفت مفعولی) + ن + بدون شناسه ← ته‌رسان

سوّم شخص مفرد (مؤنث): ته‌رسی^۲ (صفت مفعولی) + ن + شناسه (ه) ← ته‌رسینه

ب - صیغه‌های جمع:

[صفت مفعولی مؤنث + ن + شناسه‌های جمع]

اوّل شخص جمع: ته‌رسی^۲ (صفت مفعولی مؤنث) + ن + شناسه (می) ← ته‌رسینمی

دوّم شخص جمع: ته‌رسی^۲ (صفت مفعولی مؤنث) + ن + شناسه (دی) ← ته‌رسیندی

سوّم شخص جمع: ته‌رسی^۲ (صفت مفعولی مؤنث) + ن + شناسه (ی) ← ته‌رسینی

نحوه‌ی منفی کردن:

پیشوند (نه) + فعل ← نه‌ته‌رسانا (na tarsânâ) - نه‌ته‌رسینا (na tarsênâ)

۱ - صفت مفعولی فعل لازم با نشانه‌ی مصدری (ای/ây) به صورت زیر ساخته می‌شود:

مذکر بن ماضی + ا

ته‌رسای (tarsây) ← ته‌رس (tars) + ا/â ← ته‌رسا (tarsâ)

مؤنث ← بن ماضی + ئ

ته‌رسای (tarsây) ← ته‌رس (tars) + ئ/ê ← ته‌رسی (tarsê)

۲/۲ - صرف فعل ماضی نقلی با مصدر متعدی:

با توجه به اینکه فعل متعدی از نظر مذکر و مؤنث با مفعول مطابقت می‌کند^۱ بنابراین صرف فعل ماضی نقلی متعدی همانند ماضی ساده‌ی آن به دو صورت زیر می‌باشد:

الف) صرف فعل ماضی نقلی با مفعول مذکر:

(کوشته‌ی / kōštay = کشتن)

معادل فارسی	فعل	ضمیر	صیغه
کشته‌ام	kōstanem	کوشته‌نم	من
کشته‌ای	kōstanet	کوشته‌نت	تو
کشته‌است	kōstaneš	کوشته‌نش	ثاډه - ثاډه (او)
کشته‌ایم	kōstanmâ/n	کوشته‌نما/ن	ئیمه (ما)
کشته‌اید	kōstantâ/n	کوشته‌نتا/ن	شمه (شما)
کشته‌اند	kōstanšâ/n	کوشته‌نشا/ن	ئاډی (ایشان)

۱ - ناسمان زانانت من کام زه‌مینم

ناسمان! پهی تو خاتر خه‌مینم^۲

میرزاؤلوقادرپاوه‌ای

خه‌جاله‌ت بارم دانم نازارت

که‌ی لایه‌قه‌نا وییم که‌رده‌ن یارت^۳

سایبر سعیدی

۱ - به بخش سوّم (نحو) مبحث مفعول مراجعه شود.

۲ - şâsmân zânânet men kâm zaminem // şâsmân pay tō men xâter xaminem

۳ - xajâlat bârem dânem şâzâret // kay lâyaqanâ wēm kardan yâret

نحوه‌ی ساخت فعل ماضی نقلی متعدی:

صفت مفعولی مذکر^۱ + نشانه‌ی ماضی نقلی [ن] + شناسه

شناسه‌های مفرد (— م/em، — د (ت/ت)/ed، — ش/eš)

شناسه‌های جمع (مان/mâ/n، تان/tâ/n، شان/â/n)

— سوّم شخص مفرد ماضی، هم بدون شناسه کاربرد زیادی دارد؛ مانند:

شیرینه‌ن نیشته‌ن، دانه مدو پیش^۲

هاره‌ش هار که‌رده‌ن، ده‌ورمه‌دونه ویش^۲

سه‌یدی

ناهم نه گه‌ردوون ویه‌رده‌ن، ئیمشه‌و

نالهم، ناله‌مش که‌ر که‌رده‌ن، ئیمشه‌و^۳

میرزائولقادر پاوه‌ایی

۱ - صفت مفعولی مذکر از فعل متعدی با نشانه‌ی مصدری (هی/ay) به صورت زیر ساخته

می‌شود، حرف (ی/y) در پایان مصدر حذف می‌شود و آنچه باقی می‌ماند صفت مفعولی

است:

کوشته‌ی (kōştay) ← کوشته (kōšta)

نویسته‌ی (newistay) ← نویسته (newista)

² - širinan niştan , dâna medō pêş // hâraş hârkardan , dawr mađōna wêş

³ - şâhem na gardun weyardan sêmsaw // nâlam nâlameş kař kardân sêmsaw

الف) صرف فعل ماضی نقلی با مفعول مؤنث :

(کوشته‌ی / kōštay = کشتن)

صیغه	ضمیر	فعل	معادل فارسی
اول شخص مفرد	من	کوشتینه‌م	کشته‌ام
دوم شخص مفرد	تو	کوشتینه‌د/ت	کشته‌ای
سوم شخص مفرد	ئا - ناده (او)	کوشتینه‌ش	کشته‌است
اول شخص جمع	ئیمه (ما)	کوشتینه‌ما/ن	کشته‌ایم
دوم شخص جمع	شمه (شما)	کوشتینه‌تا/ن	کشته‌اید
سوم شخص جمع	ئادی (ایشان)	کوشتینه‌شا/ن	کشته‌اند

نحوه‌ی ساخت:

صفت مفعولی مؤنث^۱ + نشانه‌ی ماضی نقلی [ن] + نشانه‌ی تأنیث [ه] + شناسه

شناسه‌های مفرد: (م / m ، د / d ، ت / t ، ش / š)

شناسه‌های جمع: (ما / n mā ، تا / n tā ، شان / n šā)

۱ - صفت مفعولی مؤنث از فعل متعدی با نشانه‌ی مصدری (هی / ay) به صورت زیر ساخته می‌شود. نشانه‌ی مصدری در پایان مصدر حذف می‌شود و به جای آن نشانه‌ی مؤنث (ِ / ē) اضافه می‌گردد:

کوشته‌ی (kōštay) ← کوشتی (kōštē)

نویسته‌ی (newistay) ← نویستی (newistē)

۳- ماضی التزامی

ماضی التزامی: بیان وقوع فعل در گذشته، همراه با شک و تردید و آرزو و تمنی است.

پێسه و من یارت چهنه‌ت تۆریا بو

په‌رده‌ی تاریکیت هه‌ر نه‌دریا بو^۱

سابیره‌سه‌عیدی

۳/۱- صرف فعل ماضی التزامی با مصدر لازم:

(وته‌ی / wetay = خوابیدن)

معادل فارسی	فعل		ضمیر	صیغه
خواهییده باشم	weta bu	وته بوو	من / مذکر	اوّل شخص
	wetē bu	وتی بوو	من / مؤنث	مفرد
خواهییده باشی	weta bi	وته بی	تو / مذکر	دوّم شخص
	wetē bi	وتی بی	تو / مؤنث	مفرد
خواهییده باشد	weta bō	وته بو	ئاد (او)مذکر	- سوّم شخص
	wetē bō	وتی بو	ئاده (او)مؤنث	مفرد
خواهییده باشیم	wetē bime	وتی بیمی	ئیمه (ما)	اوّل شخص جمع
خواهییده باشید	wetē bidē	وتی بییدی	شمه (شما)	دوّم شخص جمع
خواهییده باشند	wetē bâ	وتی با	ئادی (ایشان)	سوّم شخص جمع

نحوه‌ی ساخت ماضی التزامی با مصدر لازم:

الف - صیغه‌های مفرد:

صفت مفعولی + فعل معین [بوو - بی - بو + bu- bi - bō]

¹ - pēsaw men yâret çanat tōryâ bō // parday târikîk har nadeŕyâ bō

ب - صیغه های جمع:

صفت مفعولی مؤنث (بن ماضی + ی) + فعل معین

[بیمی - بیدی - با + bime - bide - bâ]

نحودی منفی کردن:

پیشوند منفی ساز (نه) + فعل مورد نظر

گره وا بو ← نه گره وا بو

۳/۲ - صرف فعل ماضی التزامی متعدی:

نحوه ی صرف فعل ماضی نقلی متعدی هم به دو صورت زیر می باشد:

الف) صرف فعل ماضی التزامی با مفعول مذکر:

(نویسته ی / newista = نوشتن)

معادل فارسی	فعل		صیغه
نوشته باشم	newista bōm	نویسته بوم	اول شخص مفرد
نوشته باشی	newista bōd/t	نویسته بود/ت	دوم شخص مفرد
نوشته باشد	newista bōš	نویسته بوش	سوم شخص مفرد
نوشته باشیم	newista bōmâ/n	نویسته بوما/ن	اول شخص جمع
نوشته باشید	newista bōtâ/n	نویسته بو/تا/ن	دوم شخص جمع
نوشته باشند	newista bōšâ/n	نویسته بو/شا/ن	سوم شخص جمع

* سوم شخص مفرد بدون شناسه « ش / š » هم به کار می رود، مانند:

من شهوی ناله م جوش تاورد بو

سه گی ثاسانت بیدار که رده بو^۱

مهوله وی

^۱ - men šawē nālam jōš řawarda bō // sagi řāsānet bidār kardābō

نحوه‌ی ساخت:

صفت مفعولی + فعل معین [بۆم / bōm، بوڤت / bōd't، بۆش / bōš،

بۆمان / bōmâ/n، بۆتان / bōtâ/n، بۆشان / bōšâ/n]

ها، نه کهرده‌بۆت تۆ، یه ت کهرده‌بۆ

پێچ عه‌قیده‌ت وه دل به‌رده‌بۆ^۱

مه‌وله‌وی

(ب) صرف فعل ماضی التزامی با مفعول مؤنث

(نویسته‌ی / newistay = نوشتن)

معادل فارسی	فعل		صیغه
نوشته باشم	newistē bōm	نویستی بۆم	اوّل شخص مفرد
نوشته باشی	newistē bōd't	نویستی بوڤت	دوّم شخص مفرد
نوشته باشد	newistē bōš	نویستی بۆش	سوّم شخص مفرد
نوشته باشیم	newistē bōmâ/n	نویستی بۆمان	اوّل شخص جمع
نوشته باشید	newistē bōtâ/n	نویستی بۆتان	دوّم شخص جمع
نوشته باشند	newistē bōšâ/n	نویستی بۆشان	سوّم شخص جمع

نحوه‌ی ساخت:

صفت مفعولی مؤنث + فعل معین [بۆم / bōm، بوڤت / bōd't، بۆش / bōš،

بۆمان / bōmâ/n، بۆتان / bōtâ/n، بۆشان / bōšâ/n]

نحوه‌ی منفی کردن:

پیشوند (نه / na) + فعل مورد نظر ← نه‌نویسته بۆم (na newista bōm)

¹ - hâ nakardabõt tō yat kardabō // pēç e ?aqidat wa del bardabō

۴ - ماضی بعید

ماضی بعید: فعلی است که در گذشته‌ی دور اتفاق افتاده باشد.

۴/۱ - صرف فعل ماضی بعید با مصدر لازم:

(ره‌مای / řamây = دویدن)

معادل فارسی	فعل	ضمیر	صیغه
دویده بودم	řamâ bēnē	ره‌ما یّینی ^۷	اول شخص مفرد من / مذکر
	řamē bēnē	ره‌می یّینی ^۷	من / مؤنث
دویده بودی	řamâ bini	ره‌ما بینی	تو / مذکر
	řamē bini	ره‌می بینی ^۷	تو / مؤنث
دویده بود	řamâ bē	ره‌ما بی ^۷	ثاذا (او) مذکر
	řamē bē	ره‌می بی ^۷	ثاذه (او) مؤنث
دویده بودیم	řamē bēnme	ره‌می یّینمی ^۷	ایمه (ما)
دویده بودید	řamē bēnde	ره‌می یّیندی ^۷	شمه (شما)
دویده بودند	řamē bēne	ره‌می یّینی ^۷	ثاڈی

نحوه‌ی ساخت ماضی بعید با مصدر لازم:

الف - صیغه‌های مفرد:

صفت مفعولی (مذکر / مؤنث) + فعل معین

[یّینی^۷ / bēnē - بینی^۷ / bini - بی^۷ / bē]

ب - صیغه‌های جمع:

صفت مفعولی مؤنث + فعل معین

[یّینمی^۷ / bēnme - یّیندی^۷ / bēnde - یّینی^۷ / bēne]

۴/۲ - صرف فعل ماضی بعید با مصدر متعدی:

صرف این فعل، همانند فعل‌های متعدی ماضی ساده، نقلی و التزامی چون از روی صفت مفعولی ساخته می‌شود، به دو صورت زیر می‌باشد:

الف) صرف آن با مفعول مذکر:

(کیاسته‌ی / keyâstay = فرستادن)

معادل فارسی	فعل		صیغه
فرستاده بودم	keyâsta bēm	کیاسته بيم	اوّل شخص مفرد
فرستاده بودی	keyâsta bēd/t	کیاسته بیڤت	دوّم شخص مفرد
فرستاده بود	keyâsta bēš	کیاسته بیش	سوّم شخص مفرد
فرستاده بودیم	keyâsta bēmâ/n	کیاسته بیما/ن	اوّل شخص جمع
فرستاده بودید	keyâsta bêtâ/n	کیاسته بیتا/ن	دوّم شخص جمع
فرستاده بودند	keyâsta bēšâ/n	کیاسته بیشا/ن	سوّم شخص جمع

نحوه‌ی ساخت فعل ماضی بعید با مصدر متعدی:

صفت مفعولی (مذکر) + فعل معین [بيم / bēm ، بیت / bêt ، بیش / bēš ، بیما/ن / bēmâ/n ، بیتا/ن / bêtâ/n ، بیشا/ن / bēšâ/n]

خاو مهرگم بی، خاو مه‌رده‌بی^۱

دیدم نه خاو بی، شهم ویه‌رده‌بی^۱

وه‌لی دیوانه

بینایی وه چه‌م بازئاوه‌رده‌وه^۲

مه‌رده‌بیم^۲ دیسان ئیحیام که‌رده‌وه^۲

مه‌وله‌وی

^۱ - xâw e margem bē , xâwem karḁa bē // diḁam na xâw bē , šam weyarda bē

^۲ - binâyi wa çam bâz sâwardawa // mardabēm dişân rêhyâm karḁawa

الف) صرف فعل ماضی بعید با مفعول (صفت مفعولی) مؤنث:

(کیاسته‌ی / keyâstay = فرستادن)

صیغه	فعل	معادل فارسی
اوّل شخص مفرد	کیاستی ^۱ بیم	keyâstē bēm
دوّم شخص مفرد	کیاستی ^۱ بیت/ت	keyâstē bēd/t
سوّم شخص مفرد	کیاستی ^۱ بیش	keyâstē bēš
اوّل شخص جمع	کیاستی ^۱ بیما/ن	keyâstē bēmâ/n
دوّم شخص جمع	کیاستی ^۱ بیتا/ن	keyâstē bētâ/n
سوّم شخص جمع	کیاستی ^۱ بیشا/ن	keyâstē bēšâ/n
		فرستاده بودم
		فرستاده بودی
		فرستاده بود
		فرستاده بودیم
		فرستاده بودید
		فرستاده بودند

نحوه‌ی ساخت:

صفت مفعولی (مؤنث) + فعل معین [بیم / bēm ، بیت / bēt ، بیش / bēš

بیما/ن bēmâ/n ، بیتا/ن bētâ/n ، بیشا/ن bēšâ/n]

۵ - ماضی استمراری

ماضی استمراری، بیان فعلی است که در گذشته به صورت استمرار و تکرار انجام گرفته است و صرف این فعل به دو صورت زیر می‌باشد:

الف) به روش اکثر مناطق اورامان:

(واردّه‌ی / wārday = خوردن)

معادل فارسی	فعل		صیغه
می خوردم	warēnē	وه‌رینی ^۷	اوّل شخص مفرد
می خوردی	warēni	وه‌رینی	دوّم شخص مفرد
می خورد	warē	وه‌ری ^{۱۷}	سوّم شخص مفرد
می خوردیم	warēnme	وه‌رینمی	اوّل شخص جمع
می خوردید	warēnde	وه‌ریندی	دوّم شخص جمع
می خوردند	warēne	وه‌رینی	سوّم شخص جمع

نحوه‌ی ساخت فعل ماضی استمراری:

بن مضارع + ین [نشانه فعل استمراری] + شناسه (ی/ی^۷ ، ی/ی^{۱۷} ، i ، ɛ ، می/ me)
(دی/ de ، ی/ y)

هاکو^۷ هه‌نگامه هو‌رگیر یو و به‌عزه‌ی تهر لوا راره... نه‌فسانه‌ی هه‌ورامان

یادآوری - فعل ماضی استمراری بر خلاف سایر فعل ها از مصدر لازم و متعدّدی به صورت یکسان ساخته می‌شود.

نحوه‌ی منفی کردن: پیشوند (نه/ na) + فعل

وه‌رینی^۷ (warēnē) ← نه‌وه‌رینی^۷ (na warēnē)

۱- سوّم شخص مفرد تنها (ی/ ɛ) را می‌پذیرد.

ب) به روش دوم (پاوه و ژاورود):

(واردہی / wârday = خوردن)

صیغہ	فعل	معادل فارسی
اول شخص مفرد	موہرینی ^۶	می خوردم mewarēnē
دوم شخص مفرد	موہرینی	می خوردی mewarēni
سوم شخص مفرد	موہری ^۶	می خورد mewarē
اول شخص جمع	موہرینمی ^۶	می خوردیم mewarēnme
دوم شخص جمع	موہریندی ^۶	می خوردید mewarēnde
سوم شخص جمع	موہرینی ^۶	می خوردند mewarēne

نحوہی ساخت:

مو + بن مضارع + ین [نشانه فعل استمراری] + شناسه (ی/ے ، ی/ی ، i/، ، me/می)
 دی/دے ، ی/ے)

٦ - ماضی ملموس

ماضی ملموس، فعل را در حال اتفاق افتادن در زمان گذشته نشان می‌دهد.

٦/١ - صرف فعل ماضی ملموس با مصدر لازم:

(چه‌قای / čaqây = فرو رفتن)

صیغه	فعل	معادل فارسی
اوّل شخص مفرد	چه‌قای چه‌قینی ^١	داشتم فرو می‌رفتم
دوّم شخص مفرد	چه‌قای چه‌قینی	داشتی فرو می‌رفتی
سوّم شخص مفرد	چه‌قای چه‌قی ^٢	داشت فرو می‌رفت
اوّل شخص جمع	چه‌قای چه‌قینمی ^٣	داشتیم فرو می‌رفتیم
دوّم شخص جمع	چه‌قای چه‌قیندی ^٤	داشتید فرو می‌رفتید
سوّم شخص جمع	چه‌قای چه‌قینە ^٥	داشتند فرو می‌رفتند

نحوه‌ی ساخت فعل ماضی ملموس با مصدر لازم:

مصدر کامل فعل مورد نظر + ماضی استمراری آن

په‌مای (řamây) + په‌مینە (řamēnē) ← په‌مای په‌مینە (řamây řamēnē)

رواسیوه سه‌ره‌ش ئاسته‌بیره و لوا‌ی لوی^١ راره.

ئه‌فسانه‌ی هورامان

هه‌ر لوا‌ی لوان، هیچ که‌س، ناماوه!

به، وه‌یرو وه‌یرو، لواو بپاوه^٢

فه‌تج اله به‌گی جاف‌سان

1 - řewâsēwa saraš âstabēra w lewây lewē řāra

2- har leway lewân , hič kas , nâmâwa ! // ba , wayrō wayrō , lewâw beřyâwa

۶/۲ - صرف فعل ماضی ملموس با مصدر متعدی با شلته، بجزری | ۵ ی | :

صرف این فعل به دوشیوهی زیر است:

الف) مطابق شیوهی اول (اکثر مناطق):

(واته‌ی / wātay = گفتن)

صیغه	فعل	معادل فارسی
اول شخص مفرد	واچای واچینی ^۶	داشتم می گفتم
دوم شخص مفرد	واچای واچینی	داشتی می گفتی
سوم شخص مفرد	واچای واچی ^۶	داشت می گفت
اول شخص جمع	واچای واچینمی ^۶	داشتیم می گفتیم
دوم شخص جمع	واچای واچیندی ^۶	داشتید می گفتید
سوم شخص جمع	واچای واچینی ^۶	داشتند می گفتند

نحوه‌ی ساخت:

مصدر جعلی (بن مضارع + ای) فعل مورد نظر + ماضی استمراری همان فعل

کیاسته‌ی (keyâstay) ← کیان (keyân) + ای/ây + کیانینی (keyânēnē)

← کیانای کیانینی (keyânây keyânēnē)

ب (مطابق شیوه ی دوّم (پاوه :

(واته‌ی / wâtay = گفتن)

معادل فارسی	فعل		صیغه
داشتم می گفتم	wâti wâčēnē	واتی واچینێ	اوّل شخص مفرد
داشتی می گفتی	wâti wâčēni	واتی واچینێ	دوّم شخص مفرد
داشت می گفت	wâti wâčē	واتی واچی	سوّم شخص مفرد
داشتیم می گفتیم	wâti wâčēnme	واتی واچینمێ	اوّل شخص جمع
داشتید می گفتید	wâti wâčēnde	واتی واچیندێ	دوّم شخص جمع
داشتند می گفتند	wâti wâčēne	واتی واچینێ	سوّم شخص جمع

نحوه‌ی ساخت:

مصدر فعل مورد نظر (باحذف حرف ماقبل آخر) + ماضی استمراری آن

واته‌ی (wâtay) ← واتی (wâti) + واچینێ (wâčēnē) ← واتی واچینێ (wâti wâčēnē)

نکته: این ساخت فعلی صورت منفی ندارد.

فعل مضارع

مضارع فعلی است که برانجام دادن کاری یا روی دادن حالتی در زمان حال یا آینده‌ی نزدیک دلالت کند، فعل مضارع در زبان گُردی هه‌ورامی چهار گونه است: مضارع ساده، مضارع اخباری، مضارع التزامی، مضارع ملموس.

۱- مضارع ساده

مضارع ساده به دو روش زیر ساخته می‌شود:

الف - به روش اکثر مناطق:

(واردِهی / wârdây = خوردن)

معادل فارسی	فعل		ضمیر	صیغه
خورم	waru	وه‌روو	من	اوّل شخص مفرد
خوری	wari	وه‌ری	تو	دوّم شخص مفرد
خورد	warō	وه‌رو	ئاد - ئاده (او)	سوّم شخص مفرد
خوریم	warmē	وه‌رمی	ئیمه (ما)	اوّل شخص جمع
خوريد	wardē	وه‌ردی	شمه (شما)	دوّم شخص جمع
خورند	warâ	وه‌را	ئادی (ایشان)	سوّم شخص جمع

نحوه‌ی ساخت:

بن مضارع + شناسه‌های [u/، ی/، i/، و/ō، می/ mē/، دی/ dē/، ا/ â/]

مثال: تانه چیش کهری؟ نان وه‌روو....^۱

... که‌وته را، لوا و لوا، وه‌روو ویشه‌نه واچی: ملوو شار وو شوانان شووکه‌روو

کوږه جوانان.^۲ (نه‌فسانه‌ی هه‌ورامان)

^۱ - cāna čēš kari? nān waru

^۲ - kawta řâ, lewâ w lewâ, waru weřana wâčē: melu šâr u řewânân řukaru kōřa jewânân.

مه‌ج‌بورم چه‌نی ناباران ساچوو

داری زوق به تیغ نائه‌ه‌لان پاچوو^۱

سابیر سعیدی

دل‌په‌ی دیدنه‌نت کام خه‌لوه‌ت سازوو؟

تو‌ی دیده‌یچم بو‌مه‌ردم نمازو^۲

مه‌وله‌وی

من هه‌رتوم هه‌نی، نه‌ک واچی توم بو

توم بوم چه‌نی عام نیه‌ن چه‌نی تو^۳

میرزا ئولقادر پاوه‌ای

نحوه‌ی منفی کردن:

« مه/ma » یا « ن/ne » در ابتدای فعل آورده می‌شود:

ساچوو (sâcu) ← مه‌ساچوو (masâcu)

مازو (mâzō) ← نمازو (nemâzō)

فه‌له‌ک نمازو ساتی فه‌راغه‌ت

ئه‌ی خوا یا وه‌سل یا مه‌رگ یا تاغه‌ت^۴

* نکته: ساخت مضارع ساده این فعل‌ها [لوای (lewây) - واته‌ی (wâtay) -

ئارده‌ی (ârday) - وته‌ی (wetay)] استثنائاً با سایر فعل‌ها متفاوت است؛

یعنی: در این افعال حرف اوّل بُن مضارع حذف و حرف [م/m] بجای آن

قرار داده می‌شود.

^۱ - majburem çani nâbârân sâcu // dâri zōq ba tiy nâsahlân pâcu

^۲ - del pay diðanet kâm xalwat sâzō? // tōy diðayçem bō mardem nemâzō

^۳ - men har tōm hani, nak wâçi tōm bō // tōm bōm çani ?âm neyan çani tō

^۴ - falak nemâzō sâtê farâyat // çay xewâ yâ wasel yâ marg yâ taqat

شیوه‌ی صرف کردن فعل واته‌ی (wâtay) :

(واته‌ی / wâtay = گفتن)

معادل فارسی	فعل	ضمیر	صیغه
گویم	mâcu	ماچوو	اول شخص مفرد
گویی	mâci	ماچی	دوم شخص مفرد
گوید	mâcō	ماچو ^۱	سوم شخص مفرد
گوییم	mâcmę	ماچمی	اول شخص جمع
گوید	mâcde	ماچدی	دوم شخص جمع
گویند	mâcâ	ماچا	سوم شخص جمع

ئاغام، گهر واچو، ماسیچ سیاوا

ماچوو، راس ماچی، ئه‌ی ئه‌نه‌یاوا^۱

کاردوخی

^۱- řâyâm , gar wâcō , mâsič seyâwâ // mâcu , řâs mâci , řay řanayâwâ

ب) - صرف فعل مضارع ساده با گویش پاوه:

(واردە‌ی / wârday = خوردن)

معادل فارسی	فعل		شخص	صیغه
خورم - می خورم	mewaru	موه‌روو	من	اوّل شخص مفرد
خوری - می خوری	mewari	موه‌ری	تو	دوّم شخص مفرد
خورد - می خورد	mewarō	موه‌رو	ئاد - ئاده (او)	سوّم شخص مفرد
خوریم - می خوریم	mewarmê	موه‌رمی	ئیمه (ما)	اوّل شخص جمع
خوريد - می خوريد	mewarde	موه‌ردی	شمه (شما)	دوّم شخص جمع
خوردند - می خوردند	mewarâ	موه‌را	ئادی (ایشان)	سوّم شخص جمع

نحوه‌ی ساخت:

م (مه) ^۱ + بُن مضارع + شناسه‌های مضارع [و/و ، ی / ی ، و/و ، می / می ، دی / دی]
[â/]

اینک نمونه‌های از شواهد که در شعر ساعران آمده‌است:

مه‌گیلۆ به دهو چون چه‌رخنی چه‌پ گه‌رد

هه‌یاهووش گه‌رمهن، مه‌نالۆ جه ده‌رد^۲

سه‌یدی

سه‌راپای ئازام؛ ئیسک و مه‌غز و پۆس

دایم مه‌یۆ لیش زایه‌له‌ی یا دۆس^۳

۱- (م) برای فعل‌های که با واج (و) آغاز می‌شوند و (مه) برای بقیه‌ی فعل‌ها.

^۲ - magelō ba daw çon çarxê çap gard // hayâhuş garman , manâlō ja dard

^۳ - sarâ pây şazâm rēsk o mayz o pōs // dāyem mayō lēş zāyalay yâ dōs

دۆسه‌ن نه‌تۆی پۆس مه‌واچۆ یادۆس

وه‌رنه‌ کئی دیه‌ن سه‌دا بدۆ پۆس؟^۱

مه‌وله‌وی

نحوه‌ی منفی کردن: «ن» نفی به ابتدای فعل افزوده می‌شود:

مه‌گیلۆ (magelō) ← نه‌گیلۆ (nemagelō)

مه‌وه‌را (mewarâ) ← نه‌وه‌را (nemwarâ)

ده‌رسم هه‌ر خه‌مه‌ن، هه‌ر خه‌م مه‌وانوو

غه‌یر جه‌ خه‌م فیشته‌ر، هه‌یچ نه‌مه‌زانوو^۲

بێسارانی

نکته: لازم به یادآوری است که در این گویش ساخت مضارع ساده و مضارع اخباری یکسان است.

^۱- dōsan na tōy pōs mawâčō ya dōs // war na kē deyan sadâ bedō pōs ?

^۲- darsen har xaman , har xam mawânu // yayr ja yam fištar , hič nemazânu

۲- مضارع اخباری

مضارع اخباری فعلی است که پیوسته یا به صورت عادت در حال انجام گرفتن است:

(من ملوو / men melu) = من می‌روم

(کۆشته‌ی / kōstay = کشتن)

معادل فارسی	فعل	ضمیر	صیغه
می‌کُشم	mōkšû	موکشوو	اوّل شخص مفرد
می‌کُشی	mōkši	موکشی	دوّم شخص مفرد
می‌کُشد	mōkšō	موکشو (او)	سوّم شخص مفرد
می‌کُشیم	mōkšmę	موکشمی	اوّل شخص جمع
می‌کُشید	mōkšdę	موکشیدی	دوّم شخص جمع
می‌کُشند	mōkšâ	موکشا	سوّم شخص جمع

نحوه‌ی ساخت این فعل:

مو + مضارع ساده (بن مضارع + شناسه‌های — وو / u، ی / i، و / ō،

می / mę، دی / dę، ا / â).

نکته: کاربرد این فعل به نسبت بقیه‌ی فعل‌ها کمتر است.

۳- مضارع التزامی

فعل مضارع التزامی بیان وقوع فعلی در زمان حال یا آینده‌ی نزدیک همراه با شک و تردید و یا آرزو و تمنا است.

(کیاسته‌ی / keyâstay = فرستادن)

صیغه	ضمیر	فعل	معادل فارسی
اوّل شخص مفرد	من	بکیانو	بفرستم
دوّم شخص مفرد	تو	بکیانی	بفرستی
سوّم شخص مفرد	ناده (او)	بکیانو ^۱	بفرستد
اوّل شخص جمع	تیمه (ما)	بکیانمی	بفرستیم
دوّم شخص جمع	شما (شما)	بکیاندهی	بفرستید
سوّم شخص جمع	نادی (ایشان)	بکیانا	بفرستند

نحوه ساخت:

ب + بُن مضارع + شناسه‌های [u / ی ، i / و ، o / می / me / دی / â / ا]

مه‌ته‌رسوون جه به‌خت منیچ بشانو

سزای تهو یاران په‌نهم بنمانو^۱

وهلی دیوانه

^۱ - matarsun ja baxt meniç beşânō // sezây saw yârân panam benmânō

۴- مضارع ملموس (ناتمام)

فعل مضارع ملموس فعلی است که در شرف وقوع یا انجام گرفتن است، این فعل همانند مضارع ساده به دو روش زیر ساخته می‌شود:

۴/۱- شیوهی صرف فعل مضارع ملموس در اکثر مناطق:

الف) صرف فعل مضارع ملموس (ناتمام) بانسانه‌ی مصدری [ای/ây]

(تەرسای / tarsây = ترسیدن)

صیغه	فعل	معادل فارسی
اوّل شخص مفرد	تەرسای تەرسوو	tarsây tarsu دارم می‌ترسم
دوّم شخص مفرد	تەرسای تەرسی	tarsây tarsi داری می‌ترسی
سوّم شخص مفرد	تەرسای تەرسۆ	tarsây tarsō دارد می‌ترسد
اوّل شخص جمع	تەرسای تەرسی	tarsây tarsmê داریم می‌ترسیم
دوّم شخص جمع	تەرسای تەرسدێ	tarsây tarsdê دارید می‌ترسید
سوّم شخص جمع	تەرسای تەرسا	tarsây tarsâ دارند می‌ترسند

نحوه‌ی ساخت:

مصدر فعل موردنظر + مضارع ساده آن

تەرسای + تەرسوو ← تەرسای تەرسوو

(tarsây + tarsu → tarsây tarsu)

مثال:

ئەری مامۆ پواس ئوغر بو؟ پواسی وات: مەلایملوو پە ی حەجی.^۱

ئەفسانە ی هه‌ورامان

^۱ - sarê māmō řewās sōyer? řewāsê wât: melâymelu pay hâji.

ب (صرف فعل مضارع ملموس (ناتمام) با نشانه‌ی مصدری [ay/هی]

(کیاسته‌ی / keyâstay = فرستادن)

صیغه	فعل	معادل فارسی
اول شخص مفرد	کیانای کیانوو	keyânây keyânu
دوم شخص مفرد	کیانای کیانی	keyânây keyâni
سوم شخص مفرد	کیانای کیانو	keyânây keyânô
اول شخص جمع	کیانای کیانمی	keyânây keyânme
دوم شخص جمع	کیانای کیاندی	keyânây keyânde
سوم شخص جمع	کیانای کیانا	keyânây keyânâ

نحوه ساخت:

بن مضارع + ای (مصدر جعلی) فعل مورد نظر + مضارع ساده آن فعل

کیانای + کیانوو ← کیانای کیانوو

(keyânây + keyânu → keyânây keyânu)

نکته: برای تأکید بر انجام گرفتن فعل در زمان حال پسوند [na / نه] به پایان

فعل افزوده می‌شود:

(keyânây keyânuna)

کیانای کیانونه

۴/۲ - صرف فعل مضارع ملموس (گوش پاوه) :

(الف) صرف فعل مضارع (ناتمام) با نشانه‌ی مصدری [ای/ây]

(تاشای / tâşây = تراشیدن)

معادل فارسی	فعل	صیغه
دارم می تراشم	tâşây matâşu	اوّل شخص مفرد تاشای مه‌تاشوو
داری می تراشی	tâşây matâşi	دوّم شخص مفرد تاشای مه‌تاشی
دارد می تراشد	tâşây matâşō	سوّم شخص مفرد تاشای مه‌تاشو
داریم می تراشید	tâşây matâşem	اوّل شخص جمع تاشای مه‌تاشم
دارید می تراشید	tâşây matâşde	دوّم شخص جمع تاشای مه‌تاشدی
دارند می تراشند	tâşây matâşâ	سوّم شخص جمع تاشای مه‌تاشا

نحوه ساخت:

مصدر کامل فعل مورد نظر + فعل مضارع ساده آن فعل

تاشای + مه‌تاشوو ← تاشای مه‌تاشوو

(tâşây + matâşu → tâşây matâşu)

ب - صرف فعل مضارع: لاموس (نا تمام) بانسانه‌ی منبدری [هی/ ay]:

(وارده‌ی / wârday = خوردن)

صیغه	فعل		معادل فارسی
اوّل شخص مفرد	واردی موهروو	wârdi mewaru	دارم می خورم
دوّم شخص مفرد	واردی موهری	wârdi mewari	داری می خوری
سوّم شخص مفرد	واردی موهرۆ	wârdi mewarō	دارد می خورد
اوّل شخص جمع	واردی موهرم	wârdi mewarem	داریم می خوریم
دوّم شخص جمع	واردی موهردي	wârdi mewarde	دارید می خورید
سوّم شخص جمع	واردی موهرا	wârdi mewarâ	دارند می خورند

نحوه‌ی ساخت:

مصدر فعل مورد نظر با حذف حرف ماقبل آخر + فعل مضارع ساده آن فعل

واردی + موهروو ← واردی موهروو

wârdi + mewaru → wârdi mewaru

فعل مستقبل (آینده)

فعل مستقبل فعلی است که برانجام‌دادن یا انجام‌گرفتن کاری در آینده دلالت می‌نماید.

(واردّه‌ی / wârday = خوردن)

صیغه	ضمیر	فعل	معادل فارسی
اوّل شخص مفرد	من	waruna	خواهم خورد
دوّم شخص مفرد	تو	warîna	خواهی خورد
سوّم شخص مفرد	ئاد - ئاده (او)	warōna	خواهد خورد
اوّل شخص جمع	ئیمه (ما)	warmēna	خواهیم خورد
دوّم شخص جمع	شمه (شما)	wardēna	خواهید خورد
سوّم شخص جمع	ئادی (ایشان)	warâna	خواهند خورد

نحوه ساخت:

بُن مضارع + شناسه‌های [و/و، ی/ی، و/ۆ، م/م، د/د، ا/â] + نه/na

نکته: فعل مستقبل به صورت زیر هم صرف می‌شود:

موّه‌روونه (mōwaruna) - موّه‌رینه (mōwarîna) - موّه‌روّنه (mōwarōna)

فعل امر

فعل امر فعلی است که انجام دادن کاری یا حالتی از کسی خواسته شود و دوصیغه دارد:

الف) دوّم شخص مفرد (ب) دوّم شخص جمع
(په ته‌ی / patay = پختن)

صیغه	ضمیر	فعل	معادل فارسی
دوّم شخص مفرد	تو ^۱ (تو)	په چه	پز
دوّم شخص جمع	شما (شما)	په چدی	پزید

دلّه یادکهره، دلّه یادکهره

فه سلّ جوانیت، ئیسه یادکهره^۱

جه ده‌سی پیریت، ئه‌مجار، دادکهره

همه‌م بکیشه ئاخ، همه‌م فه‌ریادکهره^۲

سه‌یدی

بدیه وه سه‌ختی سزای ئیش و ئیش

هه‌نی واچوون چیش، شه‌مال واچی چیش^۳

ئه‌ره‌ره‌مواچی: چیش واچه واچوون؟

واچه ئید^۴ واچه: وه سه‌رگه‌ردت بوون^۴

مه‌وله‌وی

^۱ - de'á yâd kara , de'á yâd kara // fas'le jewânit s'isa yâd kara

^۲ - ja dasi pirit , samjâr , dâd kara // ham bekêša sâx , ham faryâd kara

^۳ - bedya wa saxti sezây s'is w nêš // hani wâcun çêš , samâl wâci çêš

^۴ - sar har mewâci : çêš wâča wâcun ? // wâča sêd wâča : wa sargardet bun

نحوه‌ی ساخت فعل امر:

الف) دوّم شخص مفرد؛ به دو صورت زیر ساخته می‌شود:

۱- بُن مضارع + شناسه [ه]

واردّه‌ی (wârday) ← وه‌ر (war) + شناسه (a/ه) ← وه‌ره (wara)

۲- (ب) + بُن مضارع + شناسه [ه]

واردّه‌ی (wârday) ← ب (be) + وه‌ر (war) + شناسه (a/ه) ←

بوه‌ره (bewara)

بکیانه په‌ریم گاهی په‌یامی

بنویسه وه لام دّوعا و سه‌لامی^۱

مه‌وله‌وی

ب) دوّم شخص جمع هم به مانند دوّم شخص مفرد به دو صورت زیر ساخته می‌شود:

۱- بُن مضارع + شناسه [دی]

وارپّه‌ی ← (wârday) وه‌ر (war) + شناسه (دِ/دی) ← وه‌ردی (warde)

۲- (ب) + بُن مضارع + شناسه [دی]

واردّه‌ی (wârday) ← ب (be) + وه‌ر (war) + شناسه (دِ/دی) ←

بوه‌ردی (bewarde)

یادآوری ۱- فعل امر «ئامای/ârmây» به صورت زیر می‌باشد:

مفرد ← بو/ bō

جمع ← به‌یدی/ bayde

^۱ - bekyâna parēm gâhê payâmê // benwisa wa lâm dō?â w salâmê

مهوته نه کهي چه م دیده ش، ها، نه ریت

غهریبی تاکهی، بۆ وه ماوای ویت^۱
مهولهوی

یادآوری ۲- فعل امر (بیهی/beyay)، (به/ba) است:

مذکر ← بیده نگ به. (ba bē dang)

اگر مخاطب مؤنث باشد، نشانهی مؤنث به انتهای مسند افزوده می شود؛
مانند:

مؤنث ← بیده نگه به. (ba bē danga)

یادآوری ۳- دوم شخص مفرد هم به صورت بُن مضارع تنها بکار می رود:

مایل کهر بالا وهی لادا چون نهی

ده سیوهت دهف بۆ، ئه وهس جام مهی^۲

ساگۆش دهر ساتی وهی زیرو بهم دا

بویهر وه بالین، ئه هل ماتهم دا^۳

مهولهوی

¹ - mawtanakay čam diđaš hâ nařēt // yaribi tâ kay , bō wa mâwây wēt

² - mâyel kar bálâ way lâdâ čon nay // dasēwat daf bō , saw das jam may

³ - sâ gōš dar sâtē way zir w bamdâ // bewyar wa bálín sahl e mâtamdâ

فعل نهی

همان فعل امر است که به صورت نفی بکار می‌رود و آن هم دو صیغه دارد:

الف) دوّم شخص مفرد ب) دوّم شخص جمع

(واته‌ی / wâtay = گفتن)

صیغه	ضمیر	فعل	معادل فارسی
دوّم شخص مفرد	تو (تو)	نه‌واچی	مگو-نگو
دوّم شخص جمع	شما (شما)	نه‌واچدی	مگوئید-نگوئید

نحوه‌ی ساخت:

الف) دوّم شخص مفرد

مه / نه (ma/na) + بُن مضارع + شناسه (ی / i - ه / a)

نه (na) + واچ / wâč + ی / i ← نه‌واچی (nawâči)

مه (ma) + واچ / wâč + ه / a ← مه‌واچه (mawâča)

ب) دوّم شخص جمع

مه / نه + بُن مضارع + شناسه (دی)

مه / نه (ma / na) + واچ / wâč + دی / dē ← مه‌واچدی (mawâčdē)

مه‌دیه^۱ په‌ی گۆنات چۆن په‌نگی ساوه‌ن

په‌نج وو دوو ره‌ژهن، وه‌هارهن، تاوه‌ن^۱

سابیر سه‌عیدی

نه‌واچی مؤژمه‌ تیرته‌ره‌ن جه‌ خار

پای گول ئه‌ندامم مه‌ده‌ر و ئازار^۲

^۱ - madya pay gônât cōn řangi sâwan // panj w du řōžan , wahâran , tâwan

^۲ - na wâči mōžam tēžtaran ja xâr // pây gol andâmem madar ô âzâr

فعل دعایی

فعل دعایی فعلی است که برای طلبیدن و دعا کردن به کار می‌رود و معمولاً یک صیغه دارد:

تھری تالھی من، غه زه ب وارو لیت

تھری بهخت من، ته وهن وارو پیت^۱

وه لی دیوانه

نحوه ساخت: بُن مضارع + شناسه (و)

وارای (wârây) ← وار (wâr) + و (ō) ← وارو (wârō)

یادآوری ۱ - فعل دعایی برای اوّل شخص مفرد هم به صورت زیر کاربرد دارد:

لال بوون پهی مه ینهت خهسته هی جهسته کهت

بمروون پهری زام جی نهرهسته کهت^۲

مه وله وی

یادآوری ۲ - فعل دعایی (بیهی/beyay) - (بای/bây) است:

دله ! زوخال بای، دله ! زوخال بای

به ئاهی قورهت به کوی زوخال بای^۳

سه یدی

اما به صورت (بام/bâm) هم آمده است:

ساقی فیدات بام پرکهره جامی

جامی مینا نهخش عه قیقی فامی^۴

مه هجوری

^۱ - ?arē tālay men , yazab wârō lēt // ?arē baxt e men tawan wârō pēt

^۲ - lâl bun pay maynat xastay jastakat // bemrun parē zâm jē na řastakat

^۳ - deġa zoxâl bây , deġa zoxâl bây // ba řâhi qorat ba kōy zoxâl bây

^۴ - sâqi fidât bâm peř kara jâmē // jâmē minâ naxš ?aqqi fâmē

فعل خاص و فعل ربطی

بیشتر فعلهایی که به کار می‌روند؛ مانند: «واردی (wârday)،
لوای (lewây)، دیه‌ی (deyay)، نیشته‌ری (ništaray)» بر
انجام‌دادن یا انجام‌گرفتن کاری دلالت می‌کنند. این نوع فعلها را «فعل خاص»
می‌گویند؛ و در مقابل، فعلهای وجود دارند که تنها برای نسبت دادن حالتی
به کسی یا چیزی بکار می‌روند که این نوع فعلها را «فعل ربطی یا عام»
می‌گویند، معروف‌ترین فعلهای ربطی عبارتند از:

بیه‌ی (beyay) ← بودن، بای (bây) ← باشد [â/ا] و [an/ه ن] معادل فعل «است» فارسی:

جه‌وساوه دیدهم دوور که فته‌ن جه تو

لیئاویش لیله‌ن، لیئاوتەر مه‌بو^۱
بیسارانی

هەر خه‌مه‌ن بیه‌ن به لابه‌ری خه‌م

وه‌شه‌ن چون چه‌نی یاران بیه‌ن جه‌م^۲
سابیر سه‌عیدی

وه‌ختی جه وه‌سلێچ هەر دلم ریش بو

مشێو وه‌سل و فه‌سل فه‌رقشان چی‌ش بو^۳
مه‌وله‌وی

- فعل ربطی (بیه‌ی) با توجه به اینکه در ساخت‌های ماضی، مضارع و امر
صورت‌های مختلفی به خود می‌گیرد؛ جداگانه مورد بررسی قرار می‌گیرد.

^۱ - jaw sâwa دیدam dur kaftan ja tō // lēlāwīš lēlān , lēlāwtar mabō

^۲ - har xaman beyan ba lâbari xam // wašan čon čani yârân beyan jam

^۳ - waxtê ja waslîç har delem rîş bō // meşyō wasl o fasel farqşân çêş bō

ماضی ساده: (بیهی/beyay - به معنی بودن)

معادل فارسی	فعل		صیغه
بودم	bēnē	بِیْنِی ^۷	اوّل شخص مفرد
بودی	bēni	بِیْنِی ^۷	دوّم شخص مفرد
بود	bē	بِی ^۷	سوّم شخص مفرد
بودیم	bēnme	بِیْنِمِی ^۷	اوّل شخص جمع
بودید	bēnde	بِیْنَدِی ^۷	دوّم شخص جمع
بودند	bēne	بِیْنِی ^۷	سوّم شخص جمع

برای آگاهی بیشتر از ساختهای فعل (بیهی) به معنی بودن به جدول شماره - ۱ - مراجعه شود.

ماضی ساده: (بیهی/beyay - به معنی داشتن)

معادل فارسی	فعل		صیغه
داشتم	bēm	بِیْم ^۷	اوّل شخص مفرد
داشتی	bēd/t	بِیْد ^۷ /ت	دوّم شخص مفرد
داشت	bēš	بِیْش ^۷	سوّم شخص مفرد
داشتیم	bēmâ	بِیْمَا ^۷	اوّل شخص جمع
داشتید	bētâ	بِیْتَا ^۷	دوّم شخص جمع
داشتند	bēšâ	بِیْشَا ^۷	سوّم شخص جمع

برای آگاهی بیشتر از ساختهای فعل (بیهی) به معنی داشتن به جدول شماره - ۲ - مراجعه شود.

جدول شماره - ۱ - فعل « بیهی » به معنی بودن

صیغه	زمان	ماضی ساده				
		ماضی نقلی	ماضی التزامی	مضارع ساده	مستقبل (آینده)	
اول شخص مفرد	بیهی ^۱	مذکر - بیهنا مؤنث - بیینا	مذکر - بیه بوو مؤنث - بیی بوو	ههنا	بوو	اول شخص مفرد
دوم شخص مفرد	بیهی ^۲	مذکر - بیهنی مؤنث - بیینی	مذکر - بیه بیی مؤنث - بیی بیی	ههنی	بیی	دوم شخص مفرد
سوم شخص مفرد	بی ^۳	مذکر - بیهن مؤنث - بیینه	مذکر - بیه بو ^۴ مؤنث - بیی بو ^۵	مذکر - ههن مؤنث - هه نه	بو ^۶	سوم شخص مفرد
اول شخص جمع	بیینی ^۷	بیینی ^۸	بیی بیی ^۹	هه نی ^{۱۰}	بیی ^{۱۱}	اول شخص جمع
دوم شخص جمع	بیندی ^{۱۲}	بیندی ^{۱۳}	بیی بیدی ^{۱۴}	هه ندی ^{۱۵}	بیدی ^{۱۶}	دوم شخص جمع
سوم شخص جمع	بیی ^{۱۷}	بیی ^{۱۸}	بیی با ^{۱۹}	هه نی ^{۲۰}	با ^{۲۱}	سوم شخص جمع

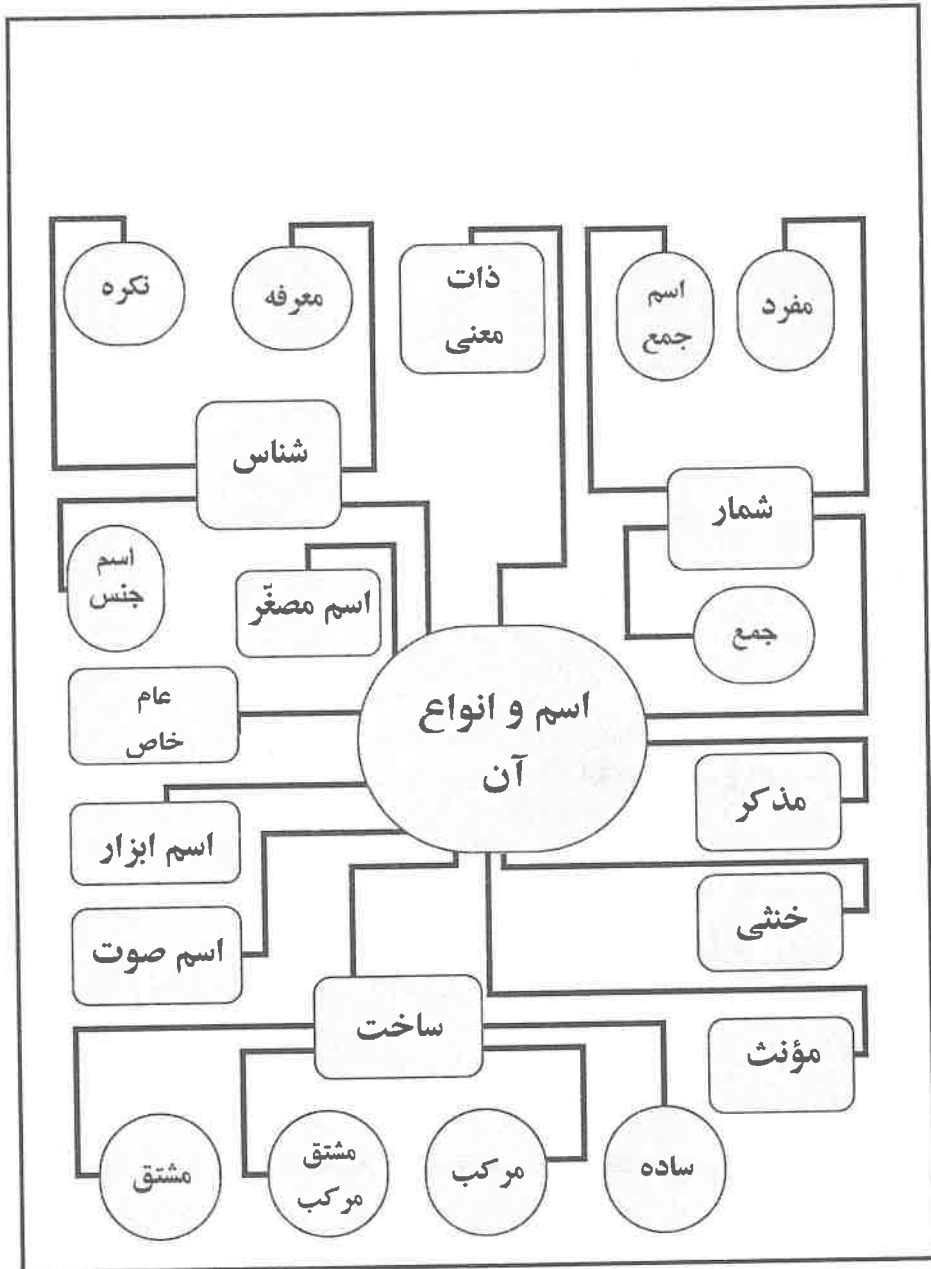
جدول شماره ۲ - فعل « بیهی » به معنی داشتن

زمان / صیغه	ماضی ساده				
	اول شخص مفرد	دوم شخص مفرد	سوم شخص مفرد	اول شخص جمع	دوم شخص جمع
ماضی نقلی	بیه‌نم	بیه‌ند	بیه‌نش	بیه‌نما	بیه‌نتا
ماضی التزامی	بیه‌بوم	بیه‌بود	بیه‌بوش	بیه‌بوما	بیه‌بوتا
مضارع ساده	همنم	هه‌ند	هه‌نش	هه‌نما	هه‌نتا
مستقبل (آینده)	بوم	بود	بوش	بوما	بوتا
	اول شخص مفرد	دوم شخص مفرد	سوم شخص مفرد	اول شخص جمع	دوم شخص جمع

فصل دوّم

اسم و انواع آن

اسم

اسم، کلمه‌ای است که برای نامیدن انسان و یا غیرانسان - حیوانات، اشیاء و یا مفهومی - به کار برده می‌شود؛ مانند اسم‌های مشخص شده در بیت زیر:

سه‌وزه وسته‌ن فەریش ئه‌و چه‌مه‌ن ده‌س ده‌س

گولان جام وه ده‌س بولبولان سه‌ر مه‌س^۱

مه‌وله‌وی

انواع اسم

اسم از دید گاههای مختلف، ویژگی‌های متفاوتی دارد بنابر این می‌توان از جهت‌های گوناگون آن را مورد بررسی قرار داد و تقسیم‌بندی نمود.

ذات و معنی

اسم ذات: اسمی است که وجودش وابسته به خود می‌باشد و به کسی یا چیز دیگری متکی نیست، هم دیده می‌شود و هم می‌توان آن را لمس کرد؛ مانند:

سونبول^۲ چه‌نی تیپ وه‌نه‌وشه‌ی باخان

چنور نه پای هه‌رد شه‌وبوی سه‌رشاخان^۲

سه‌یدی

^۱- sawza westan farš saw čaman das das//golân jâm wa das bôlbôlân sar mas

^۲ - sônboî čani tip wanawšay bâxân // čenur na pây harđ šawbōy sar šâxân

اسم معنی

اسم معنی، اسمی است که خود وجود خارجی ندارد بلکه وابسته به چیز دیگری است، نه دیده می‌شود و نه لمس کرده می‌شود؛ مانند اسم‌های: وهسل^۱ (wasl) - داڤ (dâd) - فِراق (fêrâq) - هَیجر (hêjr) - تاقه‌ت (tâqat) - تاق (tâq) در بیت زیر:

نەر وهسله‌ن دادم پهری^۲ فِراقه‌ن

وهر هَیجره‌ن پهی وهسل^۳، تاقه‌تم تاقه‌ن^۱

مه‌وله‌وی

عام - خاص

اسم عام، اسمی است که:

الف) بر همه‌ی افراد هم جنس خود دلالت کند، مانند:

تاته (tâta) - ته‌وه‌نی (tawani) - باخ (bâx)

ب) نشانه‌های نکره و معرفه را بپذیرد، مانند:

دره‌خت + یوه ← درختیوه (deraxtêwa)

دره‌خت + ه‌که ← دره‌خته‌که (deraxtakâ)

ج) جمع بسته شود، مانند:

باخ + ی ← باخی (bâxê)

باخ + ه‌کا ← باخه‌کا (bâxakâ)

^۱ - sar waslân dâdem parê ferâqan // war hêjran pay wasl, tâqatem tâqan

اسم خاص

اسمی است که بر فرد یا چیز مخصوص و معینی اطلاق می‌شود و شامل همه‌ی افراد هم جنس خود نمی‌شود، نه جمع بسته می‌شود و نه نشانه‌های نکره و معرفه را می‌پذیرد، مانند:

بیساران (bēsârân) - خه‌سرهو (xasraw) - عهدالان (?awdâlân)
شاهو (šâhō) - پاوه (pâwa)

اصولاً اسم‌های خاص را می‌توان به صورت زیر دسته‌بندی کرد:
الف) - اسم مخصوص انسان‌ها:

هیوا (hiwa)، هیرو (hērō)، جه‌مال (jamâl)، فه‌ریدی (faride)
ب) - اسم مخصوص مکان‌ها:

نه‌وسوود (nawsud)، شرام (šerâm)، ژیوار (žiwâr)

ج) - اسم مخصوص حیوانات:

ره‌خش (raxš)، شه‌ودیز (šawdēz)

د) - اسم مخصوص کتاب‌ها:

قورئان (qōrʾân)، ته‌ورات (tawrât)، زه‌بوور (zabur)

تمرین

در غزل زیر اسم‌های «عام و خاص، ذات و معنی را مشخص کنید.

میرزام زامی هه‌ی، میرزام زامی هه‌ی
ئه‌فلاتوون فامان، هه‌کیمانی هه‌ی
دانایانی ده‌ور، دانش که‌رڤه‌ن ته‌ی
په‌ی ئازاری دل، نشان دان، دۆ به‌ی
به‌ی چ به‌ی، سه‌مه‌ر نه‌ونه‌مامی نه‌ی
خۆ لاسه‌و خۆ شَبۆ، خۆ شمه‌زه چون مه‌ی
ناگا، په‌یدا بی جفتی سیا هه‌ی
مۆسته‌هزه‌ر، مدران، نه‌ ده‌ورانی به‌ی
که‌چه‌ن چون عه‌قره‌ب، پێچ پێچه‌ن چون هه‌ی
لووله‌ن چون له‌ولاو، پای نه‌مامی نه‌ی
قه‌ومان و خویشان، کێ دیه‌ن، که‌ی که‌ی
به‌ی میوه‌ی نه‌ی بۆ، هه‌ی نه‌ ده‌وری به‌ی
هه‌ی و به‌ی و نه‌ی، جهرگم که‌رڤه‌ن ته‌ی
زینده‌گیم په‌ی چیش، وه‌ی وه‌ی یانه‌م وه‌ی
مه‌ر هه‌م بای شه‌مال، بیاوۆ، په‌ی په‌ی
جه‌ هه‌م جیا کا، هه‌ی و به‌ی و نه‌ی
به‌هۆکمی «قادر علی کل شیء»
وه‌ په‌یام په‌یام، مه‌قسوود که‌رڤه‌ن ته‌ی
غۆلامشاخان

شمار

اسم از نظر شمار سه نوع است: مفرد، جمع، اسم جمع .
 مفرد: اسمی است که بریک فرد دلالت کند و نشانه‌ی جمع نداشته باشد؛
 مانند: چم (čam) - یانه (yâna) - هه‌نار (hanâr)
 جمع: اسمی است که بر بیش از یک نفر و یا یک چیز دلالت کند و یکی از
 نشانه‌های جمع را داشته باشد؛ مانند:

شاری (šârē) - وه‌لینا (walînâ) - ده‌لاکه‌کا (dalâqakâ) - پیاکي (peyâkē)

نشانه‌های جمع عبارتند از: (ی - ا - ان - ه - کا - ه - کي - ی)
 (i - akē - akâ - ân - â - ē)

۱ - (ی / ی) که بیشتر کلمات را می‌توان با آن جمع بست؛ مانند:

چم (čam) ← چمی (čame)

گوش (goš) ← گوشي (goşe)

تبصره ۱- کلمات مختوم به مصؤتهای [ه ، ا ، ی / ē , â , a] با اضافه شدن (ی / ē)

به آخر آنها مصؤتهای [ه ، ا ، ی / ē , â , a] حذف می‌شوند؛ مانند:

یانه (yâna) ← یانی (yâne)

ده‌گا (dagâ) ← ده‌گي (dage)

کناچی (kenâčē) ← کناچی (kenâčē)

ها شالهم دا ئه و ئاسمانی

تا بارووره چند هه‌ساری^۱

مه‌حموود پوور

^۱ - hâşâlam dâ saw sâsmân // tâ bârura čend hasârē

تبصره ۲- در کلمات مختوم به (وو / u) هنگام اضافه شدن نشانه‌ی جمع (ی / e) مصوت (وو / u) حذف و به جای آن (ۆ / ̄o) قرار می‌گیرد و سپس برای تسهیل در خواندن، مابین (ۆ / ̄o، ی / e)، حرف [w / و] میانجی آورده می‌شود؛ مانند:

موو (mu) ← موۆی (mōwē)

شوو (šu) ← شوۆی (šōwē)

تبصره ۳- کلمات مختوم به «ۆ / ̄o» قبل از نشانه‌ی جمع «ی / e»، «و / w» میانجی می‌گیرند:

کوۆ (kō) ← کوۆی (kōwē)

رۆۆ (rō) ← رۆۆی (rōwē)

۲- یکی دیگر از نشانه‌های جمع [â / ا] است که بیشتر در میان جمله و یا ترکیبات اضافی و یا هنگام ندا بکار برده می‌شود:

سه‌ر وو بانا (sar u bânâ)

هوۆ زاروۆلا! (hō zârōlâ)

باخچی دنییم دی پیوه‌ره

په‌ری باقی وله گلاوا

سه‌یه و دلا^۱

مه‌حموود پووور

تبصره ۱- کلمات مختوم به [a / ه - ی / i] هنگام اضافه شدن نشانه جمع [a / ا] مصوت‌های [a / ه - ی / i] حذف می‌شوند:

^۱-bâxçê denyêm dê pêwara //parê bâqê wela gelâwâ// saya w delâ

شوانه (šewâna) ← نان وو شوانا (nân u šewânâ)

ژهنی (žani) ← به قسی ژهنا (ba qesež žanâ)

تبصره ۲- در کلمات مختوم به «و/ō - و/ū» هنگام اضافه شدن نشانه‌ی جمع

«â/ā»، مصوّت پایان کلمه، تبدیل به «و W/» می شود:

مامو (mâmō) ← یانه و ماموا (yâna w māmwâ)

په‌توو (patu) ← همار و په‌توا (hemâr u patwâ)

۳- [ân/ān] یکی دیگر از نشانه‌های جمع است.

مدیان گولآلان نه پای دهر به ندان

نهو یه کتر وینه‌ی ئاره‌زوومه ندان^۱

مه‌وله‌وی

تبصره ۱- کلمات مختوم به مصوّت «a/ə» هنگام اضافه شدن نشانه‌ی جمع «

ân/ān» مصوّت «a/ə» آنها حذف می شود؛ مانند:

دیوانه (dēwâna) ← دیوانان (dēwânân)

هم شاره‌زای رای شای شهم جه‌مین بی^۲

دوسی^۲ په‌روانان خاتر خه‌مین بی^۲

وه‌لی دیوانه

تبصره ۲- کلماتی که آخرین واج آنها مصوّت «â/ā» باشد، با آمدن

علامت جمع «â/ā، ân/ān» حرف میانجی «y/ī» را می پذیرند:

پیا (peyâ) ← به نامای پیایا (ba ?âmây peyâyâ)

^۱ - medyân golâfân na pây darbandân // raw yakter wēnay šârazumandân

^۲ - ham šârazây rây šây šam jamin bē // dōsē parwânân xâter xamin bē

۴- [akâ/ه‌کا] یکی دیگر از نشانه‌های جمع است که می‌توان تمام اسم‌ها را با آن جمع بست:

چەم (čam) ← چەمەکا (čamakâ)

کەڵەشێر (kałašêr) ← کەڵەشێرەکا (kałašêrakâ)

هەیفەن هۆ لالۆی خەوالۆی وەرمن

ژی‌وای کەشەکا بەر بە یو جە بن^۱

مەحمود دپوور

تبصره ۱- کلمات مختوم به «a/ه، â/ا» تنها نشانه (kâ/کا) را می‌پذیرند:

دەگا (dagâ) ← دەگاکا (dagâkâ)

یانە (yâna) ← یانەکا (yânakâ)

اما می‌توان با آوردن «y/ی» به آخر کلمات مختوم به «â/ا» نشانه «ه‌کا/akâ» را هم اضافه کرد:

دەگا (dagâ) ← دەگایەکا (dagâyakâ)

تبصره ۲- کلمات مختوم به مصوت‌های «ی/ي، e/ی، i/ی» با اضافه شدن

نشانه‌ی جمع «ه‌کا/akâ» مصوت‌های «ی/ي، e/ی، i/ی» حذف می‌شوند:

کناچێ (kenâçê) ← کناچەکا (kenâçakâ)

ژەنی (žani) ← ژەنەکا (žanakâ)

۵- [ake/ه‌کێ] یکی دیگر از نشانه‌های جمع است که می‌توان بیشتر اسم‌ها را با آن جمع بست:

دیوار (diwâr) ← دیواره‌کێ (diwârake)

^۱ - hayfan hō lâlōy xawâlōy warmen // žiwây **kašakâ** bar bayō ja ben

باخ (bâx) ← باخه‌کی (bâxake)

شار (šâr) ← شاره‌کی (šârake)

تبصره ۱ - کلماتی که آخرین واج آنان مصوّت « â / ا ، ه / a » باشد تنها نشانه [ke / کی] را می‌پذیرند:

پیا (peyâ) ← پیاکی (peyâke)

تایه (tâya) ← تایه‌کی (tâyake)

جه‌ژنه (jažna) ← جه‌ژنه‌کی (jažnake)

تبصره ۲ - کلمات مختوم به مصوّت‌های « و / ō - وو / u » هنگام جمع بستن با نشانه « ه کی / ake » مصوّت آخر آنها به حرف « و / w » تبدیل می‌شوند:

په‌ړو (paṛō) ← په‌ړوه‌کی (paṛwake)

برالوو (berâlû) ← برالوه‌کی (berâlwake)

تبصره ۳ - کلماتی که آخر آنها مصوّت‌های « ی / i ، ی / e » است هنگام جمع بستن با « ه کی / ake » واج آخر آنها حذف می‌شود:

وه‌زی (wazi) ← وه‌زه‌کی (wazake)

داري (dare) ← داره‌کی (dârake)

نکته مهم - جمع این گروه از کلمات نباید با مفردی که نشانه معرفه (ه‌کی / akē) دارد، اشتباه شود .

برای شناختن مفرد و یا جمع بودن این نوع اسم، ضمن توجه به نشانه‌های مربوطه (نشانه‌ی جمع و نشانه‌ی معرفه مفرد)، به دو روش دیگر، هم می‌توان آنها را از همدیگر تشخیص داد:

الف) - اگر روی هجای آخر کلمه تکیه شود آن کلمه جمع است درغیراین صورت مفرد است.

ب) - باتوجه به فعل جمله، اگر فعل جمله مفرد باشد، آن کلمه مفرد و نشانه «ه‌کی/akē» نشانه معرفه است:

وه‌زه‌کیم ئه‌سا. (wazakēm sasâ) (گردو را خریدم)

واگرفعل جمله، جمع باشد، نشانه «ه‌کی/akē» نشانه جمع است و معنی جمع می‌دهد.

وه‌زه‌کیم ئه‌سی. (wazakēm sasê) (گردوها را خریدم)

۶ - [ی / i] یکی دیگر از نشانه‌های جمع است که تنها در بعضی از کلمات کاربرد دارد:

ماساو (mâsâw) ← ماساوی (mâsâwi)

په‌نگاو (pangâw) ← په‌نگاوی (pangâwi)

هه‌نار (hanâr) ← هه‌ناری (hanâri)

یادآوری - صفت‌های که جانشین اسم می‌شوند اگر به صورت جمع به کار برده شوند نشانه‌های جمع را می‌پذیرند:

ئاره‌زوومه‌ندان (êarazumandân) - خال‌خاسان (xâl xâsân)

دانایانی ده‌ور دانش که‌رده‌ن ته‌ی

په‌ی ئازاری دل‌نشان دان دو به‌ی^۱

غو‌لام شاخان

^۱ - dânyâni dawr dâneş kardan tay // Pay şazâri deî neşândân dō bay

اسم جمع

اسم جمع اسمی است که مفرد نیست و همچنین نشانه‌ی جمع ندارد ولی از نظر معنی، جمع است و بر بیش از یکی دلالت می‌کند، مانند:

هوژ (hōz) ، گهله (gala) ، دالاش (dālâs)

ثاوارو ثاوات

مه‌یه شه‌لی^۱ جیامه‌نی^۲، جه گه‌له‌ینه

دالاش بنه و بالاش سوورا^۱

مه‌حموودپوور

یاد آوری - این گونه اسم‌ها را می‌توان جمع بست:

گه‌له‌کا (galakâ) ، هوژه‌کا (hōzakâ) ، هوژي (hōzē)

^۱ - řârō řâwât // maya řalē jeyâmanē , ja galayna // **dālâs** benaw bâlâs surâ

معرفه (شناس) - تکره (ناشناس) - اسم جنس

اسم معرفه (شناس) - اسمی است که برای شنونده یا خواننده شناخته شده باشد، برای شناخت اسم معرفه راههای مختلفی وجود دارد:

۱- به وسیله‌ی صفات اشاره پیش از اسم و «a/ه» بعد از اسم؛ مانند:

ئى + ده‌ه‌ره + ه ← ئى ده‌ه‌ره (î daftara)

ئا + کتیب + ه ← ئا کتیبه (îa ketēba)

۲- با اضافه شدن یکی از ضمیرهای شخصی متصل بعد از اسم:

[em/م، -ed/د، -sh/ش، -mâ/ما، -tâ/تا، -shâ/شا]:

ده‌سم (daseṃ) — یانه‌تا (yânata) — باخما (bâxmâ)

۳- با آوردن یکی از نشانه‌های معرفه، که عبارتند از:

الف) - «ه‌که/aka» برای مذکر:

مذکر حقیقی: کوپ + ه‌که ← کوپ‌ه‌که (kōṛaka)

مذکر مجازی: بازار + ه‌که ← بازاره‌که (bâzâraka)

تبصره ۱- کلمات مختوم به «a/ه، â/ا» تنها علامت «ه‌که/ka» را می‌پذیرند:

پالا + ه‌که ← پالا‌که (pâlâka)

ده‌لا‌قه + ه‌که ← ده‌لا‌قه‌که (dalâqaka)

تبصره ۲- بعد از کلمات مختوم به «ō/و» حرف «و/w» میانجی آورده می‌شود:

کو (kō) ← کووه‌که (kōwaka)

رو (rō) ← رووه‌که (rōwaka)

۱- در بعضی از مناطق هورامان به جای ضمیر متصل (-ed/د)، ضمیر متصل (-et/ت) به کار می‌برند.

ب) - «ه کی/akē» برای اسم مؤنث و اسم های جمع - چون بیشتر اسم های مؤنث مختوم به مصوّت های «ه /a، ی /i، ی/ē» می باشند با اضافه شدن این نشانه ی معرفه، آخرین واج آنها حذف می شود:

ژنه ی (žani) ← ژنه کی (žanakē)

کناچی (kenâčę) ← کناچه کی (kenâčakē)

گاوه (gâwa) ← گاوه کی (gâwakē)

ج) - «ه ک /ak» همراه با «â/â» جمع:

باخ (bâx) ← باخه کا (bâxakâ)

گول (goł) ← گوله کا (gołakâ)

- تمام اسم های خاص، ضمائر شخصی، ضمائر اشاره و ضمائر مشترک همیشه معرفه اند:

شاهو (šâhō) - ره زاو (řazâw) - من (men) - تو (tō) - ویش (wēš)

- در ترکیب وصفی، نشانه های معرفه (ه کی/akē - ه که/aka) بعد از صفت و

مصوّت (ه /a) به آخر موصوف افزوده می شود:

شیلانّه زله کی ← شیلان (موصوف) + ه + زل (صفت) + ه کی

هه ناره ترشه که ← هه نار (موصوف) + ه + ترش (صفت) + ه که

- چون در این زبان صفت و موصوف، مضاف و مضاف الیه از نظر مذکر و

مؤنث، معرفه و نکره، مفرد و جمع باهم مطابقت دارند؛ برای آشنائی بیشتر با

مطابقت صفت و موصوف (ترکیب وصفی)، مضاف و مضاف الیه

(ترکیب اضافی) به بخش سوّم کتاب مراجعه شود.

اسم نکره (ناشناس) - اسمی است که برای خواننده یا شنونده ناشناخته باشد و معمولاً با یکی از نشانه‌های نکره همراه است .

نشانه‌های نکره عبارتند از:

الف) - « ی̄ / ē » (ب) - « یو̄ / ew »

د) - « یوه̄ / ewa » (ج) - « یه̄ / ya »

نکته: باید توجه داشت که هریک از این نشانه‌های نکره، درهمه مناطق به صورت یکسان کاربرد ندارند، بلکه می‌توان گفت که هریک به منطقه‌ای خاص تعلق دارد، برای هریک نمونه‌های به شکل زیر آورده می‌شود:

الف) - « ی̄ / ē »^۱

نهمامی̄ (namâmē) — دره‌ختی̄ (deraxtē)

ب) - « یو̄ / ew »

ئه‌سپیو̄ (aspēw) — شه‌ویو̄ (šawēw)

ج) - « یوه̄ / ewa »

دلّیوه̄ (delēwa) — تاشیوه̄ (tâšēwa)

د) - « یه̄ / ya »

کۆریه̄ (kōrya) — دلّیه̄ (del̄ya)

۱- نشانه‌های نکره علاوه بر نشانه نکره بودن، نشان دهنده‌ی وحدت (یک / yō) هم می‌باشند. لازم به توضیح است که در کتاب [نگاهی به پیشینه‌ی زبان فارسی - صفحه (۱۰۳)] آمده است که: «در فارسی میانه، حرف تعریف نامعین ē وجود دارد که از aiva فارسی باستان به معنی «یک» اشتقاق یافته است. این حرف تعریف نامعین به آخر اسم اضافه می‌شود». نانی nân → nânē

اینک نمونه‌های که در اشعار و ابیات شاعران آمده است؛ آورده می‌شود:

به و ته‌ور جاری بو نه‌هری له سهردا

باخی بیناکه‌م جهی دهشت و دهردا^۱

میرزا شہ فیع

چلی نه پنه‌ا، چلی نه پنه‌ا

چلی چۆن ره‌قیب مدران نه پنه‌ا^۲

بیسارانی

خه‌ده‌نگی هه‌نی، هه‌وا دهره‌وه

په‌ری مه‌ر گیوت‌هر ئیحیام که‌ره‌وه^۳

مه‌وله‌وی

دلپوه کپ

ئه‌شقوو یادی و

قه‌له‌میوه

تاله و عه‌مروو روحوو میژووی گورپی

ورشه‌و چه‌مه برکی

سهرنجپوه^۴

مه‌حموودپوور

^۱ - baw tawr jâri bō nahrē la sarda // bāxē binākam jay dašt u dardā

^۲ - čīē na panâ , čīē na panâ // čīē čōn raqib medrân na panâ

^۳ - xadangē hani . hawâ darawa // parē margēwtar seh-yâm karawa

^۴ - delēwa kep // sašqu yâdē w // qašāmēwa // tālāw ?amru rōhu mižue gōrē
//weršaw čamabrkē // sarenjēwa

تبصره ۱- کلمات مختوم به مصوت‌های [a/ه، ی/ê، ی/â] با اضافه شدن هریک از نشانه‌های نکره به انتهای آنها، مصوت پایانی آنها حذف می‌شود؛ مانند:

(şânêwa)	← شانیوه	(şâna)	شانه
(darêw)	← ده‌ریو	(dara)	دهره
(bêşkêwa)	← بێشکیوه	(bêşkê)	بیشکی
(qōrêwa)	← قۆریوه	(qōri)	قۆری
(māmêw)	← مامیو	(mama)	ماما

تبصره ۲- کلمات مختوم به مصوت [ō/ۆ] هنگام اضافه شدن نشانه‌ی نکره [ê/ئ]، [y/ی] میانجی می‌گیرند:

هامسه‌ران! پۆیی، هامسه‌ران! پۆیی

پۆیی چه ته‌قدیر، چه ر‌وان پۆیی^۱

غاریک دیم، نه چاک دامان کۆیی

چه نی بیگله‌ران، خه‌سه‌ره‌وان خۆیی^۲

زه‌بوونی زه‌نگه‌نه‌ای

^۱- hâmsaran ! rōyê , hâmsaran ! rōyê // řōyê ja taqdir , ja rewân ! rōyê

^۲- řârêk dîm , na çâk dâmân e kōyê // çanî biglarân , xasrawân xōyê

اسم جنس

اسم جنس اسمی است که نه معرفه و نه نکره است و هیچ نشانه‌ای هم ندارد بلکه اسم جنس، از لحاظ معنایی به جنس یا نوع چیزی اشاره می‌کند و معمولاً به صورت مفرد به کار می‌رود:

درخت چه‌قنای ههرمانی فره خاسه‌نه.

(deraxt čaqnây harmânē fera xâsana)

— کاشتن درخت کار بسیار نیکویی است .

پیا، خاس تاوؤ ههرمانه که‌رؤ.

(peyâ , xâs tâwō harmâna karō)

مرد، بهتر می تواند کار کند.

توجه: در اسم جنس، یک اسم از نظر جنسیت در مقابل اجناس

دیگر قرار می‌گیرد، یعنی وقتی گفته می‌شود - هه‌نار و هروو (hanâr waru)

(انار می خورم) خوردن میوه‌های دیگر نفی می‌شود.

تمرین

درغزل زیر اسم‌ها را مشخص کنید و نوع آنها را بنویسید.

میرزام! یه وه‌عه‌ده‌ی نه‌و وه‌هارانه‌ن

سه‌ره‌تای ته‌لمیت خاتر دارانه‌ن

فه‌سل وه‌سل دۆست سه‌یر هه‌ردانه‌ن

له‌ره‌ی له‌رزانه‌ی زه‌نه‌خ دارانه‌ن

زه‌مزه‌مه‌ی بولبول، ده‌به‌به‌ی گوڵه‌ن

نه‌زاره‌ی هوزار ده‌رون پر چله‌ن

نه‌قاره‌ی مینقار(منقار) ته‌یران سوبح خیتز

بیژه‌نان نه‌غمه‌ی نه‌کیسای په‌رویتز

چریکه‌ی مه‌لان چون چه‌نجه‌ره‌ی عوود

مه‌ر ده‌نگ چل چه‌نگ په‌نجه‌ی باربود

هۆهۆی بایه‌قوش شه‌و وه‌هه‌رده‌وه

زام ده‌یریان تازه که‌رده‌وه

ده‌نگ قیپه‌ی قاز سوب چه‌سه‌حرای سوس

مه‌ر مووزیقه‌ی مه‌شق شه‌هنشای عرووس

تیپ تیپ قولنگان، قه‌تاره‌ی قازان

میرزام! تاوه‌ روژ ئاوات مه‌وازان

جه‌رس وه‌ ئاهه‌نگ خو‌ش قانوونه‌وه

ده‌نگ وه‌ سه‌دای ساز ئه‌رغه‌نوونه‌وه

قومری وه‌ قانون قوقوی ویشه‌وه

مه‌ل وه‌ ته‌وق زه‌وق سه‌فا ریژه‌وه

قووقوشه^ن وه فهرق شاخ سهروه وه
مه^ر حاجی وه رای سه فا و مهروه وه
فهرش فهرح بهخش سهوزهی قه^دم خیر
فهرش بیه^ن وه مولک سهحرای گهرمه سی^ر
دهی سا جهی ده مدا ههر کهس دلش بو
چون بولبول هه وای سه وای گولش بو
یا خو^ر چون فهرها^د دل^ل ئاهرین بو
مهزه^ی مهزاقش، نام شیرین بو
مه بو^ر عهزم سهیر سهوزه و ساراو کو^ر
دامانش نه هوون دهروون داران کو^ر
نهزم فهیز فتوح نه و وه هاره وه
نه و بهیزای نه نوار کو^ی دلداره وه
سهیر سهحرا و دهشت، سهردیارانه^ن
نالهی مورغ زار می^رغوزاران^ه
دو^ست جه بههانه^ی دلستانی بو
لاقه ی^د جه جواب «لن ترانی» بو
شهو سه^ر گهردانان سه^ر ئازا^د که^رو
شووانان «وادی ایمن» شاد که^رو
مه^ر «مه لا» یش نیشو شو جه ده یجوردا
نه و تیره^ی تاریک سیای بی^ن نووردا
سید فتاح جباری کرکوکی

اسم مذکر - اسم مؤنث - اسم خنثی

اسم مذکر - اسمی است که بر جنس نر دلالت کند و بر دو نوع است:

مذکر حقیقی و مذکر مجازی:

(الف) - مذکر حقیقی، اسمی است که بر انسان و یا حیوانات نر اطلاق می‌شود؛ مانند:

تاته (tâta) - کوڤ (kōř) - به‌ق (baq) - گاو (gâw)

(ب) - مذکر مجازی، اسمی است که دراصل دارای جنسیت نر یا مؤنث نبوده اما نشانه‌ی معرفه‌ی (ه‌که aka/) مذکر را می‌پذیرد، مانند:

روڤیار (rōjyâr) ← روڤیاره‌که (rōjyâraka)

دیوار (diwâr) ← دیواره‌که (diwâraka)

اسم مؤنث - اسمی است که بر جنس ماده دلالت کند و بر دو نوع است:

مؤنث حقیقی و مؤنث مجازی:

(الف) - مؤنث حقیقی بر انسان و یا حیوانات ماده اطلاق می‌شود، مانند:

ژهنی (žani) - زن، کناچې (kenâçê) - دختر، چیلّی (čēlî) - ماده کبک،

گاوه (gâwa) - گاو ماده، که‌رگه (karga) - مرغ

(ب) - مؤنث مجازی، اسمی است که خود از نظر جنسی، ماده نیست ولی نشانه‌ی معرفه‌ی (ه‌کی/ akē) مؤنث را می‌پذیرد، مانند:

مانگه (mânga) - ماه، مانگه‌کی (mângakē) ، ته‌وه‌نی (tawani) - سنگ

ته‌وه‌نه‌کی (tawanakē) ، قالیه (qâlyā) - قالی، قالیه‌کی (qâlyakē)

یادآوری - ۱ - هرچند بیشتر اسامی مؤنث به مصوت های (a/ه، ی/ی، i/ی، ē/ی، â/ا) مانند (شیرینه، چیلی، خه جی، سه لما) ختم می شوند اما برای تشخیص دادن اسم مذکر از اسم مؤنث، کافی است که نشانه‌ی معرفه (ه که/ aka) را برای مذکر، و نشانه‌ی معرفه (ه کی/ akē) را برای مؤنث به کار برد؛ چون هیچ وقت اسم مذکر، نشانه‌ی مؤنث و اسم مؤنث، نشانه‌ی مذکر را نمی پذیرند، مانند:

مذکر ← کوړه که (kōṛaka) ، به که که (baqaka)

مؤنث ← کناچه کی (kenâčakē) ، مه یه کی (mayakē)

یادآوری - ۲ - اسامی مذکری که آخرین حرف آنها (â/ا، a/ه) باشد تنها نشانه‌ی معرفه (که/ ka) اضافه می شود:

پیاکه (peyâka) ، یانه که (yânaaka)

و اسم های مؤنث مختوم به مصوت های (a/ه، ی/ی، e/ی، i/ی) با اضافه کردن نشانه‌ی معرفه (ه کی/ akē) آخرین واج آنها حذف می شود، مانند:

مانگه (mângā) ← مانگه کی (mângakē)

کووله کی (kulakē) ← کووله که کی (kulakakē)

ته و ه نی (tawani) ← ته و ه نه کی (tawanakē)

نکته: کلماتی که از زبان دیگری (کلمات دخیل) وارد زبان کُردی هه ورامی می شوند اگر مؤنث باشند نشانه‌ی نائیت به آنها اضافه می شود:

قالی ← قالیه
بُخاری ← بوخاریه

اسم خنثی

اسم خنثی - اسمی است که جنسیت آن نامشخص باشد یعنی هم بر جنس ماده (مؤنث) و هم بر جنس نر (مذکر) دلالت می‌کند، مانند:
هه‌وریشه (hawrêša) - خرگوش ، ژه‌ره‌ژی (žaraži) - کبک
برای مشخص کردن جنسیت آن از نشانه‌های (ه‌که و ه‌کی^۷) استفاده می‌شود، مانند:

هه‌وریشه‌که (hawrêšaka) ← خرگوش نر

هه‌وریشه‌کی^۷ (hawrêšakē) ← خرگوش ماده

ساخت اسم

اسم از نظر ساخت به چهار نوع زیر تقسیم می شود:

۱ - اسم ساده (بسیط): اسمی است که تنها یک جزء باشد و نتوان آن را به اجزای معنی دار کوچکتري تقسیم کرد .

نه به رو^۱ نارام نه شه^۲ و خامه^۳ن

چون^۱ چم گلکهران گلارامه^۲ن

نه حمه^۳دبه^۴گ کوماسی

۲ - اسم مرکب: اسمی است که از دو جزء ساخته شده باشد و هر دو جزء آن

به تنهایی دارای معنی باشند:

گه^۱لامیو (galāmēw) ← گه^۲لا (galā) + میو^۳ (mēw)

گول^۱او (golāw) ← گول^۲ (gol) + او^۳ (āw)

چوار^۱باخ (čewârbâx) ← چوار^۲ (čewâr) + باخ^۳ (bâx)

ده^۱گا شیخان (dagâ šēxân) ← ده^۲گا (dagâ) + شیخان^۳ (šēxân)

شه^۱ته^۲ن، شه^۳تاوه^۴ن، وه^۵فره^۶ن وه^۷فراوه^۸ن

هانه^۱ن، هاناوه^۲ن، گول^۳ه^۴ن، گول^۵اوه^۶ن^۲

لاکهره^۱ لاوه^۲ چون^۳هن « هانه ساو »

چتور^۱ دلگیره^۲ن ییخه^۳ی « لاره کاو »^۳

مه^۱حزوون

^۱ - na ba řō řārām na šaw xâweman // čun čam gelkarân gelârâweman

^۲ - šatan , šatâwan , wafran wafrâwan // hânân , hânâwan , golân , golâwan

^۳ - lâkara lâwa čōnan “ hâna sâw ” // četôr delgiran yēxay “ lârakâw ”

اسم مرکب از نظر ترکیب اجزاء به صورتهای زیر تشکیل می شود.

۱- ۲- اسم + اسم:

کتیب (ketēb) + خانه (xâna) ← کتیبخانه (ketēbxâna)

وهروه (warwa) + ئاو (?âw) ← وهروه (warwâwa)

گاو (gâw) + گورال (gorâl) ← گاوگورال (gâwgorâl)

ههرااله برمه کی سهر بهرز وه بان لو

گاوگورال^۱، ئاوات، وازو بالاو تو^۲

یاوه هورامی

۲- ۲- صفت + اسم:

چوار (čewâr) + باخ (bâx) ← چوارباخ (čewârbâx)

تازه (tâza) + ئاوا (âwâ) ← تازه ئاوا (tâzaâwâ)

نهوړۆز گول خیزان، نهوړۆز گول خیزان

واده ی وه هاره ن، نهوړۆز گول خیزان^۲

سهیدی

۳- ۲- اسم + گه/ گه:

ههوار (hawâr) + گا/ گه (gâ/ga) ← ههوارگا (hawârgâ/a)

تاف (tâf) + گا/ گه (gâ/ga) ← تافگا (tâfgâ/a)

خه م وینه ی که مان قامه ت خه م بیه ن

ههوار گه ی قه دیم نه ده شش شی ه ن^۳

مهولهوی

¹ - harâla beramakê sarbarz wa bân lō // gâwgorâl çawât , wâzō bâlâ w tō

² - nawrōz gołxêzân , nawrōz gołxêzân // wâday wahâran , nawrōz gołxêzân

³ - xam wênay kamân qâmat xam beyan // hawârgay qađim na daseş şeyan

۴- ۲- قید + اسم :

سەر (sar) + دهره (dara) ← سهردهره (sar dara)

چیر (čēr) + ده‌گا (dagâ) ← چیرده‌گا (čēr dagâ)

بالا خانە‌ی چه‌م دیوانه‌که‌ی تو

بانە‌ناو وه گڵ ئاسانه‌که‌ی تو^۱

مه‌وله‌وی

۵- ۲- اسم + بن فعل :

ده‌س (das) + مال (māl) ← ده‌سمال (dasmāl)

به‌ره (bara) + بین (bin) ← به‌ره‌بین (barabin)

ده‌س (das) + به‌ن (ban) ← ده‌سه‌بن (dasban)

ئانه شیرینه‌ن دل‌به‌ر، دلستان

دل چیت مه‌سانو، به‌مه‌کر و داستان^۲

سه‌یدی

۳- اسم مشتق

اسم مشتق، اسمی است که دو جزء داشته باشد که یکی از آنها معنی دار

باشد و دیگری بی معنی:

شه‌و (šaw) + گار (gâr) ← شه‌وگار (šawgâr)

جه‌ژن (jažn) + انه (âna) ← جه‌ژنانه (jažnâna)

گول (goî) + ستان (setân) ← گولستان (goîstân)

^۱ - bālâ xânay čam dēwânakay tō // bâna nâw wa geî řâsânakay tō

^۲ - řâna šîrinan delbar, delsetân // del čêt masânō , ba makr u dâstân

شه‌وگرم شه‌ق که‌رد به شه‌ونشین

ره‌نجم بی ره‌نج وو فره‌اد وو چینی^۱

اسم مشتق به طرق زیر ساخته می‌شود:

۱- ۳- پیشوند + اسم:

وه‌ر (war) + ده‌س (das) ← وه‌رده‌س (wardas)

۲- اسم + پسوند:

شه‌و (şaw) + گار (gâr) ← شه‌وگار (şawgâr)

رو (rō) + چی (čē) ← روچی (rōčē)

۴- اسم مشتق مرکب

اسم مشتق مرکب، اسمی است که از چند جزء ساخته شده باشد و حداقل دو جزء آن، معنی دار باشد و یک جزء آن بی معنی:

یاگه (yâga) + و/o + بان (bân) ← یاگه‌وبان (yâg o bân)

فاروگوپ (fâr o gōr) ← فار (fâr) + و/o + گوپ (gōr)

سه‌راسه‌ر (sar â sar) ← سه‌ر (sar) + â/ا + سه‌ر (sar)

شیوه‌های ساخت

اسم مشتق مرکب با یکی از شیوه‌های زیر ساخته می‌شود:

۱- ۴- بن مضارع + میانوند + بن مضارع:

هورز (hōrz) + وو/u + نیشت (ništ) ← هورزو نیشت (hōrz u ništ)

فار (fâr) + و/o + گوپ (gōr) ← فاروگوپ (fâr o gōr)

^۱- şawgârem şaq kard ba şawnşeinani // ranjem bi ranj u farhâd u çini

۲ - ۴ - اسم + میانوند + اسم :

یاگه (yâga) + و/o + بان (bân) ← باگهوبان (yâga o bân)

سەر (sar) + ا/â + ر (sar) ← سهراسهر (sar â sar)

۳ - ۴ - صفت + اسم + پسوند :

چوار (čewâr) + سال (sâl) + ه/a/ ← چوارساله (čewârsâla)

ههزار (hazâr) + تمه (teman) + ی/i/ ← ههزارتمه‌نی (hazârtemani)

دوو سهاله گیلو خر وخه پوله

سه یاد دهر به دهر سهر که شان چوله^۱

یاوهر هورامی

۴ - ۴ - صفت + میانوند + اسم :

پیر (pir) + ه/a/ + زه‌نی (žani) ← پیره‌زه‌نی (piražani)

سور (sur) + ه/a/ + هه‌راله (harâla) ← سووره هه‌راله (suraharâla)

۵ - ۴ - اسم + میانوند + صفت + پسوند :

هه‌وار (hawâr) + ه/a/ + به‌رز (barz) + ه/a/ ← هه‌واره‌به‌رز (hawârabarza)

باخ (bâx) + ه/a/ + گه‌وره (gawra) ← باخه‌گه‌وره (bâxagawra)

^۱ - dōwasâla gēlō xeŕ u xapōla // sayâd dar ba dar sar kašân čōla

اسم آلت

اسم آلت اسمی است که برای وسایل و ابزار کار مورد استفاده قرار می‌گیرد:
 دوارڊی (dewârđi) - زه‌نگه‌ن (zangan) - کریل^۱ (kerêl) - ده‌سکیش (daskêš)
 بهی هورکه‌ننه‌ی

شاکاریز وو باخ وو « بهی »
 تاسی،

ویش که‌رد به زه‌نگه‌ن وو
 ته‌ما به بیله و

ئاوات: نویل^۱

مه‌حموودپوور

اسم آلت دو نوع است:

الف) - اسم آلت جامد که ریشه‌ی فعلی ندارد؛ مانند:

زه‌نگه‌ن (zangan) - بیله (bêla) - نویل (newêl)

ب) - اسم آلت مشتق، اسمی است که از فعل ساخته شده باشد؛ یعنی بن فعل، جزئی از آن را تشکیل می‌دهد؛ مانند:

ده‌سکیش (daskêš) ← ده‌س (das) + کیش (kêš)

ماله (mâla) ← مال (mâl) + ه (a)

^۱ - pay horkanay // şakârêz u bâx u beyay // tâsê // wêš kard ba zangan u // tama ba bêla u // sawât : newêl

اسم مصغر

اسم مصغر - اسمی است که بر کوچکی و خردی (تصغیر یا تحیب) چیزی یا کسی دلالت نماید و در این زبان نشانه‌های مختلفی دارد:

۱- چه / ča:

bâx + ča → bâxča

باخ + چه ← باخچه

tâq + ča → tâqča

تاق + چه ← تاقچه

۲- له / ĩa:

waš + ĩa → wašĩa

وہش + له ← وہشلہ

tâq + ĩa → tâqĩa

تاق + له ← تاقلہ

۳- له / la:

kōř + la → kōřla

کور + له ← کورلہ

wik + la → wikla

ویک + له ← ویکلہ

۴- لانه / ĩana:

waš + ĩana → wašĩana

وہش + لانه ← وہشلانہ

xert + ĩana → xertĩana

خرت + لانه ← خرتلانہ

۵- ولکہ / ōlka:

tap + ōlka → tapōlka

تہپ + ولکہ ← تہپولکہ

jâm + ōlka → jâmōlka

جام + ولکہ ← جامولکہ

۶- ولہ / ōla:

tap + ōla → tapōla

تہپ + ولہ ← تہپولہ

xert + ōla → xertōla

خرت + ولہ ← خرتولہ

۷- لی^۱ ĩē

kenâč + ĩē → kenâčĩē

کناچی + لی^۱ ← کناچلی^۱

waš + ĩē → wašĩē

وهش + لی^۱ ← وهشلی^۱

باخچی^۱ دنییم^۱ دی^۱ پیوره

په‌ری باقی^۱ وله گلاوا ...

«عه‌نبه‌رخانه»

تاقله^۱ و دلّیش^۱ گول^۱ دوشه‌که‌ن

دلّی^۱ ویکله^۱

ئه‌ننه^۱ و گوپکه^۱ و شه‌مالیوه

که‌وته‌ن ئاسو^۱

نه‌شمیله‌کی^۱

واتم ده‌سه^۱ وه‌شلانه‌کات^۱

به‌گیان گیروو^۱

....

مه‌حموودپوور

¹ - bâxçê denyēm dē pēwara // parē bâqê wela geĭâwâ // “?anbar xâna” // tâqlâ
w delîš goĭ došakan // delē wikla // şaňňaw gōpka w şamâlêwa // kawtan
şâsō // našmilakê // watem dasa wašîânakât // ba geyân giru

اسم صوت

اسم صوت، کلمه‌ای است که نشان دهنده‌ی صداهاى موجود در طبیعت است و به وسیله‌ی انسان یا حیوانات و یا اشیاء دیگر تولید می‌شوند.

در زبان گُردیی هه‌ورامی برای هر نوع صدای، اسم صوتی مخصوص وجود دارد که با بیان آن شنونده منبع و محل صدور آن را تشخیص می‌دهد:

چوْره (čōra) - صدای فرو ریختن آب

خرچه (xerča) - صدای خوردن میوه کال و یا خردشدن ساقه گیاه خشک شده

شلْپه (šēlpa) - صدای افتادن چیزی در درون آب

بوْره (bōra) - صدای گاو یا گوساله

شلْقه (šēlqa) - صدای به هم خوردن مایعات درون ظرف یا صدای شکم

پرازمایع

پرخه (perxa) - صدای خور و پف

قاسپه (qâspa) - صدای کبک

ویته‌ویت (wita wit) - صدای جوجه‌ی مرغ یا کبک

چریکه (čerika) - چهچهه بلبل

قاره (qâra) - صدای گوسفند

گه‌فه (gafa) - صدای سگ و

ویت ویت و قولتا و قاسپه و ژه‌ره‌ژا

چریکه و بَلْبا و قیژه‌که و قاژا^۱

یاوهر هورامی

^۱ - wit wita w qōltā w qâspa w žaražâ // čerika w beľbeľā w qizaka w qâžā

اتباع

اتباع، کلماتی مهمل و بی معنی می باشند که پس از اسمها و صفتها و بر وزن آنها آورده می شوند:

درهخت و مرهخت (deraxt u meraxt)

چنار و منار (čenâr u menâr)

خاس و ماس (xâs u mâs)

دیمه‌ن ریک و پیک شاهانه مل بهرز

له‌نجه و لارم بی^۱ من نه بانئ عهرز^۱

یاوه‌ر هورامی

^۱ - diman řek u pêk šâhâna mel barz // lanja w lârem bê men na bâni ?arz

مصدر

مصدر، کلمه‌ای است که انجام گرفتن کار و یا روی دادن حالتی (بدون زمان و شخص) از آن دریافت می‌گردد، مانند:

واردی (wârday) - خوی (xewây)

خونای (xônây) - کیشیاری (kêšyâray)

کیشته‌ی (kêštay) - نیشته‌ره (ništaray)

دلّه! نارو روی دیداری دوسه‌ن

فہسلّی بارکہ‌ردی سپاکہ‌ی کوسه‌ن^۱

سابیر سه‌عیدی

نشانه‌های مصدر

در زبان گُردیی هه‌ورامی مصدرها به نشانه‌های زیر ختم می‌شوند:

۱- (ه ی / ay) مانند:

واردی (wârday)، به‌ردی (barday)، گرتی (gertay)

۲- (ای / ây) مانند:

زانای (zânây)، وانای (wânây)، تاشای (tâšây)

تکته: در بعضی از مناطق هورامان، مثل نودشه، بیشتر مصدرها با نشانه‌ی

مصدری (ه ی / ay) آورده می‌شوند، مانند:

ته‌رسه‌ی (tarsay) - لوه‌ی (leway) - تاشه‌ی (tâšay)

^۱ - deġa řârō rōy diđârî dōsan // fasġi bâr karday sepākay kōsan

انواع مصدر از نظر ساخت

الف) مصدر ساده:

چرای (čerây) - وته‌ی (wetay) - کو‌شته‌ی (kōšťay)

په‌ی چه‌میای قامه‌ت، دله‌ی زوخالم

ئاخر، با ره‌حمت به‌یو، وه حالَم^۱

مه‌هجووری

ب) مصدر پیشوندی:

هورئامای (hōrêâmây) - ئه‌ره‌مدرای (řamedrây)

ئه‌وه‌سه‌یای (řawasayây)

ج) مصدر پسوندی:

ئیس‌ته‌یو (řestayō) - واته‌یو (wâtayō) - لواره‌ی (lewârây)

نیش‌ته‌ره‌ی (nišťaray)

سله‌میایو بزله‌گه‌لی^۲

وه‌شی جارِی و

زرنگیایو مه‌ژگ وو مایی^۲

مه‌حموودپوور

د) مصدر مرکب:

ئوقره‌گرت‌ه‌ی (řōqra gertay) - فره‌دای (feřadây)

یاد‌آوری (۱): مصدر یا لازم (ناگذر) است یعنی؛ در جمله تنها احتیاج به

فاعل دارد و احتیاجی به مفعول ندارد، مانند:

لوا‌ی (lewây) - خوا‌ی (xewây) - وارا‌ی (wârây) - ره‌مای (řamây)

1- pay čamyây qâmat , delay zoxâlem // řâxer , bâ řahmet bayō , wa řâlem

2- seřamyâyō bezlagalê // waři jârê w // zerengyâyō mažg u mâyê

ویا متعدی (گذرا) است یعنی؛ علاوه بر فاعل به مفعول هم احتیاج دارد:
 فارای (fāřây) - وانای (wânây) - بریهی (ber̄yay) - چنیهی (čenyay)
 یاد آوری (۲): با شیوهی زیر می توان بیشتر مصدرهای لازم را به صورت
 متعدی درآورد.

بن مضارع + ن + نشانهی مصدری (ای)
 تهرسای (tarsây)

تهرس + ن + ای ← تهرسنای
 tars + n + ây → tarsnây
 چهقای (čaqây)

چهق + ن + ای ← چهقنای
 čaq + n + ây → čaqnây
 نکته: بعضی از مصدرها دارای دو شکل مختلف می باشند؛ مانند:

کیاستهی، کیانای - مارای، میړپای - وانای، وهنتهی - فارای، وارای

اسم مصدر

اسم مصدر، اسمی است که معنی مصدری دارد ولی نشانهی مصدری ندارد؛
 مانند:

هورز و نیست (hōrz o ništ) - ناموشه (řamuřa) - خاسه (xâsa)

خرابه (xerâba) - ناله (nâla) - جایبی (jeyâyi)

دیدي چه م گرتن دووکل جایبی

جیایی بیهن تانهی ینایی^۱

سایر سه عیدبی

^۱ - didi čam gertan dukał jeyâyi // jeyâyi beyan tânay binâyi

انواع اسم مصدر

۱- صفت + ی

خاسی (xâsi) - وهشی (waši) - تالی (tâli)

۲- صفت + ه

خاسه (xâsa) - وهشه (waša) - تاله (tâla)

۳- اسم + ی

برایی (berâyi) - قهومی (qawmi) - حزبی (êzbi)

۴- بن فعل + ار

کردار (kerđâr) - کوشتار (koštâr) - مردار (merđâr)

۵- بن فعل + و + بن فعل

هورز و نیشت (hōrz o ništ) - ئاما و لوای (sâmâ w lewây)

گیر و گرفت (gur u gerft)

مصدر مرخم

مصدر مرخم آن است که نشانه‌ی مصدری آن حذف شده باشد، مانند:

کوشته‌ی (koštay) ← کوشت (košt)

ته‌رسای (tarsây) ← ته‌رس (tars)

گروه اسمی و وابسته‌های اسم

گروه پس از جمله بزرگترین واحد یک زبان است که از یک هسته و یک یا چند وابسته تشکیل می‌شود هر گروه یک هسته دارد و می‌تواند قبل از هسته و یا بعد از آن، تعدادی وابسته نیز داشته باشد.

نوع گروه براساس نوع هسته تعیین می‌شود به این معنی، اگر هسته‌ی یک گروه، اسم باشد «گروه اسمی» اگر هسته بن فعل باشد «گروه فعلی» و اگر قید باشد «گروه قیدی» نامیده می‌شود.

بنابراین، گروه اسمی آن است که از یک هسته به نام اسم و از چند وابسته ساخته شده باشد و وابسته‌های اسم به دو دسته‌ی زیر تقسیم می‌شوند:

الف) وابسته‌های پیشین

ب) وابسته‌های پسین

الف) وابسته‌های پیشین اسم: واژه‌های هستند که در میان گروه اسمی همواره قبل از اسم (هسته) قرار می‌گیرند و یکی از ویژگی‌های اسم پس از خود را بیان می‌کنند و عبارتند از:

۱- صفت‌های اشاره

۲- صفت‌های پرسشی

۳- صفت‌های شمارشی

۴- صفت‌های مبهم

۵- صفت‌های عالی

۶- صفت‌های تعجبی

۷- شاخص

۸- ممیز

۱ - صفت‌های اشاره

صفت‌های اشاره: واژه‌های هستند که اسم پس از خود (هسته) را مورد اشاره قرار می‌دهند. این صفات در زبان کردی هه‌ورامی چهار لفظ می‌باشند:

الف) - (ئی / ʔi): برای اشاره به نزدیک:

ئی ماشینه (ʔi mâşina) - ئی یانه (ʔi yâna)

ب) - (ئا / ʔâ): برای اشاره به متوسط (نه دور نه نزدیک):

ئا به‌قه (ʔâ baqa) - ئا گوله (ʔâ goła)

ج) - (ئوو / ʔu): برای اشاره به دور:

ئوو کۆره (ʔu kōra) - ئوو باخه (ʔu bâxa)

د) - (ئهو / ʔaw): برای اشاره به دور:

ئهو راز، ئه‌وناز، ئه‌وقه‌وس، ئه‌وخه‌ده‌نگ

بیه‌ن، هه‌ن، مه‌بۆ، مه‌گیلا جه‌ره‌نگ^۱

مه‌وله‌وی

ویژگی‌های صفت اشاره

۱ - همیشه به همراه اسم به کار می‌روند و به تنهایی کاربرد ندارند.

۲ - اسم بعد از صفت‌های اشاره همیشه اسم معرفه است:

ته‌پلی پۆسی گۆش نم کیشان که‌م که‌م

ئی سهر ئه‌و سهره‌ن دوور بینه‌که‌ی چه‌م^۲

مه‌وله‌وی

۳ - صفت اشاره در میان گروه، در دورترین جایگاه نسبت به هسته قرار می‌گیرد:

^۱ - ʔaw rāz , ʔaw nāz ʔaw qaws , ʔaw xadang // beyan , han , mabō , magēlā ja rang

^۲ - taplî pōsi gōş nem kēşân kam kam // ʔi sar ʔaw saran durbinakay çam

ئی چوار کیلوه هه‌تاره. (*çi čewâr kilwa hanâra*)

ئی / صفت اشاره - هه‌تار / هسته

۴- با اسم‌های مذکر و مؤنث، مفرد و جمع، یکسان به کار می‌روند:

مذکر: مفرد ← ئا پیا (*şâ peyâ*) جمع ← ئا کوڤڤی (*şâ kōrē*)

مؤنث: مفرد ← ئا ژهنی (*şâ žanē*) جمع ← ئا کناچی (*şâ kenâç*)

۵- با آمدن صفت اشاره، اگر هسته مفرد مذکر باشد؛ معمولاً مصوّت کوتاه

(a/ه) پس از هسته آورده می‌شود و اگر مؤنث باشد مصوّت کوتاه (ē/ی)

پس از هسته اضافه می‌شود:

مذکر ← ئوو + دره‌خت + ه ← ئوو دره‌خته

مؤنث ← ئوو + سه‌تله + ی ← ئوو سه‌تلی

۲- صفت‌های پرسشی

صفت‌های پرسشی: کلماتی هستند که برای پرسش در باره‌ی موصوف (هسته)

به کار می‌روند و عبارتند از:

کام (*kâm*)، چه (*ča*)، چ (*če*)، چن (*čēn*) ...

تازیز! کام هوون بی، دیدم پی نه‌په‌شت؟

یا کام زو‌خاو بی، ده‌روونم نه‌چه‌شت؟^۱

مه‌وله‌وی

چ باکی به‌دیی به‌دکارانمهن؟

چ په‌روای تانه‌ی ئه‌غیارانمهن؟^۲

مه‌لا قاسم پایگه‌لان

^۱ - şâziz ! kâm hun bē , didam pē nařařt // ya kâm zōxâw bē darunem naçařt ?

^۲ - če bâki badiy badkârâneman // če parwây tânay şayyârâneman ?

۳- صفت شمارشی

صفت شمارشی: عددی است که قبل از موصوف (هسته) می‌آید و تعداد یا ترتیب آن را نشان می‌دهد، و چهار نوع است: صفت شمارشی اصلی، صفت شمارشی ترتیبی، صفت شمارشی کسری، صفت شمارشی توزیعی.

۳/۱- صفت شمارشی اصلی:

یۆ (yō) (یه ک) - دوی (dewē) - یه‌ری (yarē) - چوار (čewâr) - په‌نج (panj) - شش (šêš) - جه‌وت (hawt) - هه‌شت (hašt) - نو (nō) - ده (da) - یانزه (yânza) - دوانزه (dewânza) - سینزه (sēnza) - چوارده (čewârda) - پانزه (pânza) - شانزه (šanza) - هه‌فده (hafda) - هه‌ژده (hažda) - ویس (wis) - ویس و یه‌ک (wis u yak) ... سی (si) - چل (čel) - په‌نجا (panjâ) - شه‌س (šas) - جه‌فتا (haftâ) - هه‌شتا (haštâ) - نه‌وه‌د^۱ (nawad) - سه‌د^۲ (sad) - دوه‌سه‌د^۳ (dewasad) - ... - هه‌زار (hazâr) ... شش باخچ (šêš bâxç) - ده که‌سی (da kase) - ویس سالی (wis sâlê) رۆی په‌نج جارې وې وه‌ش که‌رینی

ئی بان و ئه‌و بان، بازی به‌رینی^۱
یاوه‌ر هه‌ورامی

۳/۲- صفت شمارشی ترتیبی:

یه که‌م (yakam) (ئه‌وه‌ل) - دوه‌م (dewam) - چواره‌م (čewâram) ... یه که‌مین (yakamin) - دوه‌مین (dewamin) - یه‌ره‌مین (yaramin) ... یه‌ره‌مین که‌س ئاما. (yaramin kas sâma) یه که‌م جارا مژنه‌وو. (yakam jârâ mežnawō)

^۱ - řewê panj jârê wê waš karênê // si bân u řaw bân bâzi barênê

۳/۳ - صفت شمارشی کسری:

شش یه ک (šeš yak) - هشت یه ک (hašt yak) -
سه‌دی ویس (sađi wis) - چوار یه ک (čewâr yak) ...
هشت یه ک وو یانا هنوو ژهنین.

(hašt yak u yânâ henu žanen)

* * *

۳/۴ - صفت شمارشی توزیعی:

یویو (yō yō) ، چوار چوار (čewâr čewâr) ، پنج پنج (panj panj) ،
ده ده (da da)

چوار چوار ساوی وه‌ری. (čewâr čewâr sâwi warē).

په‌فیقیم یویو ملا که‌را گه‌شت

منیچ چون مه‌جنوون دیوانه‌م نه ده‌شت^۱
یاوهر هؤرامی

* * *

۴ - صفت مبهم:

گرد (gerđ) - هیچ (hič) - فلانی (felâni) - نه‌ختی (naxtē) - هدر (har) -
که‌می (kamē)

گرد سالی جاری نه‌ورؤز می جه نو

خه‌یرش ئارده‌بو، یادش وه خه‌یر بو^۲
یاوهر هؤرامی

هیچ که‌س نه‌واچؤ وه فهرهاډ په‌نده‌ن

نه‌قشی شیرینش نه‌پوی سه‌نگ که‌نده‌ن^۳
مه‌وله‌وی

^۱ - řafêqēm yō yō melâ karâ gašt // menič con majnun dēwānam na dašt

^۲ - gerđ sâlê jârê nawrōz mē ja nō // xayreš rârda bō yâdeš wa xayr bō

^۳ - hič kas nawâčō wa farhâd randan // naqši širineš na rōy sang kandan

چن^۱ سۆز وو ئاواز ده‌نگ وه‌ش تازه و نو
چن^۲ عاشق دلدار ویش سوچنا به‌ی تو^۱
یاوه‌ر هه‌ورامی

* * *

۵ - صفت عالی:

صفت عالی موصوفی را در صفتی بر موصوف‌های دیگر برتری می‌دهد،
نشانه‌ی صفت عالی « تهرین / tarin » است که به انتهای صفت مطلق (بیانی
ساده) افزوده می‌شود:

ته‌خت به‌رزته‌رین که‌ش وو هه‌ورامانیا.
taxt barztarin kaš u hawrâmânîyâ.

* * *

۶ - صفت تعجیبی:

صفت تعجیبی، تعجب گوینده را از چگونگی، مقدار و یا حالت اسم پس
از خویش (موصوف) را نشان می‌دهد.

چ (če) - چن^۲ (čeñ) - عه‌جه‌ب (?ajab)

چه گۆلێوه‌ن !
če gołēwan !

چن^۲ گه‌رما !
čeñ garmâ !

عه‌جه‌ب سألێنه !
?ajab sâlēna !

^۱ - čeñ sōz u řawāz dang waš tâza w nō // čeñ ?âşeq dełdâr wêş sōčnâ pay tō

۷- شاخص:

شاخص ، لقب یا عنوانی است که قبل از اسم (هسته) می آید و وابسته ی اسم پس از خود می باشد، مانند:

مامو همه ناما. *mâmō hāma řāmā .*

مه تی خه جی لوا. *mati xajē lewā.*

به ئوسا ره زای واتم. *ba řōsā řacāy wātem .*

* * *

۸- ممیز

کلمه ای است که بین عدد و معدود (صفت شمارشی و موصوف) برای شمارش تعداد یا اندازه و وزن موصوف می آید.

چوار کیلوی ساویم ئه سی. *čewâr kilwē sâwim řasē*

یه ری ده سی یانی. *yare řasē yānē*

پهنج گه زی کووتال. *panj gaze kutâl*

ب) وابسته‌های پسین اسم

وابسته‌های که پس از اسم می‌آیند، عبارتند از:

۱ - نشانه‌های معرفه

۲ - نشانه‌های نکره

۳ - نشانه‌های جمع

۴ - نشانه‌های تصغیر

۵ - صفت‌های پسین بیانی، شمارشی ترتیبی

۶ - مضاف الیه و نشانه‌ی آن

۱ - نشانه‌های معرفه:

۱/۱ - «ه که/ aka» برای مذکر

گوله که (gołaka)، چناره که (čenâraka)، ماشینه که (mâşinaka)

۱/۲ - «ه کنی/ akē» برای اسم مؤنث

قالیه کنی (qâlyakē)، کناچه کنی (kenâčakē)، زهره‌زه کنی (žaražakē)

۲ - نشانه‌های تکره:

۲/۱ - «ئ/ ē»

نه‌مامی (namâē) - دره‌ختی (deraxtē)

۲/۲ - «یوه/ ēwa»

دلپوه (delēwa) - تاشپوه (tâşēwa)

۲/۳ - «یه/ ya»

کورپه (kōrya) - دلپه (delýa)

۲/۴ ـ یو/ew «

ټه سپټو (raspew) — شه وټو (šawew)

۳ ـ نشانه های جمع

(ی/ي ، ا/â ، ان/ân ، ه/ه ، اکا/akâ ، کی/ake ، ی/i)

۳/۱ ـ ی/ي «

کتیټی (ketêbe) ، داری (dârê) ، که شی (kašê)

۳/۲ ـ ا/â «

هه وار گهو دټا hawârgaw delâ

ته قهو ته وټا taqaw tawanâ

۳/۳ ـ ان/ân «

وه شی شاران waši šârân

واته و وه لینان wâtaŵ walinân

۳/۴ ـ ه/ه ، اکا/akâ «

چنوره کا (čenurakâ) ، ژنه کا (žanakâ)

۳/۵ ـ ه/ه ، کی/ake «

دره خته کی (deraxtake) ، یانه کی (yânake)

۳/۶ ـ ی/i «

هه ناری (hanâri) ، هه نجیری (hanjiri)

۴- نشانه‌های تصغیر:

۴/۱ « ča/چه »

باخچه (bâxča)، تاقچه (tâqča)

۴/۲ « áa/ئه »

وه‌شه (wašlá)، تاقله (tâqlá)

۴/۳ « la/له »

کۆرله (kōrla)، ویکله (wikla)

۴/۴ « lâna/لانه »

وه‌شلانه (wašlâna)، خرتولانه (xertōlâna)

۴/۵ « ōlka/ۆلکه »

ته‌پۆلکه (tapōlka)، جامۆلکه (jâmōlka)

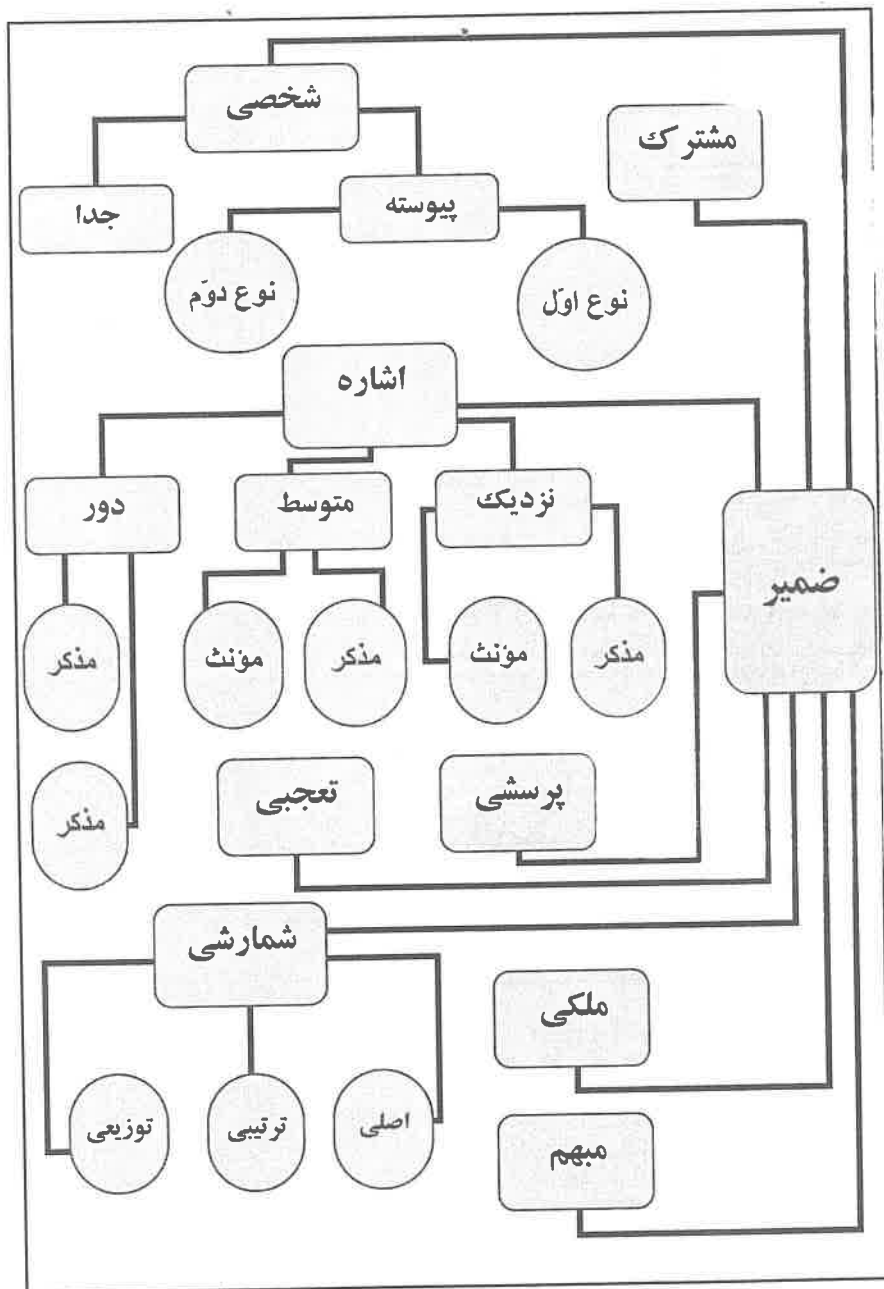
۴/۶ « ōlá/ۆله »

ته‌پۆله (tapōlá)، خرتۆله (xertōlá)

فصل سوّم

ضمير و انواع آن

ضمیر

ضمیر، کلمه‌ای است که به جای اسم می‌نشیند و از تکرار آن در میان جمله جلوگیری می‌کند و اقسامی دارد :

- ۱- ضمیر شخصی : ضمیری است که بر شخص دلالت دارد و دو نوع است :
الف - پیوسته (متصل) ب - جدا (منفصل)
۱-۱- ضمیر شخصی پیوسته خود سه نوع است :

نوع اول :

mâ/n	ما / ن *	اول شخص جمع	em	م -	اول شخص مفرد
tâ/n	تا / ن	دوم شخص جمع	et	ت -	دوم شخص مفرد
șâ/n	شا / ن	سوم شخص جمع	eș	ش -	سوم شخص مفرد

* ضمائر متصل در صیغه‌های جمع هم به صورت (ما - تا - شا) و هم به صورت (مان - تان - شان) کاربرد دارند.

وهی گشت ئایره‌وه ، خه یالم خامهن

به ختم ناپوخته‌ن ، فامم نه فامهن^۱

وه سواسه‌ت وهی ته‌ور، نیش دان وه جهرگم

وه مهرگت قه‌سه‌م ، رازیم وه مهرگم^۲

مه‌وله‌وی

^۱ - way gešt fâyrawa , xayâlem xâman // baxtem nâpōxtan , fâmem nafâman

^۲ - waswâsat way tawr nêš dân wa jargem // wa marget qasam râzim wa margem

درخت و دار جه پایزشان زویرین.

به‌لام، ئیمه مه‌للولی مان جه پیرین^۱

سه‌یدی

ویژگی‌های کاربردی ضمایر متصل نوع اول:

۱- این ضمایر، شناسه‌ی تمام فعلهای متعدی هستند و در صورت نبودن نهاد در میان جمله، نقش نهاد را دارند:

مفرد ← واتم (wâtem) - واتت (wâtet) - واتش (wâteş)

جمع ← واتمان (wâtma/n) - واتتان (wâtta/n) - واتشان (wâtşa/n)

نه واتم ده‌خیل ئامان سه‌د ئامان

وئت مه‌ده وه مه‌یل نه‌وتوول نه‌مامان^۲

مه‌وله‌وی

۳- این ضمایر به سایر فعلها نمی‌پیوندند.

۳- این ضمایر به اسم یا صفت می‌پیوندند و نقش مضاف الیه دارند:

ده‌سم (dasem) - ده‌ست (daset) - ده‌شش (daseş) - ده‌سمان (dasmâ/n)

ده‌ستان (dastâ/n) - ده‌ششان (dassâ/n)

نه‌رووت: نقشه‌ن خیاالی مؤشکینت

پای دل‌ها نه دام زولفی چین چینت^۳

سه‌یدی

۴- این ضمایر در فعلهای پیشوندی و فعلهای مرکب، به جزء اول فعل،

اضافه می‌شوند:

^۱ - deraxt w dêr ja pâyezşân zewirin // balâm şema malulimân ja pirin

^۲ - na wâtem daxil şâmân sađ âmân // wêt mađa wa mayl naw tuî namâmân

^۳ - tâ ba rut naqşan xâlî mōşkinet // pây deî hâ na dâm zoîfi çin çinet

هۆرم بازنا. hōrem bâznâ

ئیرادهم کهردهن. ērâdam kardān

۵- این ضمایر بعد از ضمایر اشاره در نقش نهادی به کار می روند :

ئیدم کیاست. ēdem keyâst

ئادت ئارد. âdet ârd

۶- این ضمایر بعد از حرف اضافه « نقش متمم » دارند :

په‌نهم وات. panam wât

چه‌نیش ئاما. çaniş râmâ

ضمایر شخصی نوع دوم :

mê	می	اوّل شخص جمع	u	وو	اوّل شخص مفرد
dê	دی	دوّم شخص جمع	i	ی	دوّم شخص مفرد
â	ا	سوّم شخص جمع	õ	ۆ	سوّم شخص مفرد

ویژگی های کاربردی ضمایر نوع دوم :

۱- این ضمایر شناسه می باشند و تنها با فعل می آیند و نقش نهادی دارند .

منویسو (menwisu)

ماچمی (mâčmê)

۲- این ضمایر مخصوص فعلهای مضارع می باشند و در سایر افعال کاربرد ندارند .

۳- این ضمایر از بین انواع فعلهای ماضی، استثنائاً با فعل ماضی التزامی لازم آورده می شوند .

ضمایر شخصی نوع سوّم:

mê	مێ	اوّل شخص جمع	â/nê	ئێ / نی	اوّل شخص مفرد
dê	دێ	دوّم شخص جمع	i	ی	دوّم شخص مفرد
ê	ێ	سوّم شخص جمع	- a	ئ ه	سوّم شخص مفرد مذکر - - مفرد مؤنث

ویژگی های کاربردی ضمایر نوع سوّم:

۱ - این ضمایر تنها به آخر فعل اضافه می شوند و شناسه هستند و نقش نهادی دارند .

۲ - این ضمایر به آخر فعلهای ماضی لازم و فعلهای ماضی استمراری و ملموس (مستمر) متعدی اضافه می شوند .

ماضی لازم ← پهمانی (řamâni)

ماضی استمراری ← لوینی (lewēnē)

ماضی ملموس ← لوای لوینی (lewây lewēnē)

ب) ضمیر شخصی جدا (منفصل) :

řema	نیمه	اوّل شخص جمع	men	من	اوّل شخص مفرد
șema	شمه	دوّم شخص جمع	tō	تو	دوّم شخص مفرد
řade	ئادی	سوّم شخص جمع	řad	ئاد	سوّم شخص مفرد مذکر
			řada	ئاده	== == مفرد مؤنث

ویژگی های کاربردی :

۱- این ضمائر هم به عنوان هسته و هم به عنوان وابسته به کار می روند .

ته نیای حه قیقی نه ردی بشانو

من و تو جه دهس من و تو سانو^۱

تو بی تو لوتفت په ی من زیاد بو

من بی من پوحم وه خزمهت شاد بو^۲

مهوله وی

تبصره ۱- (ته من / ramen) صورت دیگری از ضمیر اشاره (من / men)

است :

جوانی! ناخ ، په ری تو ، داخ جه پیری

ته من ، په ی تو زویریمه ن ، زویری^۳

سه یدی

تبصره ۲- در گذشته به جای ضمیر (من / men) ، ضمیر (ته ز / saz) و به

جای (تو / tō) ضمیر (ته / teh) هم کاربرد داشته است :

ته ز ئورومون مه کانم بی و وه لاتم

سه روو (پیری) خوای گیره ن خه لاتم^۴

ته فره زا ده ی زه کات وو نازه نینیت

ته زیچ ده رویش وو ته ، سا ده ، زه کاتم^۵

سه یدی

^۱ - tanyây haqiqi nardê beşânō // men w tō ja das men w tō sâno

^۲ - tō bē tō lotfet pay men zeyâd bō // men bē men rōhem wa xezmat şâd bō

^۳ -jewânî ! şax , parê tō , dâx ja piri // ramen , pay tō zewiriman , zewiri

^۴ - saz rōrômôn makânem bē w walâtem // sar u (piri) xewây gêran xalâtem

- teh farzâ day zakât u nâzaninit // razič darwiş u teh , sâ da zakâtem

۲- در بعضی مواقع این ضمائر، نشانه‌ی تأکید را می‌پذیرند:

منی ته‌نیا مال وامه‌نده‌ی دلته‌نگ

بی‌که‌س بار سه‌نگین پای باره‌ر له‌نگ^۱

ئه‌ر جار جارێ نام چون منی به‌رو

خرق العاده‌تی زاهیر مه‌که‌رو^۲

مه‌وله‌وی

۲- ضمیر مشترک

ضمیر مشترک ضمیری است که برای تمام صیغه‌ها بطور یکسان بکار می‌رود

و در زبان کردیی هه‌ورامی یک لفظ دارد و آن «وئ/ wē» است.

کاربرد ضمیر مشترک «وئ/ wē»

۱- این ضمیر برای همه صیغه‌ها به طور یکسان بکار می‌رود.

۲- این ضمیر کمتر به تنهائی بکار می‌رود، بلکه بعد از آن ضمیرهای متصل

نوع اول «م/ m، ت/ t، ش/ š، ما/ n mā، تا/ n tâ، شا/ n ša» می‌آیند و تأکید هم دارد.

مفرد ← ویم (wēm) - ویت (wēt) - ویش (wêš)

جمع ← ویمان (wēmân)

وه‌شه‌ی به‌خه‌زان، په‌ی ویش، مه‌بو زه‌رد^۳

ئه‌و جه‌ واده‌ی ویش، من جه‌ تاوی ده‌رد^۳

بی‌سارانی

^۱ - meni tanyâ māl wāmanday deítang // bê kas bâr sangin pêy bârbar lang

^۲ - çar jâr jârê nâm çon menê barō // xerq al?âdatê zâhêr makarō

^۳ - wašîlay ba xazân, pay wêš mabō zarđ // çaw ja wâday wêš, men ja tâwi dard

حهیرانی ، ئه‌و بيم ، من ، ویم شی جه ویر
پی ته‌ور ، بيم خه‌مناک ، په‌ژاره و دلگیر^۱
سه‌یدی

جه‌ور و سته‌م و ده‌ردی زه‌مانه
نه‌ک دۆس ، ویم جه ویم ، که‌رده‌ن بی‌گانه^۲
سابیر سه‌عیدی

۳- این ضمیر اگر به تنهایی بکار رود بر شخص معینی دلالت نمی‌کند:
وئ ئه‌رمانای. (wē ʔarmânây)
وئ گرتە‌ی. (wē gertay)

نه‌چیرئ دل پیکیان ، وئ تلانشه‌ن
چه‌م هه‌ر نه‌زانش چه‌م په‌یکانشه‌ن^۳
سابیر سه‌عیدی

۴- این ضمیر نقش‌های اسم را می‌پذیرد: [← بخش سوم]
فاعل ← ویم واتە‌ن . wēm wâtan.
متمم ← به ویش واتم . ba wêš wâtem.
مضاف الیه ← یانه‌و ویم . yâna w wēmâ.

^۱ - hayrâni saw bim, men, wēm šî ja wir // pi tawr, bim xamnâk, pažâra w dełgir

^۲ - jawr u setam u dardi zamâna // nak dōs , wēm ja wēm , kardan bēgâna

^۳ - načiri deł pêkyân , wē telânešan // čam har nazânâš čam paykânešan

۳- ضمیر اشاره

ضمیر اشاره ضمیری است که برای اشاره به کار می رود و سه نوع است :

۱- اشاره به نزدیک

۲- اشاره به دور

۳- اشاره به متوسط (نه دور ، نه نزدیک)

ضمایر اشاره‌ی مذکر برای مذکر و ضمایر اشاره‌ی مؤنث برای مؤنث بکار می‌روند ، ولی ضمایر اشاره‌ی جمع از نظر مذکر یا مؤنث بودن با هم تفاوتی ندارند .

جمع		مؤنث		مذکر		ضمیر
ئینی	ئیدی	ئینی	ئیده	ئینه	ئید	اشاره به
ɣine	ɣēḏe	ɣinē	ɣēḏa	ɣina	ɣēḏ	نزدیک
ئانی	ئادی	ئانی	ئاده	ئانه	ئاد	اشاره به
ɣâne	ɣâḏe	ɣânē	ɣâḏa	ɣâna	ɣâḏ	متوسط
ئوونی	ئوپی	ئوونی	ئوه	ئوونه	ئهو	اشاره به
ɣune	ɣawe	ɣunē	ɣawa	ɣuna	ɣaw	دور

ئینه ، سه‌یلی چه‌م ، ئانه ، غه‌ریبی

ئانه ، سفته جه‌رگ حازر که‌رده‌ش بی^۱

مه‌حزوون

شی ئهو سه‌فا و سه‌یر ، دیدنه‌ن جارار

لوا ئهو دووری ئهو وه سل یاران^۲

^۱ - ɣina , sayli çam , ɣâna , ɣaribi // ɣâna , sefta jarg hâzer kardaş bi

^۲ - şî ɣaw safâ w sayr , diðan e yârân // lewâ ɣaw duri ɣaw wasl e yârân

نید نه ټو ده ورهن ، هدر ماما و مهویه رد

ټهم جار وه راسی ، چه پگهر د شانا نه رد^۱

مهوله وی

ټه گهر ټاډه بهروم ، وه شما ، مده و ساز

ولی با مردم نادان نسازم^۲

سهیدی

کاربرد ضمائر اشاره :

۱ - این ضمائر نقش های اسم را می پذیرند .

۲ - هنگامی که صیغه های جمع این ضمائر ، در نقش نهادی بکار روند شناسه های فعل به آخر آنها اضافه می شود.

ټانپشا واتهن .
ṣāniṣā wātan

ټیدپشا کیاستهن .
ṣēdiṣā keyāstan

۳ - ضمیر اشاره ی نزدیک و متوسط مفرد مذکر ، هنگامی که نقش متمم را داشته باشد حرف « ی/i - ی/y » به آخر آن افزوده می شود.

به ټاډی واتم .
ba ṣāḍi wātem

چه نی ټینه ی ټامانی .
čani ṣinay ṣāmānē

۴ - این ضمائر با حرف ربط « یچ / ič/ yč » ترکیب می شوند :

ټاډ یچ ټاما .
ṣāḍič ṣāmā

ټینه یچ ټاما .
ṣinayč ṣāmā

^۱ - ṣēd na ṣaw dawran har mama w mawyard // ṣam jār wa ṣāsi čapgard ṣānā nard

^۲ - ṣagar ṣāḍa barōm waṣmā , meḍaw sâz // wali bâ mardōm e nādān nasāzam

تۆ مه‌ینه‌ت کیش بی ، ئه‌ویچ وه خه‌م بۆ

تۆ چون په‌روانه ، ئه‌و وینه‌ی شه‌م بۆ^۱

ئیدّیچ وه قسمه‌ت (ابن سلام) بۆ

من وه‌ی ده‌رده‌وه ، ده‌ورئ دنیام بۆ^۲

وه‌لی دیوانه

تبصره (۱): در مفرد مؤنث نشانه‌ی مؤنث (ه / a) بعد از حرف ربط

« یچ / ič / yč » آورده می‌شود.

ئادّیچه ئاما . řadiča řamâ

ئینیچه ئاما . řinēča řamâ

تبصره (۲): [یه / ya] صورت دیگری از ضمیر اشاره [ئینه / řina] است :

یه ئه‌حمه‌د واته‌ن به‌ی گشت ئه‌ندووه

ئیسه سه‌رنیان وه بان گلکۆوه^۳

ئه‌حمه‌د به‌گ کۆماسی

^۱ - tō maynat kēš bi , řawič wa xam bō // tō čon parwāna řaw wēnay řam bō

^۲ - ředič wa qesmat řebn e salām bō // men way dardawa , dawrē denyām bō

^۳ - ya řahmad wātan bay gešt řanduwa // řisa sar neyân wa bân gelkōwa

۴ - ضمير پرشي

ضميري است که برای پرسش کردن درباره ی کسی ، چیزی و بکار می رود :

کام (kām) — چیش (čēš) — چی (čī) — که ی (kay)
 چه نی (čani) — چنی (čeni) — کو (kō) — چن (čen)

کافی یه ن ، مه جزوون ! نه فسورده ی دلپیش

کی دنیاش دا سهر ، یاوا کامی ویش ؟^۱

تو چیش مزانی ، زنده گیم جه ی وەر ؟

چته وەر ، ویاران جه لای نهو دلپهر^۲

میرزا نهو لقادر

مه رحه با ، کو ، ملی جه سایه بانئ ؟

کینی ، چکوه ، دمای چهن ثانی ؟^۳

مه حمودپور

^۱ - kâfiyan , mahzun ! rafsōrday delîrêš // kē denyâš dâsar , yâwâ kâmi wêš ?

^۲ - tō čēš mezâni , zendagim jay war // četawr , weyârân ja lây saw delbar

^۳ - marhîbâ , kō , meli ja sâya bânê ? // kēni , čekōwa , demây čaň rânê ?

۵ - ضمیر تعجبی

ضمیری است که حالت تعجب و شگفتی را نشان می‌دهد:

چه (če) ← چ وه‌شا! če wašâ

چن (čeñ) ← چن وه‌شا! čeñ wašâ

ئو (ro) ← ئو ئاماوه! ro řâmâwa

به‌خ (bax) ← به‌خ چا گولیه! bax čâgoiřya

ته‌حا (taĥâ) ← ته‌حا چی وایه! taĥâ ċi wâya

وه‌شی چ وه‌ش بی، وه‌شی های وه‌شی

وه‌شی وه‌ش، وه‌ش بی، وه‌ش جه ده‌س به‌رشی^۱

بیسارانی

۶ - ضمیر مبهم

ضمیر مبهم ضمیری است که به‌طور نامشخص و مبهم بر افراد و چیزهای نامعین دلالت نماید:

هیچ (hiċ) - هیچ کام (hiċ kâm) - که‌سنی (kasē) - گرد (gerd)

هه‌ر که‌س (har kas) - بری (beřē) - نه‌ختی (naxtē) - هین (hin)

که‌منی (kamē) - کزچی (kōċē) - کابرا (kāberâ) - باعزی (bâ?zē)

ئیدوئه‌و (řēd w řaw) - فلانی (felâni) - فیسار (fisâr) - یارو (yârō)

هه‌رچی (har ċi) ...

^۱ - waši ċe waš bē , waši ĥây waši // waši waš , waš bē , waš ja das barši

هەرچی دیت وه چه‌م شی وه سه‌فه‌ر دا

هەرچی موینی ، ها ، نه‌گۆزه‌ردا^۱

که‌س حالی نه‌بی ، وه هیچ نه‌فاما

ئه‌و په‌ی چیش ویه‌رد ئیڤ په‌ی چیش ئاما^۲

مه‌وله‌وی

۷- ضمیر شمارشی

ضمیر شمارشی (عدد) آن است که برای شمارش بکار می‌روند و سه‌نوع

است :

الف (اعداد اصلی :

یو (yō) - دوی (dewe) - یه‌ری (yarē) - چوار (čewâr) ...

هه‌ن بالای هه‌ر شه‌خس غالب وه پای ویش

حه‌فت یا شه‌ش و نیم ، هیچ نه‌بو ئه‌ندیش^۳

سپ ماهه‌ی هامن دو قه‌ده‌م چوار شه‌ش

پائیز هه‌شت و ده ، دوانزه بی‌غه‌ش^۴

ده و دوانزه و هه‌شت په‌ی و زمستان

شه‌ش و چوار و دوو ، وه‌ه‌اره‌ن یه‌کسان^۵

^۱ - har çi dit wa čam ši wa safardâ // har çi mewēni , hâ , na gōzardâ

^۲ - kas hâlî nabi , wa hič nafâmâ // saw pay čēš weyard sêd pay čēš sâma

^۳ - han bâlây har šaxs yâleb wa pâ y wêš // haft yâ šaš o nim , hič nabō sandiš

^۴ - sê mâhay hâmen du qadam čewâr šaš // pâriz hašt u da , dewânza bē yaš

^۵ - da w dewânza w hašt pay w zemestân // šaš u čewâr u du , wahâran yaksân

ب) اعداد ترتیبی - که بر دو نوع است :

نوع اوّل :

ئه‌وه‌ل (sawal) - دوم (dewem) - یه‌رم (yarem) - چوارم (čewârem) ...

نوع دوّم :

ئه‌وه‌لین (sawalîn) - دومین (dewemin) - هه‌شتمین (haštemin) ...

ج) اعداد توزیعی :

چوار چوار (čewâr čewâr) - په‌نچ په‌نچ (panč panč) - ده ده (da da) ...

مۆباره‌ک بادّی ، که‌ردی یۆ به یۆ

جه‌ژن و وه‌شیه‌ن دووباره‌جه‌ نو^۱

یاوه‌ره‌ورامی

۸ - ضمیر ملکی

ضمیر ملکی مالکیت یا تعلق را می‌رساند و یک لفظ دارد :

← هن (hen)

ئا باخه ، هن ووکین؟

sâ bâxa hen u kên ?

- آن باغ از آن کیست ؟

هن وو بابایما.

hen u bâbâymâ

- مال پدر بزرگم است .

تبصره - در بعضی مواقع کلمه « مأل / mâl » به عنوان ضمیر ملکی بکار

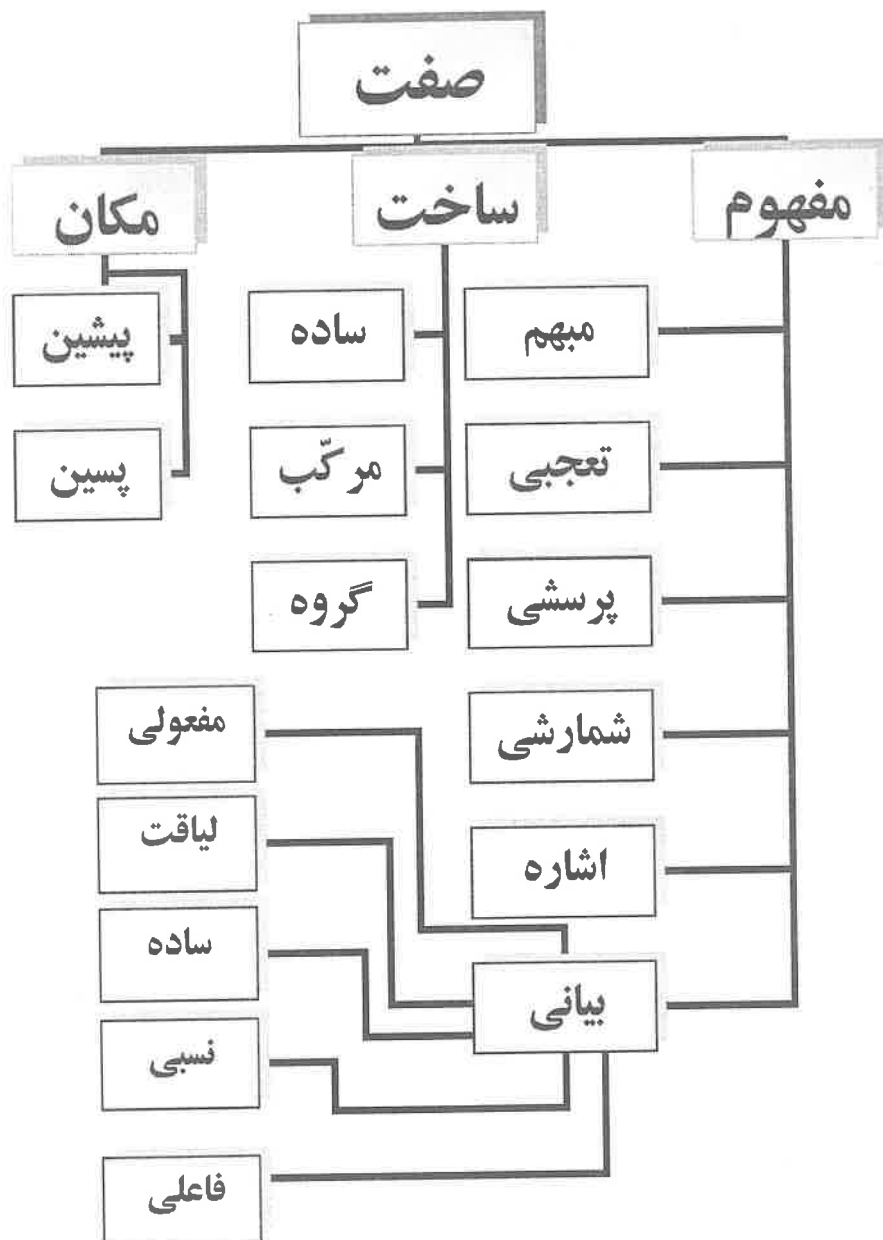
برده می‌شود.

^۱ - möbârak bâdi , kardê yô ba yô // jažn w wašîyan dubâra ja nô

فصل چهارم

صفت و انواع آن

صفت

صفت کلمه‌ای است که بیان کننده‌ی حالت ، مقدار ، شماره ، چگونگی و مواردی دیگر : از اسم ، قید ، فعل و یا صفت دیگری است و کلمه‌ای که صفت درباره آن ، توضیحی می‌دهد « موصوف » نام دارد .

چوار گولې سوورې ← چوار + گول^۶ + سوور^۷ + ې
 صفت موصوف صفت

صفت از دیدگاههای گوناگون دارای تقسیماتی است :

- ۱- از حیث مفهوم : صفت بیانی ، اشاره ، پرسشی ، شمارشی ، تعجبی و مبهم
- ۲- از حیث ساخت : صفت ساده ، مرکب و گروه وصفی
- ۳- از حیث تقدم و تأخر نسبت به موصوف : صفت پیشین و صفت پسین .

صفت بیانی

صفت بیانی ، صفتی است که یکی از ویژگی‌های موصوف را بیان می‌کند ؛

با بیان یکی از موارد ذکر شده ، نوع یا چگونگی موصوف یعنی (قه‌له‌م) روشن می‌شود.

انواع صفت بیانی

صفت بیانی ، صفتی است که بیان‌کننده‌ی یکی از ویژگی‌های موصوف از قبیل : شکل ، رنگ ، حجم ، مقدار ، ارزش و ... می‌باشد و انواعی دارد که عبارتند از : الف) ساده ب) فاعلی ج) مفعولی د) نسبی ه) لیاقت

الف) صفت ساده :

صفت ساده نشان‌دهنده چگونگی موصوف است ، مانند :

golî sur	gul a sur	گولی <u>سوور</u>
yânay barz	ban@ berz	یانه‌ی <u>به‌رز</u>
hanâri şîrin	hinora şîrin	هه‌ناری <u>شیرین</u>

ب) صفت فاعلی:

صفت فاعلی صفتی است که بر انجام دهنده ی کار و یا دارنده ی حالتی دلالت می کند و با شیوه های مختلف ساخته می شود:

۱- اسم + بن مضارع

نان + په چ ← نانپه چ

تالان + که ر ← تالانکه ر

که ل + کوش ← که لکوش

که ل + په ی ← که ل به ر د ش مزانی

سه یادی که لکوش مه ر دهن به جوانی^۱

سه ر که لا گیر دی به رنه شا بازی

تا یاوا پیوه ئاواته وازی^۲

۲- اسم + ده ر (dar)

به ش + ده ر ← به ش ده ر

گوش + ده ر ← گوش ده ر

۳- اسم + گیر (gir)

دز + گیر ← دز گیر

ده س + گیر ← ده س گیر

۴- اسم + دار (dâr)

باخ + دار ← باخدار

یانه + دار ← یانه دار

دو و کان + دار ← دو و کاندار

^۱ - kalê pay kalâ bardê mezâni // sayâdi kalîkôş mardan ba jwâni

^۲ - sar kalâ gêrdê barnaşâ bâzê // tâ yâwâ ba yôy řawâtawâzê

۵- اسم + کار (kâr)

řō + kâr → řōkâr

پۆ+کار ← پۆکار

šaw + kâr → šawkâr

شه‌و+کار ← شه‌وکار

۶- اسم + گهر (gar)

řâsen + gar → řâsengar

ئاسن+گهر ← ئاسنگهر

mes + gar → mesgar

مس+گهر ← مسگهر

۷- اسم + هوان (awân)

bâx + awân → bâxawân

باخ+هوان ← باخه‌وان

kaš + awân → kašawân

کەش+هوان ← کەشه‌وان

گولشەن کەرد بە تۆز بەد‌اش بە هەمدا

ره‌وان بێ ، باخه‌وان ، ئه‌سرین نه‌ چه‌مدا^۱

سه‌یدی

۸- اسم + چی (či)

qâfla + či → qâflači

قافله‌+ چی ← قافله‌چی

jâr + či → jâr či

جار+ چی ← جارچی

به‌ئێ جارچیان ، نه‌ورۆز جار مه‌دان

جاری پادشایی ، نه‌و وه‌هار مه‌دان^۲

سه‌یدی

شێعر وێم ته‌ نه‌خوای سه‌متوور سازێ

لێده‌ر، سا ، نه‌یچی ! هه‌رتاریش گازی^۳

مه‌وله‌وی

¹ - goîšan kard ba tōz bedâš ba hamdâ // řawân bē , bâxawân , řasrin na čamdâ

² - baîř jârčeyân , nawrōz jâr madân // jârē pādšâyi , naw wahâr madân

³ - šē?r e wēm tanxây samtur e sâzē // lēdar , sâ nayči ! har târēš gâzē

سه‌دای ئاسیاوچی مه‌یۆ په‌یاپه‌ی

ئاساو خالی یه‌ن نه‌وبه‌ته‌ن ، سا ، ده‌ی^۱

مه‌وله‌وی

۹- بُن مضارع + ۱ (â)

zân + â → zânâ

زان + ۱ ← زانا

dân + â → dânâ

دان + ۱ ← دانا

parsâ ba w dânâ ba .

په‌رسا به و دانا به .

۱۰- صفت + بُن مضارع

fera + dō → feradō

فره + دۆ ← فره‌دۆ

fera + zân → ferazân

فره + زان ← فره‌زان

kam + wân → kamwân

که‌م + وان ← که‌م‌وان

۱۱- ب / be + بُن مضارع

be + zân → bezân

ب + زان ← بزبان

be + šōr → bešōr

ب + شۆر ← بشۆر

۱۲- پیشوند + بُن مضارع

nâ + šenâs → nâ šenâs

نا + شناس ← ناشناس

na + zân → na zân

نه‌ + زان ← نه‌زان

۱۳- بُن مضارع

خیز ← (xēz)

ریز ← (rēz)

په‌یک به‌ری عاشق نیمه‌ شه‌وان خیز

بۆی نافه‌ی ته‌تار ، نه‌ پۆی سارا ریز^۲

سه‌یدی

^۱ - sadây řâsyâwçi mayō payâpay // řâsâw xâliyan nawbatan sâ day

^۲ - payk bari ?âseq nima řawân xēz // bōy nâfay tatâr , na řōy sârâ řēz

یادآوری: در زبان کردیی هه‌ورامی صفات مؤنث با صفات مذکر تفاوت دارند؛ یعنی صفات مؤنث دارای نشانه‌ی تأنیث (a / e) می‌باشند بنابراین هریک از نمونه‌های ذکرشده از شماره ۱ تا ۱۳ برای مذکر به کار می‌روند و اگر برای مؤنث به کار روند، لازم است نشانه‌ی تأنیث (a / e) به انتهای هریک افزوده شود، مانند:

nân + pač + a → nânpača

نان + په‌چ + e ← نانپه‌چه

یا

nâna + pač + a → nânapača

نانه + په‌چ + e ← نانه‌په‌چه

yâna + dâr + a → yânadâra

یانه + دار + e ← یانه‌داره

fera + zân + a → ferazâna

فره + زان + e ← فره‌زانه

na + zân + a → nazâna

نه + زان + e ← نه‌زانه

...

ج) صفت مفعولی

صفت مفعولی (اسم مفعول) ، صفتی است که کاری بر آن واقع شده باشد و به صورت‌های زیر ساخته می‌شود:

۱ - صفت مفعولی مذکر:

۱/۱ - مصدر متعدی با حذف (ی/ y) مصدری :

kōštay → kōšta	کوشته‌ی ← کوشته
karday → kardā	که‌رده‌ی ← که‌رده
weyardā → weyardā	ویه‌رده‌ی ← ویه‌رده

من پروانه‌ی شوق «شهم» جه‌مالینکم

کوشته‌ی ننگای ناز سوسن خالینکم^۱

وه‌لی دیوانه

هیچ مه‌شو وه شون که‌رده‌ی ناکه‌رده

بویه‌ر جه ته‌قسیر که‌رده‌ی ویه‌رده^۲

میرزا ئولقادر پاوه‌یی

نیسه ، لیلایی ، گرتن دوو دیده

خه‌لوه‌تن ، سا بو ئه‌ی به‌رگوزیده^۳

مه‌وله‌وی

۱/۲ - بن مضارع + (یا/ yâ)

تاشای ← تاش + یا ← تاشیا tāšây → tâš + yâ → tâšyâ

کیانای ← کیان + یا ← کیانیا keyânây → keyân + yâ → keyânyâ

^۱ -men parwânay šawq “ šam “ jamâlêkem // kōštay nêgây nâz sosan xâlêkem

^۲ - hiç maşo wa şon karday nâkardā // bewyar ja taqsir karday weyardā

^۳ - rîsa , lîlâyî , gertan du dîdā // xalwatan , sâ bô say bar gozîdā

۱/۳ - اسم + بُن مضارع

das + pač → daspač

دهس + په‌چ ← ده‌سپه‌چ

pâ + šêl → pâšêl

پا + شیل ← پاشیل

۱/۴ - پیشوند + مصدر مرخم (صفت مفعولی ساده) :

wâ + manda → wâmanda

وا + مه‌نده ← وامه‌نده

bar + keryâ → barkeryâ

به‌ر + کریا ← به‌ر کریا

منی ته‌نیا مال وامه‌نده‌ی دلته‌نگ

بی‌کەس بار سه‌نگین پای بار به‌ر له‌نگ^۱

مه‌وله‌وی

۲ - (مؤنث) :

۲/۱ - بن ماضی + (ی̄ / ِ)

kōštay → kōšt + ē → kōštē

کو‌شته‌ی ← کو‌شت + ی̄ ← کو‌شتی̄

۲/۲ - بُن مضارع + (ی̄ / ی)

kōštay → kōš + yē → kōšyē

کو‌شته‌ی ← کو‌ش + ی̄ ← کو‌شی̄ی

کیانای ← کیان + ی̄ ← کیانی̄

keyânây → keyân + yē → keyânyē

۲/۳ - اسم + بُن مضارع + ه

das + pač + a → daspača

دهس + په‌چ + ه ← ده‌سپه‌چه

pâ + šêl + a → pâšêla

پا + شیل + ه ← پاشیله

۱/۴ - پیشوند + صفت مفعولی ساده :

wâ + mandē → wâmandē

وا + مه‌ندی̄ ← وامه‌ندی̄

bar + keryē → bar keryē

به‌ر + کری̄ی ← به‌ر کری̄ی

^۱ - meni tanyâ mâl wâmanday deltang // bê kas bâr sangin pây bârbar lang

(۵) صفت نسبی

صفت نسبی ، صفتی است که کسی یا چیزی را به کسی یا چیزی دیگر نسبت می‌دهد و نحوه‌ی ساخت آن به شرح زیر می‌باشد :

۱- اسم + ی / i

mariwân + i → mariwâni

مهریوان + ی ← مهریوانی

hawâr + i → hawâri

هه‌وار + ی ← هه‌واری

۲- اسم + ین / in

yaw + in → yawin

یه‌و + ین ← یه‌وین

tawan + in → tawarin

ته‌ون + ین ← ته‌ونین

نهامی دار وه‌زان وه‌ختی سه‌ه‌ردا

مه‌تای زه‌رین قه‌با که‌رده‌ن نه وه‌ردا^۱

سه‌یدی

۳- اسم + ه / a

wahâr + a → wahâra

وه‌هار + ه ← وه‌هاره

pâyêz + a → pâyeza

پاییز + ه ← پاییزه

۴- اسم + انه / âna

kōř + âna → kōřâna

کور + انه ← کورانه

žan + âna → žanâna

ژهن + انه ← ژهنانه

۵- ضمیر مشترک + نه / na

wēmâ + na → wēmâna

ویما + نه ← ویمانه

^۱ - namâmi dâr wazân waxti sahardâ // matây **zřřin** qabâ kardan nawadâ

وێتا + نه ← وێتانه wētâ + na → wētâna

۶- اسم + ینه / ina

دو + ینه ← دوینه dew + ina → dewina

شه‌له‌م + ینه ← شه‌له‌مینه šalam + ina → šalamina

* * *

هـ) صفت لیاقت

صفت لیاقت ، شایستگی موصوف را نشان می‌دهد و به شیوه‌های زیر ساخته می‌شود :

۱- مصدر موحم + مه‌نی / mani

واردّه + مه‌نی ← واردّه‌مه‌نی wârda + mani → wârđamani

سوته + مه‌نی ← سوته‌مه‌نی sota + mani → sotamani

۲- مصدر موحم + نی / ni

واته + نی ← واته‌نی wâta + ni → wâtani

که‌رده + نی ← که‌رده‌نی karđa + ni → karđani

نه‌واته‌نیم وات ، نه‌که‌رده‌نیم که‌رد

رام وه سهر مه‌نزل ناهه‌رمانی به‌رد^۱

میرزا شه‌فیع کلیایی

^۱ - nawâtanim wât , nakarđanim karđ // řâm wa sar manzeľ nâfarmâni bard

انواع صفت از نظر ساخت

صفت از حیث ساخت و ترکیب به سه نوع زیر تقسیم می‌شود:

الف) صفت ساده

صفت ساده، صفتی است که تنها دارای یک جزء است و نمی‌توان آن را به اجزای دیگری تقسیم کرد؛ مانند:

خاس (xâs) - خراب (xerâb) - ژیر (žir) - شیت (šêt) - شیرین (širin)

ب) صفت مشتق

صفت مشتق، آن است که از یک جزء معنی دار و یک جزء بی معنی ساخته شده باشد؛ مانند:

زان + ا ← زانا

zân + â → zânâ

ئاسن + گه ← ئاسنگه‌ر

řâsen + gar → řâsengar

باخ + هوان ← باخهوان

bâx + awân → bâxawân

ج) صفت مرکب

صفت مرکب، صفتی است که از دو جزء معنی دار ترکیب شده باشد و هر دو جزء آن به تنهایی دارای معنی باشند.

پا + شیل ← پاشیل

pâ + šêl → pâšêl

دهس + گیر ← دهسگیر

das + gir → dasgir

ههرمان + کهر ← ههرمانکه‌ر

harmân + kar → harmânkar

علاوه بر اقسام ذکر شده ، صفت به صورت‌های دیگری هم تقسیم می‌شود :

صفت یا جامد است و یا غیر جامد (مشتق) :

صفت جامد، آن است که ریشه‌ی فعلی نداشته باشد ؛ مانند :

خاس (xâs) - گه‌وره (gawra) - وه‌ش (waš) - بیکار (bēkâr)

صفت غیر جامد (مشتق) ، صفتی است که از بُن فعل ساخته می‌شود ؛ یعنی ریشه‌ی فعلی دارد ؛ مانند :

کوشیا (kōšyâ) - نانپه‌چ (nân pač) - تالانکه‌ر (tâlân kar)

یادآوری - با آوردن یکی از پیشوندهای منفی ساز به ابتدای صفت ، صفت به یک صفت منفی تبدیل می‌شود که حالت و چگونگی را از موصوف سلب و نفی می‌کند ؛ مانند :

بیکار (bēkâr) - بیده‌نگ (bēdang) - ناکام (nâkâm) - بی‌ده‌س (bēdas)

درجات صفت بیانی

صفت بیانی از نظر درجه و سنجش سه نوع است :

الف (صفت مطلق ؛ صفتی است که تنها حالت و چگونگی موصوف را بدون مقایسه کردن با موصوف دیگری بیان می‌کند :

به‌رز (barz) - نزم (nezem) - وه‌ش (waš) - گولاله (gōlâla)

وردی (werdi) - گه‌وره (gawra) - زانا (zânâ) - سوور (sur)

ب (صفت برتر (تفضیلی) ؛ صفتی است که یک موصوف را بر موصوف دیگری برتری می‌دهد و علامت آن «ته‌ر/ tar» است که به پایان صفت مطلق افزوده می‌شود :

barz + tar → barztar

به‌رز + ته‌ر ← به‌رزته‌ر

waš + tar → waštar	وہش + تہر ← وہشتر
gōlāla + tar → gōlālatar	گولالہ + تہر ← گولالہ تہر
werdi + tar → werditar	وردی + تہر ← وردیتہر

جہوساوہ دیدہم دوور کہوتہن جہ تو

لیلاویش لیلہن لیلاوتہر^۱

بیسارانی

ج (صفت برترین (عالی) ؛ صفتی است کہ موصوفی را در صفتی مشترک بر
 ہمہی موصوفہای ہمجنس برتری می دہد و علامت آن « تہرین / tarin »
 است کہ بہ آخر صفت مطلق افزودہ می شود :

nezem + tarin → nezemtarin نزم + تہرین ← نزم تہرین

waš + tarin → waš tarin وہش + تہرین ← وہش تہرین

یادآوری - گاهی صفت تفضیلی ہمراہ با کلمہ (گردی / gerdi) می آید و
 مانند صفت عالی ، موصوف را برہمہ موصوفہای دیگر برتری می دہد؛ مانند :
 hiwâ ja gerdi barztarâ . ہیوا جہ گردی بہرزتہرا .

کاربرد صفت بیانی (مطلق ، برتر ، برترین)

الف - معمولاً صفت مطلق و صفت برتر (تفضیلی) پس از موصوف می آیند :

golī sur گولی سوور

yânay gawratar یانہی گہورہ تہر

ب - صفت عالی پیش از موصوف می آید :

neziktarin kas ba men tōni . نزدیک تہرین کہس بہ من تونی .

waštarin řang, řangi sawzâ . وہش تہرین رہنگ، رہنگی سہوزا .

^۱ - jaw sâwa didam dur kawtan ja tō // lēlâwiš lēlân lēlâwtar mabō

یادآوری - موصوفی که بعد از صفت عالی می‌آید اگر مفرد باشد هیچ چیزی مابین صفت عالی و موصوف قرار نمی‌گیرد، مانند:

مەریوان وەشتەڕین شارا . mariwân waştarin sârâ .

اما اگر موصوفی که بعد از صفت عالی می‌آید جمع باشد بین صفت و موصوف حرف [و] که نشانه‌ی اضافه است آورده می‌شود و در نتیجه موصوف نقش مضاف الیه به خود می‌گیرد:

مەریوان وەشتەڕین و شارەکان . mariwân waştarin u sârakân .

انواع صفت غیر بیانی

۱- صفت اشاره: کلمات اشاره‌ای که به همراه اسم بکار برده می‌شوند صفت اشاره نامیده می‌شوند و در زبان کردیی هه‌ورامی چهار لفظ است:

الف) - ئی (ʔi) - برای اشاره به کسی یا چیزی که نزدیک است.

ئی پیا (ʔi pyâ) - ئی ژهنی (ʔi žanē) - ئی کتیه (ʔi ketēba)

ئەر ئی دل سهرده ، پیری نه‌که‌رده‌ن

پهری چیش خاترش ، یار چیمه سهرده‌ن^۱

سه‌یدی

ب) - ئا (ʔâ) - برای اشاره به کسی یا چیزی که نه دور است و نه نزدیک ، بلکه در حد فاصلی بین دور و نزدیک قرار دارد.

ئا گوله (ʔâ gola) - ئا که‌شه (ʔâ kaša) - ئا شه‌وه (ʔâ šawa)

یا خوا ئا که‌له ، هۆرکنیۆ جه بن

به‌شکه‌م ، دهر که‌وی نووری دیده‌ی من^۲

فولکلور

ج) - ئوو (ʔu) - برای اشاره به کسی یا چیزی که در فاصل دور قرار دارد.

ئوو ماشینه (ʔu mâšîna) - ئوو یانه (ʔu yâna) - ئوو دره‌خته (ʔu deraxta)

د) ئهو (ʔaw) - برای اشاره به دور که بیشتر در نوشته‌های ادبی کاربرد دارد.

ئهو راز ، ئهو ناز ، ئهو قه‌وس ، ئهو خه‌ده‌نگ

بی‌ه ، هه‌ن ، مه‌بۆ ، مه‌گینا جه ره‌نگ^۳

مه‌وله‌وی

^۱ - ʔar ʔi deî sarđya , piri na kardān // parē čēš xātereš , yār čēma sarđan

^۲ - yâ xewâ ʔâ kala , hōr kenyō jab en // baškam , darkawē nuri diday men

^۳ - ʔaw rāz , ʔaw nāz ʔaw qaws , ʔaw xadang // beyan , han , mabō , magēlā ja řang

نکته - با آیدن صفت های اشاره ، به استثناء کلمات مختوم به مصوت های (â / a / e / i / î / ē) به پایان موصوف ، مصوت (e / a) افزوده می شود ، مانند :

ئوو + دره‌خت + ه ← ئوو دره‌خته
صفت اشاره موصوف مصوت

ئا + هه‌وار + ه ← ئا هه‌واره
صفت اشاره موصوف مصوت

۲- صفت شمارشی

اگر اعداد به همراه اسم (معدود) بیابند صفت شمارشی نامیده می شوند و صفت شمارشی سه نوع است :

الف) صفت شمارشی اصلی

اعداد : (یه‌ک / yō - یو / yak) - (دو / du - دووی / dewē)

(یه‌ری / yarē) ... (ده / da) ... (هه‌زار / hazâr) ...

مه‌عدوو می! که‌ر ده‌ی به‌دی هه‌زار ته‌رز

زانووی ئۆمیدت ناوه‌رۆ ئه‌و له‌رز^۱

مه‌وله‌وی

ته‌نخوای دوو دید‌هی په‌مه‌د په‌سیده

دریغ! من پیام دوو‌هه‌زار دید‌ه^۲

دوو چه‌م ئه‌ر سه‌د^۳ سال ته‌ماشاکه‌ران

که‌ی تاوان سێر ، سه‌یر ، بالات بکه‌ران؟^۳

سه‌یدی

^۱ - ma?dumi ! karday badi hazâr tarz // zânuy şõmidet nâwarõ şaw larz

^۲ - tanxây du دیدay ramad rasida // derēy ! men beyâm duhazâr dida

^۳ - du çam şar sađ sâl tamâşâ karân // kay tâwân sêr , sayr , balât bekarân ?

ب) صفت شمارشی ترتیبی

صفت شمارشی ترتیبی اعدادی هستند که مرتبه‌ی معدود را نشان می‌دهند و عبارتند از :

یه کهم (yakam) ، دوه‌م (dewam) ، سیوه‌م (sēwam)

یه ک و دوو ، عه‌شق و پیرین ، چیّمه سهردان

سیه‌م پایز ، چۆهاره‌م ناخ و دهردان^۱

سه‌یدی

ج) صفت شمارشی توزیعی

این صفت ، موصوف را به بخشهای برابر تقسیم می‌کند و از تکرار عدد اصلی به دست می‌آید.^۲

یه ک یه ک (yak yak) ، چوار چوار (čewâ čewâr) ، هه‌شت هه‌شت ... (hašt hašt)

چه‌ندی پی ده‌ستور ، که‌باب که‌ردپه‌ریش

تا که ، زامانش ، یه ک یه ک ، بی ساریش^۳

سه‌یدی

^۱ - yak u du , ?aşq u pirin , čēma sardân // seyam pâyez , čōhâram sâx u dardân

^۲ - دستور زبان فارسی (۲) - دکتر حسن انوری / دکتر حسن احمدی گوی ص ۱۶۸

^۳ - čandē pi dastur . kabâb kard parêš // tâ ka , zâmâneš , yak yak , bi sârêš

۳- صفت پرسشی

ضمیرهای پرسشی اگر همراه اسم بیایند صفت پرسشی هستند :

کام (ka) - چه (ča)

ئانه کام دلّه‌ن ویش به دل زانو

چه سودای زوڤفت په‌شێو مه‌مانۆ؟^۱

ئینه چه حاله‌ن ، تو په‌نه‌ت یاوان

چمان ئه‌ندامت ، به تیغ شکاوان؟^۲

سه‌یدی

۴- صفت تعجبی

صفت تعجبی صفتی است که همراه اسم می‌آید و تعجب‌گوینده را

می‌رساند : چ (če) ، عه‌جەب (?ajab)

عه‌جەب باده‌ن ، عه‌جەب هه‌وره‌ن ، عه‌جەب وه‌شت

چ خاس خاس نم مدۆ ، سارا و ده‌ر وو ده‌شت^۳

سه‌یدی

۵- صفت مبهم

ضمیرهای مبهم که همراه اسم می‌آیند و توضیحی نامشخص درباره‌ی

موصوف می‌دهند صفت مبهم نامیده می‌شوند .

هەر (har) - برێ (berē) - که‌مێ (kamē) - کوچێ (kōčē)

چەن وه‌خته‌ن که‌سێ ، نانی نه‌دان پیش

سازان چەنی زۆخ ئیستخانی ویش^۴

سه‌یدی

^۱ - şana kām deſan w-ş ba deſ zânō // ja sodây zōſfet paşew mamânō ?

^۲ - şina ča hâlan , tî wînat yâwân // čemân şandâmet , ba tîy şekâwân

^۳ - ?ajab bâdan ?ajao hawran ?ajab waşt // če xâs xâs nemî medō sârâ dar w daşt

^۴ - čan waxtan kasê , nânê nadân pêş // sâzân čani zōx řestexani wêş

تمرین

در غزل زیر صفت ها را بیابید و انواع آن را بنویسید .

هاره سه خته نی ، هاره سه خته نی

تۆ خۆ کهم قیمهت ، سه نگی سه خته نی

چی بولند ئیقبال ، ساحیب به خته نی

یار ئامان وه لات ، جه هد و جه خته نی

تراشیده ی دهست ، سه ر ئوستادی باش

جهسته ت پور زه خم ، قولنگه ی سه نگ تاش

یادگار ئۆسای ، قه دیم زه مانان

دهس ئاسی دهس کیش ، خیاته ی خانان

چمان تاشیای ، تییشه ی فه رها د بی

دهستت جه نه مام ، داری شه مشاد بی

ئارۆ قیبله و من ، به له نجه و لاره

ته شریفش وه لای ، تۆ ئامان هاره

شیرینه ن نیشته ن ، دانه مه دۆ پیش

هاره ش هار که ردن ، ده ور مه دۆنه ویش

مه گیلۆ به ده و ، چون چه رخی چه پ گه رد

هه یاهووش گه رمه ن ، مه نالۆ جه ده رد

دوو لیمۆی وه ش بۆش ، ته رخی شه مامه

جمه جمشانان ، نه یه خه ی جامه

کهس چون تۆ ئازیز ، جه لای یار نه بی

هاره چی وه شی ، ساچی هار مه بی

تای تورپی زولفان ، سیای عه نبه ر بۆ

سه ر ئاوێز که ردن ، تا ، وه بان ی تۆ

ده خیله ن دهستت ، به دهستی یاره ن

به نجه ش ریش نه یۆ ، هاره هاواره ن

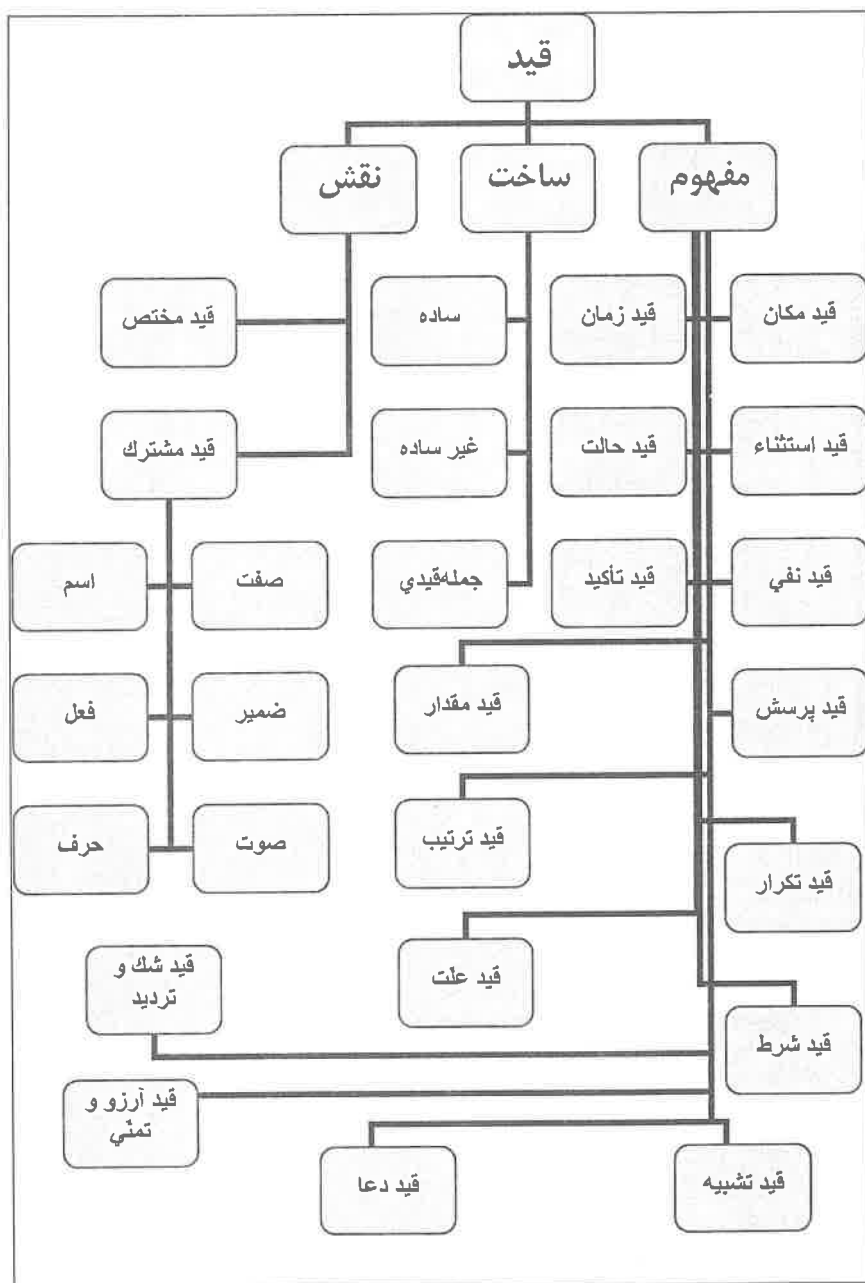
شیرین به سه‌د ناز ، مه‌کیشۆ ده‌سته
دانه مه‌دۆ پیّت ، چون ئاوات واسته
دانه‌ش مه‌سانی چون ستم کاران
مه‌که‌ریش وه گهرڊ ، تووتیای شاران
تاقت شی جه لام ، واتم ئه‌ی هاره
به مه‌ودای ئه‌لماس بای پاره پاره
تۆ ده‌ستی شیرین ، ده‌سته‌کیشته‌ن
ئاواتت بریان ، ناله‌ی چیشته‌ن؟
تۆ په‌نجه‌ی شیرین ، که‌فته‌نت وه سه‌ر
چی ساپیش نه‌بی ، زامانی خه‌ته‌ر
با من بنالوو ، روان تا شه‌وان
زه‌ده‌ی هیجرانم ، درنم بی ده‌وان
هاری هه‌راسان ، هه‌رده‌ی هه‌رده‌ گیل
که‌م ده‌ور ده‌نه ویت ، چون دیوانه‌ی ویل
ئانه شیرینه‌ن ، دولبه‌ر دولستان
دل چیت مه‌سانۆ ، به مه‌کرو داستان
به به‌ینوو به‌قاش هیچ مه‌به خه‌ره
جه‌فاش سه‌د باره‌ن ، وه‌فاش یه‌ک زه‌ره
چه‌نی که‌س تا سه‌ر ، هه‌رگیژ یار نیه‌ن
یاری ساحیب شه‌رت ، وه‌فادار نیه‌ن
کاتی مه‌زانی ، هۆر ئیزا به‌قه‌س
چون بی به‌ینه‌تان ، جه‌تۆش کی‌شا ده‌س
شی به‌ماوای ویش ، ته‌شریف به‌رده‌وه
تۆش ئاستی وه لای ، داخوو ده‌رده‌وه
کوتابی سه‌دا و ، نه‌عه‌رده‌تو ده‌نگت
بی قیমে‌ت گنای ، که‌ساس بی سه‌نگت

به دلّهی پور سۆز ، مهینهت بارهوه
پێچییای به دهرۆ ، دووری یارهوه
ئهوسا چهنی زام ، بێ دهوای خهتەر
مات مهبی ، بێ دهنگ ، جه (سهیدی) بهتەر
سهیدی هۆرامی

فصل پنجم

قید و انواع آن

قید

قید، کلمه‌ای است که مفهوم فعل یا صفت یا کلمه دیگری را در جمله، به زمان، مکان، چگونگی و یا حالتی مقید می‌سازد و لازم به یادآوری است که جمله برای تکمیل معنی نیازی به قید ندارد یعنی؛ می‌توان آن را از جمله حذف کرد. می‌توان قید را از دو دیدگاه مورد بررسی قرار داد:

الف) مفهوم ب) ساخت

الف) - از نظر مفهوم، که خود به چند نوع تقسیم می‌شود:

۱ - قید زمان:

ثارۆ (rârō) - ئه‌وسا (awsâ) - هیزی (hizi) - ئیسه (isa) -

جار جار (jâr jâr) - هیمای (hēmây) - هه‌لای (halây) ...

ثارۆ دیم به چه‌م، نازک ئه‌ندامی

ساوای تهن ته‌راو، تو له نه‌مامی^۱

ئیه جه شومی زه‌مانه‌ی باتل

نازاران یه‌ک یه‌ک لیم مه‌که‌ران سل^۲

بیسارانی

ئه‌ر جار جار نام چون منی به‌رۆ

خرق العاده‌تی زاهیر مه‌که‌رۆ^۳

مه‌وله‌وی

هیمای، جه داخه مه‌سوچۆ ده‌روون

هیمای، مه‌ریتۆ، دیدهم سه‌یلی هوون^۴

سه‌یدی

^۱ - rârō dim ba čam , nâzek çandâmê // sâwây tan tarâw , toîa namâmê

^۲ - isa ja šomi zamânay bâtel // nâzârân yak yak lēm makarân sel

^۳ - çar jâr jâr nâm e çon menê barō // xarq al?âdatê zâhêr makarō

^۴ - hēmây , ja dâxet masöçō darun // hēmây , marêznō , diđam sayli hun

یادآوری - برخی از قیدهای زمان، برای آن که زمان مشخص‌تری را نشان دهند، خود، قید دیگری می‌گیرند، مانند:

ثاڤۆ، نیمه‌پۆ، لوانێ. *çarō nimařō lewânē.*
- امروز ظهر رفتیم.

سه‌وای، وێره‌گا، به‌یدی. *sawây wêragâ baydē.*
- فردا غروب بیاید.

۲ - قید مکان

چینگه (čega) - چاگه (čaga) - دما (demâ) - وه‌لێ (walē)
دلێ (delē) - به‌ر (bar) - سه‌ر (sar) - وار (wâr) ...

گلاراو مه‌رگ، چینگه و چۆگه‌مه‌ن

ده‌خیل ته‌دبیری، جاری نو‌گه‌مه‌ن^۱

مه‌وله‌وی

۳ - قید حالت (کیفیت)

سه‌روه‌ش (sarwaš) - یه‌واش (yawâš) - تن (teñ) - کو‌رانه (kōrâna)

پیاپانه (peyâyâna) - نه‌رم (narm) - ژیرانه (žirâna) ...

په‌ی چیش ماته‌مت، منت که‌رد دل‌سه‌رد^۲

یه‌په‌ی چیش سکه‌کی سیات سفید که‌رد^۲

سه‌روه‌ش مه‌گیلای وه‌ئهی جه‌هان دا

هیچ نه‌شناسای شاه و خانان دا^۳

میرزا شه‌فیع باوه‌بی

^۱ - gelârâw marg , čega w čögaman // daxil tadbirê jârê nögaman

^۲ - pay çêš mâtamet , menet kard delâsard // ya pay çêš sekkay seyât sefid kard

^۳ - sarwaš magelây wa say jahândâ // hiç našnâsây šâh w xânândâ

۴ - قید استثناء

ته‌نیا (tanyâ) - سیوا (siwâ) - بیجگه (bējga) - فه‌قه‌ت (faqat) ...

ئاخ په‌ی خه‌لوه‌تی بدّیام وه‌بی خه‌م

سیوای تو دیدهم که‌س نه‌دّیام وه‌ چه‌م^۱

مه‌وله‌وی

۵ - قید تأکید

ئه‌لبه‌ت (řalbat) - مشیو (mešyō) - حه‌تمه‌ن (řatman)

بی‌ قسه (bē qesa) - بی‌ درو (bē derō) ...

مشیو جه‌ گرد لا زاری و شیوه‌ن بو^۲

جه‌ کام لا ؟ لای دو‌س، کام دو‌س وینه‌ی تو^۳

مه‌وله‌وی

۶ - قید نفی

هیچ (hič) - هیچ وه‌خت (hič waxt) - ئه‌سله‌ن (řaslan) - نه (na)

نا (nâ) - نه‌خه‌یر (na xayr) ...

تو هیچ نیت وه‌ک ته‌نگ بی‌ قه‌راری من^۴

جه‌ ئه‌لوه‌دای سه‌خت شین وزاری من^۵

ئه‌حمه‌د به‌گی کو‌ماسی

1- řax pay řalwatē bedyām wa bē xam // siwây tō diđam kas nadyām wa čam

2 - mešyō ja gerđ lâ zâri w řiwan bō // ja kām lâ, lây dōs, kām dōs wēnay tō

3 - tō hič nit wak tang bēqarâri men // ja řalwadây saxt řin u zâri men

۷ - قید مقدار (کمیت)

دننێ (dennē) - نه‌ختنێ (nextē) - فره (fēra) - کهم (kam)
 کۆچی (kōčē) - نه‌ختالێ (nextâlē)

دننێو خه‌یره، په‌ری من خو نه‌مه‌ندهن

په‌قیبی زیل سیاو، تاکه‌ی جیایی^۱

سه‌یدی

که‌م که‌م که‌ردهن که‌م سۆمای چراخم

په‌ژمۆرده‌ن غۆنچه‌ی گولاله‌ی باخم^۲

جه‌هان ئارا پاوه‌یی

۸ - قید پرسش

چه‌نی (čani) - چیش (čēš) - په‌یچی (pay čī) - په‌ی چیش (pay čēš)
 کۆگه (kōga) - که‌ی (kay) - چی (čī)...

چه‌م په‌ی فهرش پات مۆژه‌ش چون خارهن

به‌لام، چیش که‌رۆ ؟ چارش ناچارهن^۳

چه‌پگه‌رد^۴ جه‌ خاتر ویش هه‌رگیز نه‌ویه‌رد

که‌ی بی جامیمان پرجه‌ باده که‌رد^۴؟

مه‌وله‌وی

^۱ - dennēw xayra parē men xō namandan // řaqibi zēl seyâw , tâkay jeyâyi

^۲ - kam kam kardan kam sômây çerâyem // pažmōrdan yōnčay golâlay bâyem

^۳ - čam pay farš e pāt mōžaš čon xâran // balâm , čēš karō ? čârēš nâčâran

^۴ - čapgard ja xâter wēš hargēz nawyard // kay bē jâmēmân peř ja bâda kard

۹- قید ترتیب

ئەوھل (řewal) - دوم (dewem) ... - دەسە دەسە (dasa dasa)
شۆن بە شۆن (šōn ba šōn) - چین چین (čin čin) ...

چوون ئاھووی خۆتەن، ڕەوێلە ی تەتار

پۆل پۆل نازاران مەبینان قەتار^۱

سەیدی

۱۰- قید تکرار

دیسان (disân) - دووبارە (dubâra) - بەین بەین (bayn bayn)
ھەرچند وەخت جارێ (har čend waxt jârê) ...

زاهیرەن فەلەک کەلەک بەستە بو^۲

دیسان دل^۲ وە تیر دووری خەستە بو^{۲۷}

مەولەوی

۱۱- قید عەت

پە ی ئانە ی (pay řânay) - پۆکی (pōki) - پۆچی (pōči)
چونکە (čonka) - چون (čon) ...

۱۲- قید شرط

ئەگەر (řagar) - پاشەرتێ (pâșartē) - ئەر (řar) - بەشەرتێ (bașartē)

^۱ - čun řâhuy xōtan , řawēlay tatâr // pōlpōl nâzârân mabinân qatâr

^۲ - zâhêran falak kalak basta bō // **disân** del wa tir duri xasta bō

۱۳ - قید شک و تردید

داخۆم (dâôm) - نه‌جۆم (rajôm) - مه‌ره‌جیۆم (marajyôm) -
په‌نگا (rangâ) - شایدا (sâyđâ) ...

داخۆم، دووی دووری کیش، ها، نه‌سه‌ردا

دیسان، من مدۆ وه رووی چه‌مه‌ردا^۱
مه‌وله‌وی

۱۴ - قید تشبیه

پێسه (pēsa) - وینه (wēna) - سا (sâ) - ئاسا (râsâ) ...

په‌شیو وینه‌ی ویم نیشته‌بیم خه‌جل

دیم شادی ده‌س دا نه‌ ده‌روازه‌ی دل^۲

به‌ل، ناکا، نه‌یچی به‌یۆ وه‌ پراوه

وه‌ مه‌قامه‌که‌ی قه‌قنه‌س ئاساوه^۳

مه‌وله‌وی

۱۵ - قید آرزو و تمنی

شه‌للای (şallây)، وه‌شله‌ی (waşlây)، ئوخه‌ی (roxay) ...

ده‌م نیام ده‌مت ساکن بی ده‌ردم

ئوخه‌ی، نه‌ مه‌ردا ده‌مت ماچ که‌ردم^۴

¹ - dâxôm, duy duri kêş, hâ, na sardâ // disân, men medō wa ruy çamardâ

² - paşew wēnay wēm ništa bēm xajel // dim şadi dasdâ na darwâzay del

³ - bal nâkâ nayçi bayō wa rîwa // wa maqâmakay qaqnas rîsâwa

⁴ - dam neyâm damet sâken bi dardem // roxay namardâ damet mâç kardem

وهشله‌یم پاکۆرپه‌ی سه‌وزه دایه‌شه‌ن

دایم گۆش جه‌ ده‌نگ لایه‌ لایه‌شه‌ن^۱

مونه‌کار

ناخ په‌ی خه‌لوه‌تیی بدیام وه‌بیی خه‌م

سیوای تو دیدم که‌س نه‌دیام وه‌ چه‌م^۲

مه‌وله‌وی

۱۶ - قید دعا

خوات چه‌نی (xewât čani) - خواکەرۆ (xewâkarō) - یاخوا (yâ xewâ)

خه‌یر بۆ (xayrbō) ...

خه‌یر بۆ، هم‌ فه‌له‌ک کام خه‌یال که‌ردن

دیسان، من په‌ی شه‌ر وه‌ یاد ئاوردن^۳

مه‌وله‌وی

ئانا تۆلوای به‌ ناره‌زای دل

خوات چه‌نی بۆ مه‌نزل به‌ مه‌نزل^۴

غیراز قیده‌های بیان شده، قیود دیگری در زبان کردیی هه‌ورامی وجود

دارد، اما به‌ موارد ذکر شده فوق بسنده شد.

^۱ - wašlay pâ kōr-ray sawza dāyašan // dāyem gōš ja dang lāya lāyašan

^۲ - xāx pay xāwatē bedyām wa bē xam // siwāy tō diđam kas nadyām wa čam

^۳ - xayr bō, ham falak kām xayāl kardan // disān, men pay šar wa yād šawerdan

^۴ - xānā tō leway ba nārazāy de! // xewāt čani bō manzel ba manzel

ساخت قید

قید به تنهایی (بجز قیود مختص) وجود ندارد اما اگر واژه‌های در میان جمله قید واقع شدند، از نظر ساخت به یکی از صورتهای زیر می‌آیند:

۱ - قید ساده - که تنها یک کلمه است:

خاس (xâs) - به‌رز (barz) - فره (fera) - کم (kam) -
هه‌لای (halây) ...

۲ - قید غیر ساده:

الف) صفت اشاره + اسم

şē + şaw → şēşaw

ئى + شهو ← ئیشه‌و

şō + ga → şōga

ئو + گه ← ئوگه

ب) حرف اضافه + اسم

čani + tō → čani tō

چه‌نى + تو ← چه‌نى تو

ja + şisō → jarişō

جه + ئيسو ← جه‌ئيسو

ج) اسم + صفت

mângē + tar → mângētar

مانگى + تهر ← مانگى‌ته‌ر

sâlê + weyarde → sâlêweyarde

سالى + ويه‌رد ← سالى ويه‌رد

د) اسم + میانوند + اسم

sar + tâ + wâr → sartâwâr

سه‌ر + تا + وار ← سه‌ر تا وار

sar + o + čēr → saročēr

سه‌ر + و + چير ← سه‌ر و چير

ه) جمله قیدی

sagar tō bay, meniç maw.

ئه‌گه‌ر تو به‌ى، منیچ مه‌و.

و) صفت + اسم

čen + sâlê → čensâlê

چن + سالى ← چن سالى

kam + zōr → kam zōr

که‌م + زور ← که‌م زور

قید، علاوه بر این که فعل را مقید می‌کند و توضیحی درباره‌ی آن می‌دهد صفت یا مسند و یا قید دیگری را مقید می‌سازد و توضیحاتی درباره‌ی آنها می‌دهد، مانند:

الف) **قیدِ صفت:** آن است که درباره‌ی یکی از صفت‌های بیانی توضیحاتی می‌دهد:

hawēwa **tamâm** sard. هه‌ویوه ته‌مام سه‌رد!

kenâčēwa **fera** žirana. کناچیوه فره ژیره‌نه.

ب) **قیدِ قید**

hiwâ **fera** xâs dars wânō. هیوا فره خاس دهرس وانۆ.

ج) **قیدِ مصدر**

fera wârday xâs neyâ. فره وارده‌ی خاس نیا.

اقسام قید از نظر نقش قیدی

قید از نظر قید بودن دو نوع است: قید مختص ، قید مشترک

۱ - قید - سبب - قیدی است که همیشه قید است و در جمله هم نقش قیدی دارد، مانند :

هه‌لای (halây) - ره‌نگا (řangâ) - سیوای (siwây) - هه‌میشه (hamiša) -
ئه‌جۆم (řajōm) - دیسان (disân) - پۆچی (pōči) - مشیۆ (mešyō)...

۲ - قید مشترک - کلمه‌ای است که در اصل قید نیست بلکه در میان جمله در نقش قید می‌آید و خود انواعی دارد، که عبارتند از :

الف) اسم (ب) صفت (ج) فعل (د) ضمیر (ه) حرف (و) شبه جمله
الف) اسم:

شه‌و (šaw) ، پۆ (řō) ، ویره‌گا (wēragâ) ، ساحبی (sâhbē) ...
برخی از اسم‌های زمان و مکان به تنهایی و یا همراه صفتی دیگر مانند
« هه‌ر / har ، گرد / gerđ » و صفت‌های اشاره‌ی « ئی / i ، ئا / â » به صورت
قید زمان و قید مکان به کار می‌روند:

هه‌ر پۆی و هه‌ر تاو بۆ واش گه‌رما.

har řewē waratâw bō wâš garmâ .

گرد سالی ئامان به‌لام ئی سال ناما.

gerđ sâlê řâmân balâm řē sâl nâmân .

هه‌ر مانگی نه‌و بۆ حالِم په‌شیوه‌ن

چون هیلال شیوه‌ی ئه‌بروی تۆش پیوه‌ن^۱

مه‌وله‌وی

^۱ - har mângē naw bō hâlem pašewan // çon hêlâl şeway sabroy tōş pêwan

(ب) صفت

یه‌واش (yawâš) - به‌رز (barz) - خاس (xâs) - وه‌ش (waš) - فره‌ته‌ر
(feratar) - که‌مته‌ر (kamtar) ...
هیم‌ن ئی‌نامی وه‌ش منویسو.

hēmen ʔi nāmē waš menwisō.

ئا ژهنی به‌رز قسی که‌رو.

ʔâ žanē barz qesē karō.

صفت تفضیلی که قید واقع شود می‌تواند همراه مفضل علیه «گروه قیدی» را
تشکیل دهند:

جه تو فره‌ته‌ر هه‌رمانه که‌رو.

ja tō feratar harmâna karō.

گشت جه من فیشته‌ر، حالشان فه‌نان

داخم هه‌ر ئیده‌ن، هه‌ر په‌ی من مه‌نان^۱

سه‌یدی

(ج) فعل

ماچی (māči) - گویا (gōyâ)

ماچی ئه‌ویچ ده‌رد هه‌جرانش واردن

یا چون من، بالای نازیز گوم که‌ردن^۲

مه‌وله‌وی

(د) ضمیر

کو (kō) - که‌ی (kay) - چیش (čēš) ...

شمه ئاگولا کو به‌ردی؟

sēma ʔâ golâ kō barde ʔ

^۱ - gešt ja men fištar , hâlešân fanân // dâxem har ʔēdan , har pay men manân

^۲ - māči sawiç darð hējrâneš wârðan // yâ çon men bâlây ʔâziz gôm karðan

(ه) حرف

مه‌ر (mar) - مه‌گەر (magar) - ئیتر (ēter) ..

magar nawâtem ?

مه‌گەر نه‌واتم ؟

ēter nawâči.

ئیتر نه‌واچی.

(و) شبه‌جمله (صوت)

ده‌خیل (daxil) ، ئامان (sâmân) ..

نه‌واتم، ده‌خیل، ئامان، سه‌د ئامان

وێت مه‌ده‌ وه مه‌یل نه‌و توول نه‌مامان^١

مه‌وله‌وی

^١ - na wâtem , **daxil** , sâmân sad sâmân // wêt mada wa mayl naw tuî namâmân

تمرین

در شعر نوزیر، قیدها را یافته و انواع آنها را بنویسید.

هەر جه زوه وه

فره زوو

مه زانو و اچوو که ی؟

به لّام، ویرما، که پاییز بی

تازه، یاوی بیّنی پنه، به ی

وات: « وه شه ویسم تۆنی » !

با وه هار به ی

هه رالّه برهمی، به ربه یا

ئیمه یچ میاومی، به هه نترینی

ئارۆ، سه به ی

وه هار ئاما و بی به پاییز

که پاژه ره ژوو وه زه کا

بی، به گه لّا و

زه ردّ بی و ریزا.....

تۆ کوچت که ردّ

نه دّیه یوه، دما

نه که ردّت، واچی، خواحافیز.....

ئیسه یچ، که دیه یم

شۆن و چنّی، وه هاراره

زارۆلّیه گۆلاله، به دهسته و

چرانیت، وه‌نه‌و

تۆ نه‌دیه‌ی پهم

دیم، زارۆله‌که‌ت

وه‌ردا، گره‌وا

که‌وتی، وه‌لێش

ئاستت، به‌ جیا

نه‌زانام، مه‌نزوورت چیشا

هه‌رچی، من چرانئ و ئاد، گره‌وا

نه‌دیه‌یوه، دما

تا به‌ ده‌نگیوه‌ گۆلاله

نه‌چرا « ئه‌دا »

عبدالله حبیبی^۱

^۱ - کاک عبدالله حبیبی یکی از شاعران جوان و با ذوق اورامان، اهل شهر نودشه می باشد که در شعر نو اورامی ذوقی لطیف و توانائی خاصی دارد، البته هنوز از ایشان آثاری منتشر نشده است، این غزل به صورت دست خط ازدوستی به دستان رسید، برای این شاعر جوان آرزوی موفقیت داریم.

فصل ششم

صوت

صوت (شبه جمله)

صوت (شبه جمله) کلمه یا گروهی از کلمات است که برای تحسین، تعجب، تنبیه، درد و یا افسوس گفته می‌شود و به تنهایی مفهومی چون جمله دارد، مانند :

ئاخ (xâx) - ده خیل (daxil) - ئامان (sâmân) - دریغ (deriy) - وهی (way) ئوخه‌ی (xōxay) - به‌داخه‌وه (ba dâxawa) ...

ئاخ په‌ی خه‌لوه‌تی بدیام وه بی خهم

سیوای تو دیدهم، کهس نه‌دیام وه چه‌م^۱

نه‌واتم، ده‌خیل، ئامان، سه‌د ئامان

ویت مه‌ده وه مه‌یل، نه‌و توول نه‌مامان^۲

موله‌وی

من سه‌یدی غولام قه‌دیم زاده‌که‌م

وهی من، دریغ، سیا تاله‌که‌م^۳

^۱ - xâx pay xalwatê bedyâm wa bê xam // siwây tō didam kas nadyâm wa čam

^۲ - na wâtem , daxil , sâmân sađ sâmân // wēt mađa wa mayl naw tuî namâmân

^۳ - men saydi γōlām qađim zâđakam // way men deriyâ , seyâ tâlâkam

انواع صوت (شبه جمله)

۱ - شبه جمله امید و آرزو

ده ک (dak) - شه‌للائی (şalîlây) - یاخوا (yâ xewâ) - به‌شکه‌م (başkam) ...

ده‌ک، ئه‌جه‌ل وه دام هه‌ج‌ران به‌سته بو

سه‌رتا‌پاش وه ئیش زامان خه‌سته بو^۱

مه‌وله‌وی

۲ - شبه جمله تحسین و تشویق

ئافه‌رین (râfarin) - فره‌خاسا (fera xasâ) - ئوخه‌ی (rōxay) ...

۳ - شبه جمله تأسف و درد

حه‌یف (hayf) - به‌داخه‌وه (ba dâxawa) - داخه‌کیم (dâxakēm)

دریغا (deriyâ) - دریغ (deriy) - وه‌ی (way) ...

من سه‌یدی غولام قه‌دیم زاده‌که‌م

وه‌ی من، دریغا، سیا تاله‌که‌م^۲

۴ - شبه جمله تعجب

عه‌جه‌ب (?ajab) - نه‌کا (nakâ) - مه‌شیو (maşyō) ...

۵ - شبه جمله تحذیر

ئامان (râmân) - نا‌کا (nâkâ) - ها (hâ) - ده‌خیل (daxil) ...

به‌ل، نا‌کا، نه‌چی به‌یو جه‌لاوه

وه مه‌قامه‌که‌ی قه‌قنه‌س ئاساوه^۳

مه‌وله‌وی

۶ - شبه جمله تصدیق و ایجاب

ئه‌ری (rêrê) - به‌لێ (balê) - ئه‌لبه‌ت (ralbat) ...

^۱ - dak , şajal wa dâm hêjran basta bō // sar tâ pâş wa rēş zâmân xasta bō

^۲ - men saydi yōlām qađim zâđakam // way men deriyâ , seyâ tâlakam

^۳ - baî nâkâ nayçi bayō ja lâwa // wa maqâmakay qaqnas rāsâwa

۷ - شبه جمله تعظیم و قبول

قوربان (qōrbân) - بهائی قوربان (ba'î qōrbân) - سهرووچه ما (sar u čamâ)

قوربان! قوربانان، جه‌ژنه‌ن، شادییه‌ن

دهس نه گهرده‌نه‌ن، روئی ئازادییه‌ن^۱

مهوله‌وی

۸ - شبه جمله تکذیب و نفی

هه‌رگیز (hargēz) - نا (nâ) - نه (na) - نه‌خیر (naxēr)

...

یاد آوری - شبه جمله ها در جمله اغلب نقش قیدی دارند.

^۱ - qōrbân! qōrbânan, jažnan, šâdiyan // das na gardanan, rōy řazâđiyan

متفه لحد

فء

حرف

حرف - در این مقوله واژه‌های است که خود معنی مستقلی ندارند و تنها برای ایجاد ارتباط و یا نشان دادن نقش کلمه در میان جمله به کار می‌روند؛ حرفها به سه دسته تقسیم می‌شوند:

۱- حرف ربط - کلمه‌ای است که دو کلمه هم نقش و یا دو جمله را به هم ربط می‌دهد و حروف ربط عبارتند از:

و (w) - تا (tâ) - نه‌گهر (sagar) - نه‌ر (sar) - مهر (mar) - به‌لام (balâm) و ولیم (walēm) - یا (yâ) - هرچهن (har čan) - ساکی (sâkē) ...

تو هیچ نیت وه ک ته‌نگ بی قه‌راری من

جه نه‌لوه‌دای سه‌خت شین و زاری من^۱
نه‌حمه‌دبه‌گی کوماسی

ساکی من بی تو نه‌سپه‌ردم نه‌روا

سهر نه‌نیام نه‌سای نه‌لحد بی په‌روا^۲
مه‌وله‌وی

۲- حرف اضافه - واژه‌ای است که پیش از اسم یا گروه اسمی می‌آیند و چون کلمه‌ی بعد از حرف اضافه، نقش «متمم» را دارد؛ به حرف اضافه «نقش نما» هم می‌گویند؛ حرف‌های اضافه عبارتند از:

به (ba) - جه (ja) - چهنی (čani) - په‌ی (pay) - په‌ری (parē) - بیجگه (bējga) سیوا (siwâ) - بی (bē) - چون (čon) ...

^۱ - tō hič nit wak tang bē qarârî men // ja řalwadây saxt řin u zârî men

^۲ - sâkē men bē tō naspardem řarwâ // sar nanyâm na sây řalhad bēparwâ

جه بێکەسی ویم تۆم کەردەن وە کەس

نە بە کەس شیای، نە بە نیمە کەس^۱

برای! ئاخ، پەری تۆ، داخ جه پیری

ئەمن پەی تۆ زویریمەن، زویری^۲

سەیدی

۳ - حرف نشانه - کلمه‌ای است که نقش کلمه‌ها را در میان جمله مشخص

می‌کند و عبارتند از:

الف (نشانه‌های ندا

یا (yâ) - ئەی (ʔay) - های (hây)

یا خوا‌ی گەورە !
yâ xewây gawra !

ئە‌ی برای وەشەویس !
ʔay berây waşawis !

ب (نشانه‌ی اضافه و دو نوع است:

۱- نقش نمای اضافه (مضاف الیه) « و/ō - و/و - و/w »

هەناسۆ وای

رۆچن وو چەما و هەوریشۆه

وەرم وو شاری^۳

مەحمودپوور

دیواروو باخ وو ئیمە .

diwâr u bâx u şêma

۲ - نقش نمای صفت « ی/i »

goî i sur

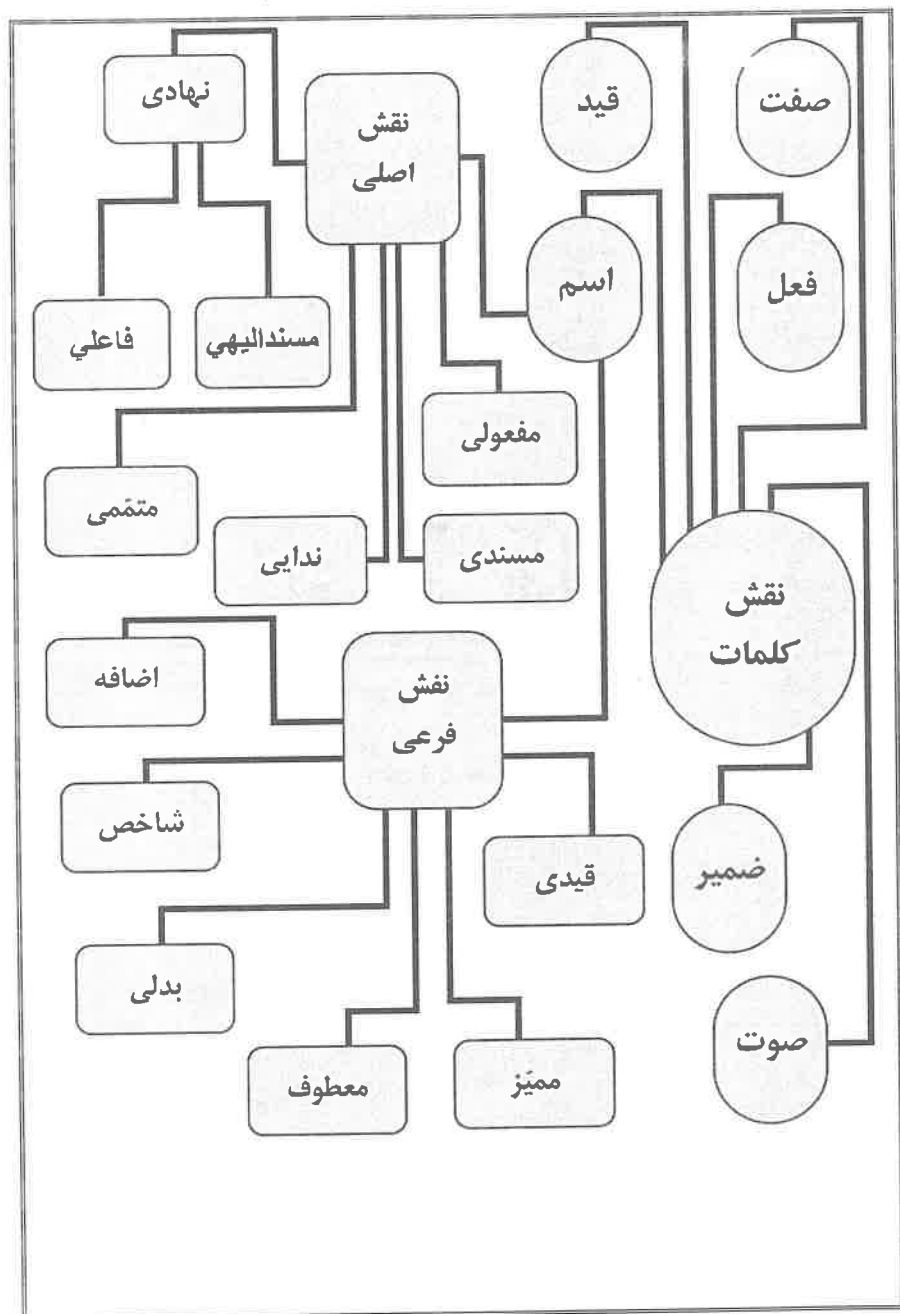
گۆلی سوور

^۱ - ja bēkasi wēm tōm kardan wa kas // na ba kas šeyây na ba nimakas

^۲ - jewânî ! şax , parê tō , dâx ja piri // şamen pay tō zewiriman zewiri

^۳ - hanâsō wây // rōçen u çamâ w hawrêşêwa // warm u şârê

بخش سوّم
نحو: نقش کلمات

نحو

نحو بخشی از دستور زبان است که به بررسی نقش کلمه در میان جمله می‌پردازد؛ جمله یک یا چند کلمه است که بر روی هم ارتباطی را بین گوینده و شنونده برقرار می‌کند و در این ارتباط کلمه‌ها وظیفه‌ای برعهده دارند که به آن [نقش] کلمه گفته می‌شود.

انواع نقش کلمه - نقش‌های که کلمه در میان جمله ایفاء می‌کند عبارتند از:

۱ - نقش نهادی (فاعلی - مسندالیهی)	۲ - نقش مفعولی
۳ - نقش مسندی	۴ - نقش متممی
۵ - نقش وصفی	۶ - نقش قیدی
۷ - نقش بدلی	۸ - نقش ندایی (منادایی)
۹ - نقش شاخصی	۱۰ - نقش تمیزی
۱۱ - نقش عطفی (معطوف)	۱۲ - نقش فعلی

قبل از پرداختن به نقش کلمات، لازم است در مورد جمله، انواع آن را، نظر نوع فعل؛ توضیحاتی مختصر بیان گردد:

جمله

معمولاً هر جمله از دو قسمت، نهاد و گزاره تشکیل شده است.

نهاد	گزاره
خیل ^۶ خانهای خه‌فهت مه‌ینهت	بار به‌ندیش که‌رڤهن . روو نیان وه ماوای مه‌رڤهن.

نهاد: قسمتی از جمله است که گزاره در باره‌ی آن خبری می‌دهد، و نهاد دو نوع است:

الف) نهاد اختیاری که می‌توان آن را در جمله حذف کرد، مانند:
[من واتم]. که کلمه‌ی [من] نهاد اختیاری است و می‌توان آن را از جمله حذف کرد و جمله را به صورت ← [واتم] نوشت .

ب) نهاد اجباری، همان شناسه‌هایی هستند که در پایان فعل‌ها می‌آیند و نشان دهنده‌ی شخص فعل می‌باشند، در بیشتر زبان‌ها نمی‌توان آنها را از میان جمله حذف کرد ولی در زبان کردیی هه‌ورامی اگر نهاد اختیاری در جمله ذکر شده باشد و هم‌چنین زمان فعل ماضی متعدی باشد، می‌توان آنها را حذف کرد و فعل جمله را به صورت مفرد بیان کرد؛ مانند:

ماضی ساده ← من وات	تو ^۶ وات	ئیمه وات	شمه وات
ماضی بعید ← من واته‌بی ^۶	تو ^۶ واته‌بی ^۶	ئیمه واته‌بی ^۶	شمه واته‌بی ^۶
ماضی نقلی ← من واتهن	تو ^۶ واتهن	ئیمه واتهن	شمه واتهن
ماضی التزامی ← من واته‌بو ^۶	تو ^۶ واته‌بو ^۶	ئیمه واته‌بو ^۶	شمه واته‌بو ^۶

ولی در سایر زمان‌ها نمی‌توان، نهاد اجباری جمله را حذف کرد.

گزاره: خبری است که در باره‌ی نهاد داده می‌شود.

لازم به یادآوری است که؛ جمله‌ها با توجّه به نوع فعلِ آنها به دو دسته‌ی زیر تقسیم می‌شوند:

۱- جمله‌ی اسنادی

۲- جمله‌ی فعلی

۱- جمله‌ی اسنادی، جمله‌ای است که در آن «چیزی به چیزی دیگر به اثبات یا نفی نسبت داده شود»^۱. مانند:

شاربویه بو، مه‌ردمش گرد کافری بانی.^۲

ارکان اصلی جمله‌ی اسنادی عبارتند از:

مسندالیه، مُسند، رابطه (فعل ربطی)

مسندالیه، کلمه‌ای است که فعل به آن اسناد داده شده باشد، مانند کلمه

[هه‌رسالی^۳] درجمله‌ی [هه‌رسالی^۳ چوار فه‌سلین^۳].

مُسند، کلمه‌ای است که به مسندالیه نسبت داده می‌شود، مانند کلمه‌ی

[وه‌ش^۳] درجمله‌ی [وه‌هار وه‌شا^۳].

رابطه (فعل ربطی)، کلمه‌ای است که ارتباط بین مسند و مسندالیه را

برقرار می‌کند و آنها را به هم دیگر ربط می‌دهد، مانند فعل‌های [بیهن، ههن،

مه‌بو^۳] در بیت زیر از مولوی:

ئه‌و راز، ئه‌وناز، ئه‌وقه‌وس، ئه‌وخه‌ده‌نگ

بیهن، ههن، مه‌بو، مه‌گیلا جه ره‌نگ^۳

۱- دستور زبان پنج استاد - ص ۲۲۵

۲- ئه‌فسانه‌ی هه‌ورامان - ص ۹۳

۳- saw rāz , saw nāz saw qaws , saw xadang //beyan , han , mabō, magēlā ja řang

فعل‌های ربطی در زبان کردیی هه‌ورامی عبارتند از:

بیهی (beyay) بودن [â / a] و [ه ن / an] معادل فعل [است] در زبان فارسی.

۲ - جمله‌ی فعلیه، جمله‌ای است که فعل آن یکی از فعل‌های تام (فعل غیرربطی) باشد؛ مانند فعل‌های [مه‌سوچۆ، مه‌رێژنۆ] در بیت زیر:

هیمای، جه داخت مه‌سوچۆ ده‌روون

هیمای، مه‌رێژنۆ دیدم سه‌یلی هوون^۱

سه‌یدی

جمله‌های فعلیه براساس نوع فعل آن به دو دسته تقسیم می‌شوند:

الف) جمله‌ی فعلی با فعل لازم، که ارکان اصلی این نوع جمله‌ها عبارتند از:

نهاد + فعل لازم

هیاوا ئاما. ← هیاوا: نهاد، ئاما: فعل لازم

ب) جمله‌ی فعلی با فعل متعدی، که ارکان اصلی آن عبارتند از:

نهاد + مفعول + فعل متعدی

هیاوا باخیش ئه‌سا.

هیاوا: نهاد، باخی: مفعول، ئه‌ساش: فعل متعدی

از میان انواع کلمه (اسم، فعل، صفت، ضمیر و قید): فعل تنها نقش فعلی؛ قید نقش قیدی دارد و اما اسم و یا هر کلمه‌ای دیگر (صفت، ضمیر) که جانشین اسم شده باشد، می‌تواند نقش‌های گوناگونی برعهده بگیرند.

^۱ - hēmây , ja dâxet masōčō darun // hēmây , marēznō , didam sayli hun

نقش‌های کلمه

اسم یا جانشین آن در جمله نقش‌های مختلفی می‌پذیرد که عبارتند از:

(الف) نقش‌های اصلی ← نقش نهادی (فاعلی، مسندالیهی)، نقش مفعولی، نقش متممی، نقش مسندی، نقش ندایی (منادا)

(ب) نقش‌های فرعی ← نقش قیدی، نقش مضاف‌الیهی (اضافه)، نقش بدلی، شاخص، ممیز، معطوف

۱- نقش نهادی

(الف) نقش نهاد فاعلی - اسم یا جانشین آن وقتی نهاد فاعلی است که کننده‌ی کار باشد یعنی انجام دهنده فعل است:

hiwâ řâmâ. هیوا ناما .

kōrewa wetan. کورپوه و تن .

řema darsakamâ newist. نیمه دهرسه که ما نویست .

hērō řârō lewâ pay hawrâmâni. هیرۆ نارو لوا پهی ههورامانی .

(ب) نقش نهادی (مسندالیه) - وقتی که فعل یا صفت به اسم نسبت داده شود

اسم یا ضمیر، نقش نهادی (مسندالیهی) به خود می‌گیرد:

wahâr wařâ. وه‌هار وه‌شا .

kažâlâ zerengana. که ژاله زرنگه‌نه .

hayşur hawâr u dalyân. هه‌یشور هه‌وار وو ده‌لیان .

řâna lâlômâ. ئانه لالوما .

مطابقت نهاد و فعل

نهاد و فعل در زبان کردیی هه‌ورامی از نظر مفرد و جمع باهم مطابقت دارند یعنی اگر فعل مفرد باشد نهاد هم مفرد است و اگر جمع باشد نهاد جمع است مانند:

baqē wânâş.	به‌قی واناş .
baqē wânâşâ.	به‌قی واناşa .
men wâtem.	من واتم .
şēma wâtâmâ.	ئیمه واتما .

همچنین بعضی از فعل‌ها از نظر مذکر و مؤنث در صیغه‌های مفرد با نهاد مطابقت می‌کنند (← به بخش فعل مراجعه شود)

kōrē şâm â bē.	مذکر ← کۆرئ ئاما بئ .
kenâcēwa şâmē bē.	مؤنث ← کناچئوه ئامئ بئ .
şâ peyâ zerengâ.	مذکر ← ئا پیا زرنگا .
şâ žanē zerengana.	مؤنث ← ئا ژهنئ زرنگه‌نه .

۲ - نقش مفعولی

مفعول ، کلمه‌ای است که کار، بر آن واقع می‌شود و نشانه‌ی آن در زبان کردیی اورامی آن است که شناسه‌ی فعل به پایان مفعول اضافه می‌شود، یعنی در جمله‌های که دارای مفعول هستند، شکل فعل در همه‌ی صیغه‌ها یکسان ظاهر می‌شود :

nâmēm newista.	نامیم نویسته .
nâmēt newista.	نامیت نویسته .
nâmētâ newista.	نامیتا نویسته .

نشانه‌ی مفعول - در زبان گُردیی اورامی مفعول نشانه‌ی خاصی ندارد اما هر جمله که مفعول داشته باشد، شناسه فعل از فعل جدا شده و به انتهای مفعول افزوده می‌شود:^۱

نامیتا نویسته . nāmētā newista .

نامی / مفعول + تا / شناسه جدا شده‌ی فعل + نویسته / فعل
nāmē + tā + newista

مطابقت فعل و مفعول

بر خلاف اکثر زبانها، در زبان گُردیی اورامی در انواع فعل ماضی متعدّی، مفعول و فعل از نظر مذکر و مؤنث، مفرد و جمع باهم مطابقت می‌کنند، یعنی: هنگامی که جمله دارای مفعول باشد، شناسه‌ی فعل با نهاد و خود فعل از نظر مذکر، مؤنث، مفرد و جمع با مفعول مطابقت می‌کند، مانند:

مذکر ← ئیمه که‌له شیرِیما وارد. sēma kalāšērēmâ wârđ.

مؤنث ← ئیمه که‌رگیما وارده. sēma kargēmâ wârđa

مفرد ← تو کتیبِت ئەسا tō ketēbēt ʔasâ

جمع ← تو کتیبِت ئەسی . tō ketēbēt ʔasə

۱- با حالت اسم صریح و غیر صریح در زبان پهلوی هنگامی که مفعول واقع می‌شود مطابقت شود.

(← کتاب زبان پهلوی ادبیات و دستور آن - نوشته: ژاله آموزگار و احمد تفضلی - ص ۶۶)

۳ - نقش متممی

متمم، کلمه‌ای است که همراه حرف اضافه می‌آید، ممکن است بعد از حرف اضافه بیاید و یا قبل از آن. حروف اضافه عبارتند از:

به (ba) - جه (ja) - لا (lâ) - پیسه (pêsa) - په‌ری (parê) -
 بی (bê) - چون (čon) - په‌ی (pay) - نه (na) - وه (wa) -
 به کۆره‌که‌ی واتم، لوه په‌ی یانه‌ی.
 خه‌ده‌نگی مه‌نی، هه‌وا ده‌ره‌وه

په‌ری مه‌ر گیتو ته‌ر ئی‌یحام که‌ره‌وه^۱
 مه‌وله‌وی

یادآوری ۱ - متمم هم قبل از فعل می‌آید و هم بعد از آن:

ئارۆ به ماشین لوانی په‌ی باخی. sârō ba mâşin lewânê pay bâxi
 یادآوری ۲ - در بعضی مواقع برای یک متمم دو حرف اضافه آورده می‌شود
 (قبل از متمم و بعد از آن) مانند:

هیرش جه یانه‌نه نیشته‌بیره. hêrş ja yânana niştabêra
 که‌رداش، دوو چاری، دووری و جیایی

نیاش، به دل دا، داخی سیایی^۲
 سه‌یدی

یادآوری ۳ - در بعضی مواقع حرف اضافه‌ی قبل از متمم حذف و تنها حرف
 اضافه بعد از متمم آورده می‌شود، مانند:

سۆران باخه‌نه نیشته‌بیره. soran baxana niştabêra

^۱ - xadangê hani, hawâ darawa // parê margewtar seh'yâm karawa

^۲ - kardâş, duçârî, duri in jeyâyî // neyâş, ba deldâ, dâxê seyâyî

۴ - نقش مسندی

مسند - کلمه ای است که به مسند الیه ربط داده می شود و فعل جمله یکی از فعل های ربطی است مانند:

ئاپیا ئوسان . řâ peyâ řôsân

ئینه وهرزووپاییزین . řina warz u pâyezîzin

دل غه رقی گئجاول مهینه ت و غه م بی

بالا چون چه و گان چه مید و چه م بی^۱

مه جزووب

۵ - نقش ندایی (منادا)

منادا اسمی است که مورد خطاب و ندا قرار گیرد و به صورت های زیر بکار می رود:

الف (بدون هیچ علامتی و با آهنگ مخصوص ندا:

ئازیز! و هس بۆوزهم نه گئجاوله م

و هس چون بینایی په نهان بهر نه چه م^۲

رۆ جه شه و فیشته ر، زار وزه لیلیم

ساقی! سا جامی، نه مجار ده خیلیم^۳

مه وله وی

^۱ - del yarqi gējâw maynat u ɣam be // bālâ čun čawgân čamida w čam bē

^۲ - řâziz ! was bōwzam na gējâw e xam // was čon binâyi panhân bar na čam

^۳ - řō ja řaw fiřtar , zâr u zalilem // sâqi ! sâ jâmē , řamjâr daxilem

ب) با «yâ/یا» در اوّل اسم:

یا خه‌لیل، ده‌خیل کئ عاده‌ت که‌ردّه‌ن

تۆشه وه ده‌رگای که‌ریمان به‌ردّه‌ن^۱

مه‌وله‌وی

ج) با «ɾay/ئه‌ی» در اوّل اسم:

واتم: ئه‌ی دلسۆز قه‌یس لونگ نه‌ کۆل

مۆباره‌کت بۆ یانه‌ی ته‌نیای چۆل^۲

ئاما نه‌ گۆشم چوون هه‌رده‌ جاران

واتش ئه‌ی مه‌جنوون وێلی کۆساران^۳

ئه‌حمه‌د به‌ گئی کۆماسی

د) با «hay/هه‌ی» در اوّل اسم:

واتم: هه‌ی دله! وه‌سه‌ن وه‌س ناله

خه‌لکان جه‌ ناله‌ی تۆشان شی زاله^۴

بیسارانی

وه‌ش ئامای هه‌ی په‌یک! لای قه‌بیله‌ی له‌یل

جه‌یب دل وه‌ عه‌تر مه‌یل له‌یلئ که‌یل^۵

ه) با «های» در اوّل اسم:

های شه‌مال! چه‌ند جار را ته‌ی که‌ردّه‌نی

چه‌ند ته‌شریف وه‌ لای یاران به‌ردّه‌نی^۶

^۱ - yâ xalil , daxil kê ?âdat kardan // tōša wa dargây karimân bardan

^۲ - wâtem : ɾay delsōz qays e long na kōl // mōbâraket bō yânay tanyây çol

^۳ - şâmâ na gōšem çun harda jârân // wâteş ɾay mainun wêli kōsârân

^۴ - wâtem : hay delâ ! wasan was nâla // xalkân ja nâlay tōşân şî zâla

^۵ - waş şâmây hay payk lâ y qabilay layl // jayb del wa ?ater mayl laylê kayl

^۶ - hây şamâl çend jâr râ tay kardanî // çand taşrif wa lâ yârân bardani

۵ - نقش های فرعی

منظور از نقش های فرعی آن است که یا در جمله می توان آنها را حذف کرد، مانند نقش قیدی و یا تابع نقش های دیگر می باشند، مانند: معطوف الف) نقش قیدی - آن است که اسم در جمله به صورت قید به کار رود.

گلکۆی تازه ی له یل

ئارۆ شیم وه سهر گلکۆی تازه ی له یل^۱

شهوان زاری و شین، پروان پۆ پۆمه ن

یه ک جار وه سواسه ی ته نیایی تۆمه ن^۲

ئه حمه ده گئی کۆماسی

ب) نقش اضافی (مضاف الیهی)

نقش اضافی آن است که اسم در جمله به صورت مضاف الیه بیاید یعنی؛ اسمی به دنبال اسم دیگری می آید که اسم اوّل مضاف واسم دوّم مضاف الیه نامیده می شود و مجموع هر دو اسم - مضاف و مضاف الیه - را ترکیب اضافی گویند، در زبان کردیی هه ورامی برای مضاف و مضاف الیه؛ نشانه های مخصوص اضافی یا نقش نمای اضافه وجود دارند که عبارتند از:

«وو/ u، w، ۆ/ ò، ی/ i» می باشد که «وو/ u، w، ۆ/ ò» بین مضاف و مضاف الیه و «ی/ i» بعد از مضاف الیه قرار می گیرد. مانند:

goí u bâyi

گول وو باغی

^۱ - gelkōy tâzay layl ... // 'ārō šim wa sar gelkōy tâzay layl

^۲ - šawân zâri w šin , řewân řō řōman // yak jâr waswâsay tanyâyi tōman

گول	وو	باغ	ی
مضاف	نقش نما	مضاف الیه	نقش نما
مله‌گا و ته‌ته‌ی			
مله‌گا	و	ته‌ته	ی
مضاف	نقش نما	مضاف الیه	نقش نما
هه‌ناسۆ وای			

پۆچن وو چه‌ما و هه‌وریشیوه

وه‌رم وو شاری^۱

مه‌حموود پوور

تبصره ۱ - اسم‌های مختوم به « و/ۆ، ی/ی » اگر مضاف واقع شوند حرف آخر آنها حذف می‌شود، مانند:

کۆ (kō) ← کۆ شاهۆی

ژه‌نی (žani) ← ژه‌نۆ هه‌ورامانی

تبصره ۲ - شاعران در اشعار خویش از نقش نمای « ی/ی » برای مضاف و مضاف الیه هم استفاده کرده‌اند مانند:

زامی دل با که‌م هوونش جه‌را بو

ئینتزار چه‌کیم. عیسای سه‌وا بو^۲

سەبەر سه‌عیان

تبصره ۳ - در کلمات مختوم به مصوّت « ه/ه » اگر مصوّت آن حذف شود، نقش نمای « و/ۆ » به صورت « و/ۆ » تلفظ می‌شود، مانند:

هه‌ناسه (hanâsa) ← هه‌ناسۆای hanâsō wây

^۱ - hanâsō wây // rōçen u çamâ w hawrêşêwa // warm u şârê

^۲ - zâmi del bâ kam huneş ja rî bō // şêntezâr hâkim , ?isây sawâ bō

اقسام اضافیه

ترکیب اضافی همیشه مفهومی واحد ندارد یعنی از ترکیب مضاف با مضاف الیه روابط مختلفی مانند، مالکیت، تشبیه و... به دست می آید. برای یافتن این روابط باید انواع اضافه را شناخت که عبارتند از:

۱ - اضافه ملکی - که در آن مضاف ملک و دارایی مضاف الیه است:

yâna w hamay یانه و همه‌ی

bây u hiwây باغ و و هیوای

۲ - اضافه تخصیصی (اختصاصی) - در آن مضاف مخصوص مضاف الیه است

řang u řiřē رَه‌نگ و شیشِی

řēr u řawē شیرو و ثاوئ

۳ - اضافه توضیحی - مضاف اسمی است عام و مضاف الیه نام آن است:

řâr u mariwâni شاروو و مہ‌ریوانی

dagâ w hajji دہ‌گا و ہہ‌ججی

۴ - اضافه تشبیهی - در این ترکیب میان مضاف و مضاف الیه، رابطه‌ی شباهت

وجود دارد:

پہ‌رَدَہ‌ی ناز، جہ رووش بدہر وہ‌لاوہ

بووسہ دہر، بہ قورس قہ‌مہ‌رسیماوہ^۱

سہ‌یدی

با شای خالِخاسان، جہ‌مین پہ‌رہ‌ی گول

وہ‌ی ٹہ‌ساسہ‌وہ یاوؤ وہ مہ‌نزل^۲

مہ‌ولہ‌وی

^۱ - parday nâz , ja ruř bedar wa lâwa // busa dar , ba qōrs qamar simâwa

^۲ - bâ řây xâlxsân , jamin pařay gōl // way řasâsawa yâwō wa manzel

وه‌خته‌ن شای وه‌هار بنیشۆ نه‌ ده‌ور

چار بکیشۆ په‌عد، ته‌مه‌لوه‌لوو و هه‌ور^۱

سه‌یدی

یادآوری - این نوع اضافه در نوشته‌های ادبی کاربرد دارد.

۵ - اضافه استعاری - در این نوع اضافه، مضاف الیه همان استعاره است و مضاف در معنی غیر حقیقی به کار می‌رود؛ مانند:

تابه رووت نه‌قه‌شه‌ن خالی مۆشکینت

پای دل، ها، نه‌دام زۆلفی چین چینت^۲

سه‌یدی

۶ - اضافه اقترانی - در این ترکیب، مضاف و مضاف الیه، همراه یکدیگرند

am u rahmi

چم وو په‌حمی

das u dosi

ده‌س وو دوسی

pâ w şâdi

پا و شادی

۷ - اضافه بُنوت (فرزندی) - در این نوع اضافه معمولاً مضاف، فرزند مضاف الیه است:

rōsam u zâlî

رۆسه‌م وو زالی

jamâl u hamay

جه‌مال وو حه‌مه‌ی

^۱ - waxtan şây wahâr benişō na dawr // jâr bekēšō řa?d , tamalul u hawr

^۲ - tâ ba řut naqşan xâlî mōşkinet // pây del hâ na dâm zōlîfî çin çinet

ترکیب وصفی

ترکیب وصفی آن است که بعداز اسم یا جانشین اسم صفتی آورده شود، در این صورت اسم « موصوف » و کلمه‌ی بعداز نقش نما را « صفت » گویند. لازم به یادآوری است نقش نمای ترکیب وصفی « ی/î » می باشد بنابراین تشخیص ترکیب وصفی و ترکیب اضافی در زبان کردیی هه‌ورامی آسان است مانند:

gol i sur

گولی سوور

گول ی سوور

موصوف نقش نما صفت

kaş i barz

کەشی بەرز

کەش ی بەرز

موصوف نقش نما صفت

اگر موصوف جمع و نکره باشد صفت هم به صورت جمع به کار می‌رود:

kaşê barzê

کەشی بەرزێ

و اگر موصوف اسم جمع معرفه باشد بعداز موصوف (a/o) و بعداز صفت نشانه‌ی معرفه آورده می‌شود:

şâra gawrakê

شارە گەورەکی

البته اسم‌های که آخرین واج آنها مصوّت می‌باشد هنگامی که موصوف واقع می‌شوند تغییراتی در آنها بوجود می‌آید برای آگاهی بیشتر با این تغییرات به تبصره‌های بخش اسم مراجعه شود.

ج (نقش بدلی)

بدل، کلمه یا گروهی از کلمات است که درباره‌ی اسم ماقبل خود توضیح می‌دهد و این توضیح ممکن است، مقام، لقب، شغل و یا یکی دیگر از خصوصیات اسم باشد، مانند:

هه‌ورامان، به‌هه‌شت وو کۆرده‌واری، وه‌شته‌رین یاگینه

hawrâmân bahaşt u kordawâri, waştarin yâgêna.

به‌رزته‌رین شاعیر وو هه‌ورامانی، مه‌وله‌وی، جه سال و (۱۳۰۰ هجری قمرینه) فۆتش که‌ردەن.

barztarin şa'êr u hawrâmâni, mawlawi ja sâl w-1300 hêjri qamarina fôteş kardan.

د (شاخص)

شاخص لقب یا عنوانی است که قبل از اسم می‌آید و وابسته‌ی اسم پس از خود می‌باشد. مانند:

mâmō hama sâma. مامۆ همه‌ئاما.

مه‌تی خه‌جی لوا په‌ی یانه‌و lâlō په‌زای.

mati xajê lewâ pay yâna w lâlō razây.

واژه‌های که به عنوان شاخص معرفی می‌شوند در جای دیگر می‌توانند خود به تنهایی بیایند و یکی از نقش‌های اسم را داشته باشند. مانند:

mâmōm sâma. نهاد ← مامۆم ئاما.

متمم ← هه‌رمانکه‌ر چه‌نی ئۆساکه‌ی بی.

harmânkar çani şôsâkay bē

مفعول ← کێخاشا لابه‌رد.

kêxâşâ lâbard.

ه (ممیز)

کلمه‌ای است که بین عدد و معدود (صفت شمارشی و موصوف) برای شمارش تعداد یا اندازه و وزن موصوف، می آید .

چوار کیلوی ساویم ته‌سی.

čewâr kilwê sâwim sasê.

یه‌ری ده‌سی یانی .

yare dase yâne.

پهنج گه‌زی کووتال.

panj gaze kutâl.

و (معطوف

معطوف آن است که پس از حرف عطف (و/w) می آید معطوف نقش معطوف علیه را دارد یعنی کلمه‌ی قبل از (و/w) هر نقشی داشته باشد معطوف هم همان نقش را دارد:

sahmad w dânâ sâmê

ته‌حمه‌د و دانا ئامی .

نهاد معطوف

wahâr w pâvez delgirêne

وه‌هار و پایز دلگیرینی .

مسندالیه معطوف

حه‌یرانی ته‌ویم، من ویم شی جه ویر

پی ته‌ور بیم خه‌مناک، په‌ژاره و دلگیر^۱

سه‌یدی

^۱- hayrâni saw bim , men wēm šî ja wir // pi tawr bim xamnâk , pažâr w delgir

تمرین

غزل زیر را تجزیه و ترکیب کنید.

گلکۆی تازه‌ی له‌یل، گلکۆی تازه‌ی له‌یل

ئارۆ شیم وه سهر، گلکۆی تازه‌ی له‌یل

نه پای مه‌زار، ئه‌و له‌یل پر مه‌یل

نه‌دیده‌م وارا، ئه‌سرینان چون سه‌یل

شیم وه سه‌رینش، وه دلّه‌ی پر جوش

سه‌نگی مه‌زارش، گرتم نه ئاغوش

واتم ئه‌ی دلسۆز! قه‌یس لۆنگ نه کۆل

مۆباره‌کت بۆ، یانه‌ی ته‌نیا‌ی چۆل

سه‌ر هۆردار نه خاک سه‌ول خه‌رامان

من مه‌جنوون تۆم، به‌ی ته‌ور پیم ئامان

کۆچی بێ واده‌ت، کارێ پیم که‌ردنه‌ن

بیزارم جه‌ گیان، رازیم به‌ مه‌ردنه‌ن

گره‌ی ناری عیشق، دووری بالای تۆ

کارێ پیم که‌ردنه‌ن، نه‌ونه‌مامی نۆ

وه‌خته‌ن چون قه‌قنه‌س، ببوون وه‌ زۆخال

شاد بۆ وه‌ که‌ردنه‌م زه‌لان بای شه‌مال

یا خۆ وینه‌ی قه‌یس، لیوه‌ی لۆنگ نه‌ کۆل

ته‌ن بۆ وه‌ خوراک، وه‌ حشیان چۆل

سه‌وگه‌ند به‌و خالان فیروژه‌ی وه‌ش ره‌نگ

به‌وده‌سته‌ی زۆلفان په‌شیویای پای سه‌نگ

چەوساوە کەردش ، چەرخ پەرستەم
من و تۆ بەی تەور، جیا کەرد جە ھەم
تۆ بەردەن وە خاک سیای تەنگ تار
من مام پەیی عەزاب، جەفای رۆزگار
ھەر رۆچون مەجنوون، خاترجەخەم کەیل
ھەر لەیل لەیلەن نە ھەردەیی دۆجەیل
خەمان ، پەژاران ، رەفیق رامەن
چەنی جەفا و جەور، دايم سەودامەن
سیای خەم وەی تەورھجووم ئاوەردن
قافلەکەیی فامم، وە تاراج بەردەن
زامەتان سەخت، ئەیی دلەیی پەرئیش
چون جایی مارانگان، زۆخاو مەیۆلێش
شەو کەیلەن زۆخاو، وەلای جیمەدا
کافر بەزەییشت ، مەیۆ پیمەدا
یانەم وێرانەن ، دەرڤم دێویان
چون ئاھووی تەنیا، سەرلیم شێویان
شەوان زاری وشین، روان رۆرۆمەن
یەگجار پەژارەیی، تەنیا یی تۆمەن
حال تۆ چۆنەن، شای وەقاداران
کێن ھام رازت ، سەبا و ئیواران
نەوسەرایی تاریک، پرخەوف و خەتەر
مۆدارات چۆنەن، لەیل نازپەرورەر

چ ته‌ور مه‌ویاری، چونه‌ن قه‌رارت
 کین، هام ره‌فیکی، له‌یل و نه‌ه‌ارت
 نه‌سه‌ردی هه‌وای سه‌رد سیاسته‌نگ
 چ ته‌ورهن خالان فیروژه‌ی وه‌ش ره‌نگ
 جه‌باتی باهووی، قه‌یس غه‌مینت
 کام سه‌نگ سیا، ها، نه‌بالینت
 داخم ئه‌و داخه‌ن له‌یل خاتر ته‌نگ
 ئه‌و ده‌سته‌ی زولفان سه‌ودایی سیوه‌نگ
 به‌و شانه‌ی چل چه‌نگ تۆ تاتات مه‌که‌رد
 ئیسه‌ په‌شیویان، چون ریحانه‌ی هه‌رد
 سا په‌ی چیش سۆمای دیدهم تار نه‌بو
 زینده‌گی جه‌لام، ژار مار نه‌بو
 تۆ خه‌ریک قه‌بر، سیا و سه‌رده‌نی
 ته‌مام هه‌سه‌ره‌تان وه‌ خاک به‌رده‌نی
 من ته‌نیا چون قه‌یس لیوه‌ی خه‌م خه‌لات
 زینته‌ مه‌گیلۆو، نه‌ رووی سه‌ربیسات
 وه‌لحاسل هه‌ر چند، شین و زاریم که‌رد
 نه‌ پای قه‌بر له‌یل، بی قه‌راریم که‌رد
 نه‌ جواب داپیم، نه‌ زه‌رپی ده‌نگ که‌رد
 یه‌گجار بلێسه‌م وه‌ گه‌ردوون ویه‌رد
 دیسان، جه‌ نۆوه‌ واتم: ئه‌ی دلسۆز!
 هه‌کیم ده‌رمان ده‌رد مه‌جنوون سۆز

یہ پہی چیش مه یلم جه لات سهر دبیهن.
مهر عه هد و وه فا، جه یادت شیهن
من وهی دلّهی زار، بی قه راره وه
وهی جامه ی سیای، یه خه پاره وه
هام نه سهرینت، زار زار مه نالوو
خاک یانه ی نۆت، وه چه م مه مالوو
تو هیچ نیت وهک ته نگ بی قه راری من
جه ئه لوه دای سه خت شین وزاری من
نمه دّهی جواب، نۆخته ی خالّ بیگهر دّ
مالومه ن جه لات، مه یلم بیهن سهر دّ
دیم سه دایّ نه رم، نه تو ی خاکه وه
جه و یانه ی تاریک هه سره ت ناکه وه
ئاما نه گو شم، چون هه رده ی جاران
واتش ئه ی مه جنوون ویلی کو ساران!
سه وگه ند به و ئه حه د، فهر د بی هه متا
بی واده کهر دّش، من جه تو جیا
رای جواو نیهن، دلّ بی قه راره ن
خه یلی سه نگ و خاک وه جه سه م باره ن
جه ته ئسیر خاک، هه وای سهر دّ سه نگ
رای جواو نیهن، چه نیت که روو ده نگ
خان خاک به ی ته ور، مه حبو وسم که رده ن
نازاران ویم، جه یادم به رده ن

تۆیچ هه‌ر چه‌ند شین و زاری مه‌که‌ری
 هه‌ر چه‌ند سهر وه سه‌نگ سیا مه‌دری
 فایده‌ش نیه‌ن، سوود مه‌دارو پی‌ت
 بشۆ زاری که‌ر، په‌رئ به‌ختی ویت
 هه‌ر چه‌ن په‌رئ من، تو ئه‌لوه‌داته‌ن
 ئاخ‌ر، سه‌ره‌نجام، ئی جاگه‌، جاته‌ن
 په‌ی چیش؟ ئی دنیا، خه‌یلی بی وه‌فان
 جه‌ ته‌نخوا‌ی وه‌فاش، دایم هه‌ر جه‌فان
 که‌س جه‌ قه‌ید دام مه‌کرش نه‌ره‌سته‌ن
 یه‌ک یه‌ک وه‌ زه‌نجیر عه‌یاری به‌سته‌ن
 جه‌ ئه‌وه‌ل دنیا، تا وه‌ رۆی مه‌حشر
 هه‌یچ که‌س جه‌ دامش، به‌رنه‌شی وه‌ به‌ر
 هه‌ر که‌س دل شاد بۆ، به‌ی دنیای بی پۆ
 ئاخ‌ر، سه‌ره‌نجام، ره‌نجه‌رۆ مه‌بۆ
 ئه‌حمه‌د په‌رئ کۆچ، شای جه‌مین جامان
 ره‌ستاخیز که‌رۆ، تا مه‌رگ سامان
 ئه‌حمه‌د په‌رئ کۆچ، بی واده‌که‌ی له‌یل
 ئه‌سرین جه‌ دیده‌ش، مه‌وارۆ چون سه‌یل
 یه‌ ئه‌حمه‌د واته‌ن، به‌ی گشت ئه‌ندۆوه
 وه‌خته‌ن سهر بنیۆ، وه‌ رووی گلکۆوه
 ئه‌حمه‌د به‌گی کۆماسی
 گۆفاری سروه ژماره ۷۹

واژه‌ها و اصطلاحات آواشناسی و دستوری

فارسی	کردیی هه‌ورامی	آوانگاری
آوا	ده‌نگ	dang
آواشناس	ده‌نگ‌شناس	dangšenâs
آواشناسی	ده‌نگ‌شناسی	dangšenâsi
آوایی	ده‌نگی	dangi
آه‌نگ	ناه‌نگ	rahang
ارتعاش	لره	lera
استمراری	سه‌ره‌م‌ری	saramerî
اسم	نامی	name
اشاره	ئیشاره	rešara
بخش (ه‌جا)	بەر‌گه	berga
بسیط	ساده	sada
بم (صدا)	بم	bem
بُن	بنه	bena
پرسشی	په‌رسانه	parsana
پسوند	دماکه‌وت	demakawt
پیشوند	وه‌لکه‌وت	walkawt

seřmana	سپرمه‌نه	تعجیبی
târîf	تاریف	تعریف
kō	کۆ	جمع
tip	تیپ	جمله (دستوری)
čōřa	چۆرپه	چکیده (خلاصه)
řisa	ئیسه	حال
wât	وات	حرف
lekna , paywaz	لکنه ، په‌یوه‌ز	حرف ربط
gēĭna	گیلنه	حرف عطف
demâyna	دماینه	خاتمه
tâybat	تایبته	خاص (اسم)
minga	مینگه	خیشومی
řâzewân	رازوان	دستور زبان
zewân	زوان	زبان
zewânşenâs	زوانشناس	زبان‌شناس
jot	جوت	زوج
čeyâ , nezem	چیا، نزم	زیر (صدا)
sâđa	ساده	ساده
xēta	خیته	سطر
deyâri	دیاری	شاخص
bičem , wâreş	بیچم ، وارش	شکل

bēdang	بیده‌نگ	صامت
bewar	بوه‌ر	ضمّه
nāmga	نامگا	ضمیر
nāmgaŷ jeyâ	نامگای جیا	ضمیر جدا (منفصل)
nāmgaŷ lekâ	نامگای لکا	ضمیر پیوسته (متّصل)
derēži	دریژی	طول
pâni	پانی	عرض
qalâte , terika	قه‌لاتی، تریکه	علامت
minga	مینگه	غنّه‌ای
kârâ	کارا	فاعل
sara	سهره	فتحه
kâr , karða	کار ، که‌رده	فعل
lekdar	لکده‌ر	قید
čēra	چیره	کسره
wâča , wâta	واچه ، واته	کلمه
kōl	کول	کوتاه
dasa	ده‌سه	گروه
dasanâma	ده‌سه‌نامه	گروه اسمی
dasawâta	ده‌سه‌واته	گروه کلمه
walâ	وله‌لا	گسترده
nawyar	نه‌ویه‌ر	لازم (ناگذر)

šēwa	شیوه	لهجه
mâ , mâyna	ما ، ماینه	مؤنث
weyarda	ویه‌رده	ماضی
weyarday saramēñi	ویه‌رده‌ی سه‌ره‌م‌ری	ماضی استمراری
weyarday dur	ویه‌رده‌ی دوور	ماضی بعید
weyarday saramēñ	ویه‌رده‌ی سه‌ره‌م‌ری	ماضی مستمر
weyar	ویه‌ر	متعدی (گذر)
delēna	دلینه	متن
nâdeyâr	نادیار	مجهول
nēr , nērîna	نیر ، نیرینه	مذکر
nēr u mâ	نیر و ما	مذکر و مؤنث
tēkał	تیکه‌ل	مرکب
demâei	دمایی	مستقبل (آینده)
saramēñ	سه‌ره‌م‌ری	مستمر
tēkałâw	تیکه‌لاو	مشترک
čama	چه‌مه	مصدر
dangdâr	ده‌نگ‌دار	مضوت
pâlderyâ	پالد‌ریا	مضاف
pâldar	پالد‌هر	مضاف‌الیه
šenâs	شناس	معرفه
deyâr	دی‌ار	معلوم

tâk , tâq	تاک ، تاق	مفرد
keryâ	کریا	مفعول
wałina	وه‌لینه	مقدمه
čeřâ	چرا	منادا
delēkawt	دلیک‌ه‌وت	میانوند
małâši	مه‌لاشی	نرم‌کامی
našnâs	نه‌شناس	نکره
wáč	واج	واج
wâča , wâta	واچه ، واته	واژه
beřga	بەرگه	هجا
beřgayi	بەرگه‌یی	هجایی

واژه‌نامه

ئوقره گرتە ی : آرامش یافتن
 ئوونە : آن (ضمیر اشاره برای مذکر)
 ئوونی : آنها
 ئەجوّم : به نظرم (قید شک و تردید)
 ئەدا : مادر
 ئەره پوژنای : استتار کردن ، مخفی کردن
 ئەره مدرای : ایستادن
 ئەسای : خریلن
 ئەسرین : اشک
 ئەمجار : این بار ، این دفعه
 ئەننه : اینقدر
 ئەو : آن ، آن یکی (مذکر)
 ئەوسا : سابق ، گذشته
 ئەوه : آن ، آن یکی (مؤنث)
 ئەوه سه یای : استراحت کردن ، خستگی
 از تن بیرون کردن
 ئەوی : آنها
 ئی : این
 ئیدّ : این (مذکر)
 ئیدّ و ئەو : این و آن
 ئیدّه : این (مؤنث)

ئا : بلی ، آری
 ئارده ی : آوردن
 ئارو : امروز
 ئازا : زرنگ ، توانا
 ئازاد : آزاد ، رها
 ئاسن : آهن
 ئاسو : افق
 ئاسیاوچی : آسیابان
 ئاماو لوی : رفت و آمد
 ئامای : آمدن
 ئامایو : بازگشتن
 ئاموشه : رفت و آمد ، معاشرت
 ئانه : آن (مذکر) ضمیر اشاره
 ئانی : آن (مؤنث) ضمیر اشاره
 ئاوات : آرزو
 ئاوی : آب
 ئایر : آتش
 ئایردای : آتش زدن

ٲیدی: اینها	ٲری: بعضی
ٲیر: آتش	ٲریه: بریدن، قطع کردن
ٲیسته‌یو: پیدا کردن	ٲزله‌گه‌له: گله بزغاله‌ها
ٲیسک: استخوان	ٲشانو: بیندازد، پرتاب کند
ٲیسه: الآن، اکنون	ٲشور: شوینده
ٲیش: درد، ناراحتی	ٲکیانو: بفرستد
ٲیمه: ما	ٲل: ۱- میوه ی بسیار رسیده ۲- چشمه‌ای
ٲینه: این یکی	معروف در نزدیکی روستای هه‌جیج
ٲینی: اینها	ٲلبل: بلب
ٲینی: این (مؤنث)	ٲتچینه: اساس، پایه، ریشه
ٲاخ: باغ	ٲتمانو: نشان دهد، بنمایاند
ٲار: بار	ٲو: ۱- بیا ۲- شم، بو
ٲارووره: پایین بیاورم	ٲواچ: گوینده
ٲاس: بحث، گفتگو	ٲویه‌ر: بگذر، صرف نظر کن
ٲاعزی: بعضی	ٲهر: بیرون
ٲاقه: دسته (یک دسته گل)	ٲهر به‌یو: بیرون آید، ظاهر شود، جوانه بزند
ٲان تلین: غلطک بام	ٲهرده‌ی: بردن
ٲای: باشد	ٲهرز: بلند
ٲدیه: نگاه کن، بین	ٲهرکریا: اخراج شده، بیرون شده
ٲرا: برادر	ٲهره: دَرَب، دَر
ٲرالوو: آلبالوی وحشی	ٲهره‌بین: وسیله بستن در، دربند

به شکم : خدا کند ... انشاء الله	پوکى : برای اینکه
بهق : کبک نر	پول پول : گروه گروه ، دسته دسته
به لام : ولی ، اما	پهرو : پارچه ی لباس
به ننه ن : در بند ، فاصله بین دو کوه	په ری : ۱- پیروز ۲- برای
بی : ۱- بود ۲- بدون	په ژاره : نگرانی ، وسوسه
بیجگه : غیر از	په شیو : پریشان
بیساران : یکی از روستاهای اورامان	پیا : مرد
بیشکی : گهواره ، مهد	پیر : پیر
بیگلهران : خانمها	پیسه : اینطور ، این چنین
بیهی : بودن	تاپیری : تخته سنگی به اندازه یک
پاچای : هرس کردن شاخه های زاید	موزائیک
درخت	تاته : پدر
پاشیل : لگد کوب ، زیر پا مانده	تاف : آبشار
پالا : کفش	تازاوا : تازه آباد
پاوه : یکی از شهرهای بزرگ اورامان	تاس : آرزو ، اشتیاق
پژ : ۱- شاخه سیخ دار درخت ۲- کنایه از	تاش : صخره
موهای ژولیده	تاشای : تراشیدن
پژگیا : پراکنده ، پخش شده	تاف : آبشار
پنی : تخته ی پهنی که گلوله های خمیر را	تاقله : تاقچه
روی آن پهن می کنند .	تاقی کهرده ی : آزمودن ، آزمایش
پوچی : برای اینکه	کردن
پوس : پوست	تال : تلخ

ته‌م: مه	تالانکه‌ر: غارتگر
ته‌ما: طمع، آز	تالە: ۱- طحال ۲- طالع، شانس، اقبال
ته‌مه‌لوول: مه‌آلود	تان: طعنه، سرزنش
ته‌وه‌ن: سنگ	تاوای: توانستن
ته‌وه‌نی: سنگ	تاوی: ۱- لحظه‌ای ۲- رگبارتند باران ۳-
تیکه‌ل: آمیخته	می‌توانست (سوّم شخص مفرد)
جاجیم: جاجیم	تایه: چرخ، لاستیک ماشین
جار‌جار: گاه‌گاه	تفه‌نگ: تفنگ
چار‌ه: علفزار	تفی: توت
جامولکه: کاسه کوچک	تن: تند
جوان: جوان	تو‌ریای: قهر کردن
جه: از	تو‌ز: گرد، غبار
جه‌ژنه: جشن	تووک: مو
جه‌مین: جبین، پیشانی	ته‌پولکه: تپه کوچک
جه‌وساوه: از آن زمان، از آن وقت	ته‌پوله: تپه کوچک
جیایی: جدایی	ته‌ته: یکی از گردنه‌های برفگیر روستای
چاگه: آنجا	اورامان
چپ‌ای: صدازدن	ته‌رز: ۱- نوع ۲- شاخه‌ی باریک و
چلی: یک شاخه درخت	تازه‌رسیده خیار یا طالبی و ...
چمان: گویا، مانند	ته‌رسای: ترسیدن
چن: چند، چقدر	ته‌ریانه: یک نوع سبب بزرگ محلی
	ساخته شده از شاخه‌های یک نوع درخت

خوا: ۱- خدا ۲- خندید (سوّم شخص مفرد)	چنى: چگونه، چطور
خوای: خندیدن	چنيه: ۱- چیدن ۲- بافتن
خوّل ئاورده وه: دور زد	چوار: چهار
خوّنای: خندانیدن، خندانیدن	چوّل: خلوت
خه لکان: مردمان	چه قای: فرورفتن
خه م: غم	چه قه ل: شغال
خه مین: غمگین	چه م: ۱- چشم ۲- درّه
خه والّو: خواب آلود	چه نی: ۱- سوزن ۲- چگونه
دالاش: لاشخورها	چی: چرا
دانم: داده ام	چیره گا: پایین روستا، محله سفلی
درپا بو: پاره شده باشد	چیش: چه چیزی، چه
درپای: پاره شدن	چیگه: اینجا
دریژ: دراز	چیلی: کیک ماده
دزگیر: دزدگیر	چیمه: از ما
دل: دل، قلب	حه ساره: حصار، دیوار دور خانه یا باغ
دلی: میان، تو، درون	حه لقه سان: حلقه مانند
دما: عقب، بعد	خاس: خوب، نیک
دنی: مقداری، کمی	خالخاسان: خوبان
دواردی: فیچی	خاوم که رده بی: خوابیده بودم
دوس: دوست	خر تو لانه: مدور کوچک
	خر تو له: مدور کوچک، توپولو

دیه‌ی: دیدن	دوو پاڤ که رڊه‌وه: دوتا کردن، دوباره
راسی: راستی	تکرار کردن
رو: روز	دوو کهل: دود
رواسه: روباه	دوی: دوتا
رو جیار: خورشید	ده حبا: جانور وحشی
رو چن: روزنه، یک نوع نورگیر	ده خیل: امان، فریاد
رو چی: روزه	ده ره: دره
ره‌زاو: یکی از روستاهای اورامان	ده سپه‌ج: دست پخت
ره‌نگا: شاید، ممکن	دهس په‌نه که رڊه‌ی: دست به کار
ره‌وت: شیوه و طرز راه رفتن	شدن، شروع کردن
ریخه: ریشه	دهس وراز: دست دوز
ریزای: ریختن	دهسپهن: دستبند
ریک: درست، راست	دهسکه‌وت: دستاورد
زام: زخم	دهسه: دسته، گروه، جمله
زام پیچ: بانسمان، زخم پیچ	ده‌گا: روستا، ده
زانا: دانا	دهل: یکی از روستاهای اورامان
زانای: دانستن	ده‌لاقه: پنجره
زایه‌له: صدای حزین و غمگین	دای پی‌وه‌ره: زیر و رو کردن، برهم
زوان: زبان	زدن
زوڤ: ۱- آه، حسرت ۲- جرم و زنگ	دیسان: بازهم، دوباره
فلزات	دیم: دیدمش (او را دیدم)
	دیمهن: چهره، منظره، دیدگاه

زوبرین: غمگین ، حزین	سله میایو ^۶ : رم کردن ، واخوردن
زه نگو: کلنگ	سوته ی: سوختن
زیل ^۷ : قلب ، معده	سو ^۸ ما: بینایی
ژنیه ی: شنیدن	سو و ته مه نی: مواد سوختنی
ژه ره ژ ی: کبک	سوور: ۱- رنگ قرمز ۲- قاطع ، مُصرّ
ژهنی: زن	سه ختی: سختی ، دشواری
ژیر: عاقل ، خردمند	سهر: سر ، رأس ، طرف
ژیرانه: عاقلانه ، خردمندانه	سهر به روژ: سربلند
ژیوار: یکی از روستاهای اورامان	سهر مه سی: سرمست
ژیوای: زیستن ، زندگی کردن	سهرنج دای: توجه کردن ، زیر
سا: پس (حرف ربط) ، سا (پسوند	نظر گرفتن
شبهات)	سهر وه ش: شادمان ، خوشحال
ساتی ^۷ : لحظه ای ، ثانیه ای	سه وای: فردا
ساج: ساج	سه وژ: سبز
ساجای: مدارا کردن ، سازش کردن	سه یه: سایه
سارا: صحرا	شار: شهر
ساریش: التیام یافتن زخم ، ساکن شدن	شاره زا: وارد و آگاه به کار یا محلی ویا
درد ، تسکین درد	چیزی
ساق: ۱- سالم ، تندرست ۲- ساق (پا یا	شانای: انداختن ، پرتاب کردن
دست)	شاهو ^۷ : یکی از ارتفاعات بلند زاگرس
ساک ^۷ : وقتی که ، هنگامی که	واقع در شمال شهر پاوه
سالح: صالح	

فره‌زانه : چوپان	فرپ‌کان فرپ‌کان : تند تند ، عجیله عجیله
شوون : اثر ، رد پا	فره : زیاد
شوو : شوهر	فره‌دو : وراج ، پرحرف
شهت : شط ، رودخانه خروشان	فره‌زان : فرزانه ، دانشمند
شه‌تاو : آب رودخانه	فره‌دای : پرتاب کردن ، دورانداختن
شه‌مال : نسیم ، باد خنک و ملایم و معمولاً قاصد عاشقان در اشعار شاعران محلی .	فیسار : فلانی ، یارو
شه‌و : شب	فیشته‌ر : بیشتر
شه‌و‌گار : زمان شب ، شبانگاه	قاج : پا
شیشه‌ی : رفتن ، از دست دادن ، شدن	قانیع : قانع ، راضی
شیت : دیوانه	قه‌ل : ۱- بوقلمون ۲ - چیزی که گوشه‌ای یا نوک آن قطع شده باشد .
عال : خوب ، نیک	کابرا : فلانی
عه‌ودالان : یکی از ارتفاعات بلند در شمال روستای اورامان که در تابستان آب و هوای بسیار خنکی دارد .	کاریز : معدن ، کان
غهریب : غریب ، ناآشنا	کام : ۱- کدام ۲- آرزو
فارای : عوض کردن ، تغییر دادن	کاوان : سرایشی آرام گردنه
فاروگوو : رد و بدل	کاوړ : بره‌ی یک ساله
	کپ : کپ ، چفت ، بدون منفذ
	کته : گربه
	کرژ : ۱- سریع ، تند ۲- نخ تابیده ۳- زلف
	مجعد
	کریکار : کارگر
	کریل : کلید

که‌مالا: یکی از روستاهای نزدیک	کناچی: دختر
روستای اورامان	کو: ۱- کوه ۲- سنگی که از کوه رهاشود
که‌ن: آبکند	۳- کجا ۴- مجموعه‌ای از ستارگان
که‌ی: کی، چه وقت	کوچی: مقداری
کیاسته‌ی: فرستادن	کوړ: پسر، فرزند
کیشته‌ی: کشیدن	کورده‌واری: کردستان، محل نشیمن
کیشیاره‌ی: دراز کشیدن	گردان
گاو‌گورال: یک نوع گل لاله وحشی	کوگه: کجا
گاوه: ماده گاو	کول: کوتاه
گرته‌ی: گرفتن	کولیر: نان گرده
گرد: همه	کووتال: پارچه، جنس، متاع
گره: شعله سرکش و زیاد آتش	که‌باب: کباب
گریای: جوشیدن	که‌ر: کر، ناشنوا
گلاراهه: تیک، ناراحتی شدید عصبی	که‌رگه: مرغ خانگی
گلکو: مزار، قبر	که‌ش: کوه
گلکه‌ر: دردمند	که‌شه‌وان: کوه‌نورد
گوپکه: جوانه تازه سر درآورده درخت	که‌ل: کل، بز نر کوهی
گول: گل	که‌ل کوّش: کشنده کل، شکارچی
گولانه: کوچک	بزکوهی
گولاو: گلاب	که‌له: محل نگهداری حیوانات در
گونا: گناه	تابستانها
	که‌له شیر: خروس

گه‌لامیو: برگ درخت انگور، برگ مو	مامو: عمو
گه‌له: گله	مانگه: ماه
گیجاو: گرداب	مانیای: خسته شدن
گیلایو: بازگشتن، برگشتن	مای: پرتگاه
گیلو: ۱- برگرد (فعل امر) ۲- می‌چرخد	مدرای: ایستادن
لا: نزد، پیش	مدیان: نگاه می‌کنند، می‌نگرند
لار: کج، ناراست	مشیو: باید
لالو: دایی، خال	مل: گردن
لقو: رفت	مله‌گا: گردنه
لو: یک نوع علف کوهی	منمانو: می‌نمایاند، نشان می‌دهد
لواره‌ی: فرو رفتن، پایین رفتن	موو: مو
لوای: رفتن	موه‌را: می‌خورند
له‌ته‌ر: وسیله‌ای دستی برای تاب دادن	موینوون: می‌بینم
نخ یا پشم حیوانات	مه‌تی: عمه، خاله
لیف: لحاف	مه‌دروشو: می‌درخشد
لیل: مکدر، تیره	مه‌ره‌جیوم: فکر می‌کنم، تصور
لیلاو: گل آلود	می‌کنم
لیلایی: تاریکی، تیرگی	مه‌ژگه: مغز گردو
مازو: اجازه می‌دهد، می‌گذارد.	مه‌غز: مغز، مُخ
ماساوی: ماهی	مه‌گیلو: می‌چرخد
ماما: مادر بزرگ	مه‌لوولی: غمگینی

مه‌واچان: می‌گویند	واته‌نی: گفتنی
مه‌ینه‌ت: محنت، رنج	واته‌ی: گفتن
میاونو ^۷ م: مرا می‌رساند	واته‌یو ^۷ : بازگو کردن
میژوو: تاریخ	واچانه‌وه: تکرار کنند، بازگو کنند
ناکا: ناگهان	واده: وعده
نامی ^۷ : اسم	وار: زیر، پایین
نانپه‌چ: نانوا، نانپز	وارای: باریدن
نرکنای: نالیدن	وارده‌مه‌نی: خوردنی، خوراک
نمازو ^۷ : نمی‌گذارد، اجازه نمی‌دهد	وارده‌ی: خوردن
نوبه‌نه: گوساله نریک ساله	وانای: خواندن
نویسته‌ی: نویشتن	وردی ^۷ : کوچک
نویل ^۷ : اهرم، دیلم	ورشه: برق، بازگشت نور از اجسام مثل
نه‌ختالی ^۷ : کمی	شیشه یا فلزات برآق
نه‌ختی ^۷ : کمی	وسته‌ی: انداختن
نه‌زان: نادان	ولی: گل
نه‌مام: نهال	وه‌ختی ^۷ : وقتی، زمانی
نه‌وتوول: شاخه تازه رسیده	وه‌ریه‌ی: آزادشدن، رها شدن
نه‌وه‌ژنه: گوساله ماده‌ی یک ساله	وه‌رچهم‌بیه‌ی: به چشم آمدن، مورد
نیشته‌وه‌ی: نشستن	توجه قرار گرفتن
نیشته‌ی: ماندن، ساکن شدن	وه‌رده‌س: زیر دست، شاگرد
وا: باد، هوا	وه‌رز: فصل، کشته، مزروع
	وه‌رگ: گرگ

وهرم: خواب	وێل: سەرگردان
وهرمن: خواب آلود	وینه‌ی: مثل، مانند
وه‌روه: برف	ویه‌ردم: گذشتم، صرف نظر کردم
وه‌ره: بره	ها شالّه: چنگ انداختن
وه‌ره‌تاو: آفتاب، نور خورشید	هاناو: چشمه‌ی آب
وه‌زی: گردو	هانه: چشمه
وه‌س: بس	همار: انبار
وه‌شته‌ر: خوشتر، بهتر	هورئامای: به هوا پریدن، جهیدن
وه‌شالنه: کوچولوی دوست داشتنی	هوردارای: سرنگون کردن
وه‌شلّه: کوچولو	هورزو نیش: برخاست و نشست)
وه‌شی: خوشی	نشست و برخاست)
وه‌فراو: آب برف، برفاب	هورکنیای: برکنده شدن، کنده شدن
وه‌لینا: اسلاف، پیشینیان	هورکه‌ننه‌ی: برکندن، از ریشه بیرون آوردن
وه‌نه‌وشه: بنفشه	هورگیر: برداشت کننده
وه‌هار: بهار	هورگیلانّه‌وه: برگردند
وه‌پرۆ: واویلا	هورمه‌ریا: ورشکسته، شکست خورده
وی ئه‌رمانای: خود را نشان دادن	در معامله
ویر: فکر، یاد، خاطره	هوژ: طایفه، قبیله
ویره‌گا: غروب، شامگاه	هوون: خون
ویش: خودش	هه‌راله بره‌می: لاله واژگون
ویکله: خرد، ریز	هه‌رسی: اشک

هه رمانکه ر: کارگر	یو: یك (۱)
هه ساری: استخر	یه ری: سه (۳)
هه لای: هنوز	یه کتر: همدیگر
هه نار: انار	یه وین: جوین
هه ناسه: نفس ، لحظه	ییخی: یقه ، گریبان
هه نی: هستی	
هه وارگه: قرارگاه کوچ نشینان در	
کوهمستان هنگام تابستان	
هه والدەر: گزارشگر	
هه وور: ابر	
هه وریشه: خرگوش	
هیزی: دیروز	
هیقم: محکم ، ثابت	
هیمای: هنوز	
هین: فلانی ، چیز	
یارو: یارو ، فلانی	
یاگه و بان: رخت و خواب	
یاگی: جا ، مکان	
یانه: خانه	
یاو: تب	
یاوای: رسیدن	

کتابنامه

الف - منابع فارسی

- ۱ - آموزگار، ژاله و تفضلی، احمد، زبان پهلوی، ادبیات و دستور آن، معین، ۱۳۷۵
- ۲ - ابراهیم پور، محمد تقی (و نظامی کورانه، سید جلال الدین؛ شاهرخی، عبدالرحمن)، دستور زبان کردی (شمالی - اورامی)، ۱۳۷۰
- ۳ - احمدی گیوی، حسن و انوری، حسن دستور زبان فارسی ۱، انتشارات فاطمی، تهران، ۱۳۷۴
- ۴ - ارژنگ، غلامرضا، دستور زبان فارسی امروز، نشر قطره، تهران، ۱۳۷۴
- ۵ - انوری، حسن و احمدی گیوی، حسن دستور زبان فارسی ۲، انتشارات فاطمی، تهران، ۱۳۶۷
- ۶ - باطنی، محمدرضا، توصیف ساختمان دستوری زبان فارسی، امیر کبیر، تهران، ۱۳۷۶
- ۷ - بهار، محمد تقی (ملک الشعراء)، سبک شناسی (جلد ۲)، امیر کبیر، تهران، ۱۳۶۹
- ۸ - خوشحالی، بهزاد، زبان شناسی کرد و تاریخ کردستان، نشر فن آوران، همدان، ۱۳۷۹
- ۹ - رخزادی، علی، آواشناسی و دستور زبان کُردی، انتشارات ترفند، تهران، ۱۳۷۹
- ۱۰ - روحانی «شیوا»، بابامردوخ، تاریخ مشاهیر کُرد جلد اول، انتشارات سروش، تهران، ۱۳۶۴
- ۱۱ - صفی زاده (بوره کهنی)، فاروق، پیرامون ادب و زبان کردی باستان، انتشارات محمدی، سقز، ۱۳۷۶
- ۱۲ - قریب، عبدالعظیم (و بهار، ملک الشعراء؛ بدیع الزمان؛ همایی، جلال؛ یاسمی، رشید) دستور زبان فارسی (دستور زبان پنج استاد)، فردوس، تهران، ۱۳۷۳

۱۳ - کلباسی، ایران، گویش کردی مهاباد، مؤسسه مطالعات و تحقیقات فرهنگی، تهران، ۱۳۶۲

۱۴ - نجفی، ابوالحسن، مبانی زبان‌شناسی و کاربرد آن در زبان فارسی، نیلوفر، چاپ دوم

ب - منابع کردی

۱۵ - دیوانی وه‌لی دیوانه، انتشارات کردستان، سنندج، ۱۳۸۴

۱۶ - سه‌عیدی، سایبر، هه‌نگی رۆح، ناوه‌ندی بڤاو که ره وه‌ی به‌ر ته‌وبه‌یان، سنه، ۱۳۸۴

۱۷ - سه‌فاری، باقی، ئەفسانە‌ی هه‌ورامان، نه‌شری ئی‌حسان، تاران، ۱۳۸۲

۱۸ - سلطانی، محمدعلی، حدیقه سلطانی جلد اول، انتشارات کلهر، ۱۳۶۴

۱۹ - کاردۆخی، محمدامین، دیوانی سه‌یدی، چاپخانه‌ی کامه‌رانی سلیمانی،

۱۹۷۱زایینی

۲۰ - گه‌وه‌نتوویی، سید عبدالحکیم، دیوانی مه‌هجوری کوردستان، انتشارات

کردستان، سنندج، ۱۳۸۴

۲۱ - گورانی، مصطفی بن محمود، شاهنامه‌کردی، انتشارات هیرمند، تهران، ۱۳۸۳

۲۲ - گوڤاری سروه ژماره ۱۲۱ گه‌لاوێژ ۱۳۷۵

۲۳ - مدرس، مه‌لا عبدالکریم، دیوانی مه‌وله‌وی، انتشارات محمدی، سقز، ۱۳۷۶

۲۴ - مه‌حمود پوور، ره‌ووف، کاله‌به‌ی، میهن نو، همدان، ۱۳۷۹

۲۵ - مه‌حمود پوور، ره‌ووف، هورپرای گه‌چ و ته‌خته‌ی، ۱۳۸۳

۲۶ - مه‌لا صالح، هه‌کیم، دیوانی بی‌سارانی، ده‌زگای رۆشنیری گۆران، سنه، ۱۳۷۵

۲۷ - هه‌ورامانی، محهمه‌ده‌مین، گولزاری هه‌ورامان به‌رگی یه‌که‌م و دووهم،

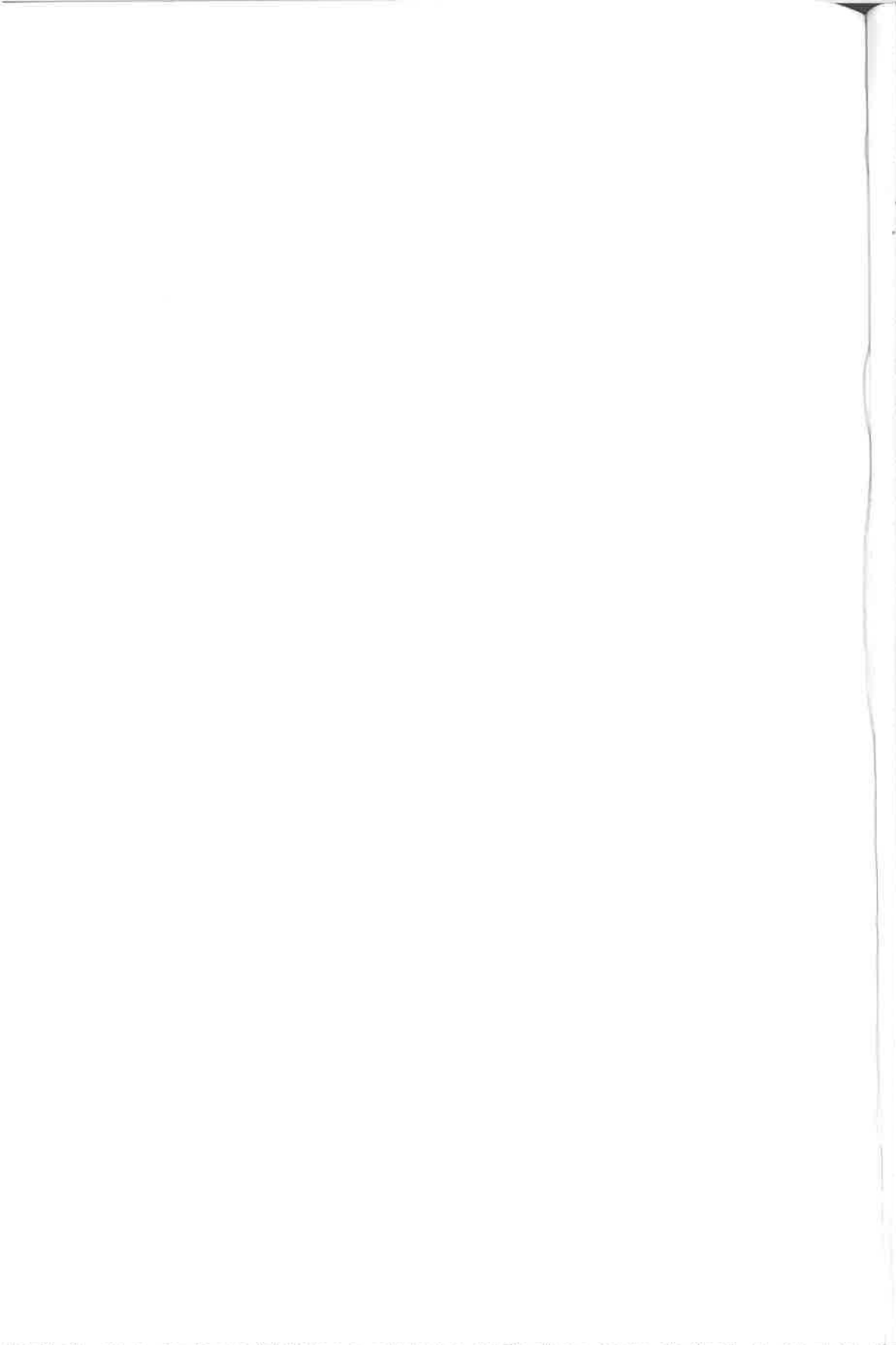
ده‌زگای چاپ و بڤاو کردنه‌وه‌ی ئاراس، هه‌ولێر، ۲۰۰۴

۲۸ - هه‌ورامانی، محهمه‌ده‌مین، میرزا ائۆلقادر، کۆری زانیاری عێراق، به‌غدا،

۱۴۰۴ کردی - ۱۹۸۴زایینی

۲۹ - هه‌ورامی، دانا، پیرشالیاری زه‌رده‌شتی، انتشارات محمدی، سقز (بدون تاریخ)

۳۰ - هه‌ورامی، یاوهر، هه‌وارگه و دڤا، چاپخانه‌ی په‌یف، ۱۴۲۷ کوچی

HAWRAMI KURDISH GRAMMAR

By:
Fateh Rahimi

طرح جلد: فاروق دستوره
۰۹۱۸ ۹۸۲ ۶۴۰۸